

М. П. Мальська, О. М. Гаталяк

Туризм у містах

ПІДРУЧНИК

LVIV

MUMBAI

LONDON

PARIS

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

М. П. Мальська, О. М. Гаталяк

ТУРИЗМ У МІСТАХ

ПІДРУЧНИК

Київ
«Центр учбової літератури»
2018

УДК 338.48-44(1-21)(075.8)
М 21

*Рекомендовано до друку
Вченою радою географічного факультету
Львівсько національного університету імені Івана Франка
(Протокол №5 від 24 травня 2017 р.)*

Рецензенти:

О. О. Любіцева — доктор географічних наук, професор, (Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

С. Л. Шульц — доктор економічних наук, професор, (Інститут регіональних досліджень імені І. М. Долішнього Національної академії наук України);

І. Р. Михасюк — доктор економічних наук, професор, (Львівський національний університет імені Івана Франка).

Мальська М. П., Гаталяк О. М.

М 21 Туризм у містах : підручник / М. П. Мальська, О. М. Гаталяк. —К.: «Центр учбової літератури», 2018. — 224 с.

ISBN 978-617-673-809-1

У підручнику розглянуто теоретико-методологічні основи міського туризму. Висвітлено питання про туристичні ресурси в містах, дослідження іміджу міст, а також географію основних видів туризму в містах. Кожен розділ підручника містить контрольні запитання та завдання для перевірки рівня засвоєння знань з конкретної теми курсу. Поданий довідковий і додатковий матеріал з метою кращого опанування студентами знань про міський туризм у світі та в Україні.

Підручник призначено для студентів закладів вищої освіти спеціальності 242 «Туризм», а також фахівців туристичного бізнесу.

УДК 338.48-44(1-21)(075.8)

ISBN 978-617-673-809-1

© М. П. Мальська, О. М. Гаталяк, 2018.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2018.

ЗМІСТ

Передмова	7
1. МІСЬКИЙ ТУРИЗМ: СУТНІСТЬ І ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ	9
1.1. Зростання чисельності міського населення як головна ознака сучасного суспільства	9
1.2. Основи міського туризму	11
1.3. Місце міського туризму в системі наукових дисциплін.....	13
1.4. Загальні ознаки міського туризму	18
Рекомендована література.....	23
Контрольні запитання та завдання.....	25
2. МІСТО, ЙОГО ОЗНАКИ. КЛАСИФІКАЦІЯ І ТИПОЛОГІЯ МІСТ	26
2.1. Поняття «місто».....	26
2.2. Ознаки міста	31
2.3. Класифікація і типологія міст	32
2.4. Місто як система.....	36
Рекомендована література.....	38
Контрольні запитання та завдання.....	39
3. ДАВНІ МІСТА	40
3.1. Чинники виникнення та загальні ознаки стародавніх міст	40
3.2. Давні східні міста.....	42
3.2.1. Міста Межиріччя	42
3.2.2. Міста Стародавнього Єгипту.....	46
3.2.3. Міста Стародавньої Індії та Китаю	49
3.3. Античні міста	54
Рекомендована література.....	58
Контрольні запитання та завдання.....	59

4. МІСТА УКРАЇНИ:

РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНИЙ СТАН	60
4.1. Ретроспективний аналіз розвитку міст в Україні.....	60
4.2. Сучасний розвиток міст України	73
4.3. Значення історичних міст України для розвитку туризму	75
Рекомендована література.....	76
Контрольні запитання та завдання.....	78

5. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ МІСТА

5.1. Зміст та підходи до класифікації туристичних ресурсів	79
5.2. Поняття та структура туристичних ресурсів міста...	86
5.3. Об'єкти показу та дозвілля в містах	89
5.3.1. Парки світу та України як атрактивні об'єкти в містах.....	89
5.3.2. Об'єкти дозвілля	93
Рекомендована література.....	101
Контрольні запитання та завдання.....	102

6. ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА МІСТА

6. 1. Поняття «туристична інфраструктура міста».....	103
6. 2. Послуги розміщення	105
6. 3. Ресторанне господарство	108
6. 4. Транспортне обслуговування	114
Рекомендована література.....	117
Контрольні запитання та завдання.....	118

7. ТУРИСТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЦЕНТРИ

7. 1. Поняття туристично-інформаційного центру.....	119
7. 2. Функції туристично-інформаційних центрів.....	120
7. 3. Світові тенденції розвитку туристично-інформаційних центрів	122

7. 4. Досвід роботи туристично-інформаційних центрів в Україні.....	125
Рекомендована література.....	126
Контрольні запитання та завдання.....	127
8. ТУРИСТИЧНИЙ ІМІДЖ МІСТА	128
8. 1. Поняття про образ, бренд та імідж території.....	128
8. 2. Бренд і брендинг міста.....	134
8. 3. Туристичний імідж міста.....	139
Рекомендована література.....	142
Контрольні запитання та завдання.....	143
9. МІСТА – ЦЕНТРИ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	144
9. 1. Найвідвідуваніші міста – центри культурно-пізнавального туризму світу	144
9.2. Міста – центри культурно-пізнавального туризму України.....	151
Рекомендована література.....	154
Контрольні запитання та завдання.....	154
10. МІСТА – ЦЕНТРИ ПАЛОМНИЦТВА ТА РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ	155
10. 1. Міста – центри християнства	155
10. 2. Міста – центри буддизму	160
10. 3. Міста – центри паломництва мусульман.....	160
10. 4. Об'єкти християнського паломництва та релігійного туризму в містах України.....	161
Рекомендована література.....	164
Контрольні запитання та завдання.....	164
11. МІСТА-КУРОРТИ ТА ЦЕНТРИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ	165
11.1. Міста – лікувально-оздоровчі курорти	165

11.2. Міста – приморські рекреаційно-відпочинкові курорти.....	168
11.3. Міста – гірські активно-туристичні центри	173
Рекомендована література.....	174
Контрольні запитання та завдання.....	174

12. МІСТА – ЦЕНТРИ ДІЛОВОГО

І ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ	175
12. 1. Основні центри ділового туризму світу.....	175
12. 2. Міста – центри подієвого туризму	180
12. 3. Центри ділового та подієвого туризму України	181
Рекомендована література.....	183
Контрольні запитання та завдання.....	184

13. РОЗВАЖАЛЬНИЙ, ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ

ТА ШОПІНГ-ТУРИЗМ У МІСТАХ.....	185
13. 1. Міста – центри розважального туризму	185
13. 2. Екстремальний туризм у містах	188
13. 3. Шопінг-туризм у містах.....	190
Рекомендована література.....	195
Контрольні запитання та завдання.....	196

ДОДАТОК 1. Найстаріші міста світу.....	197
---	------------

ДОДАТОК 2. Найвідвідуваніші музеї світу	199
--	------------

ДОДАТОК 3. Список населених місць України (міста і селища міського типу) затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. N 878.....	201
---	-----

ДОДАТОК 4. Туристично-інформаційні центри України.....	213
--	-----

ПЕРЕДМОВА

Місто – це не просто великий населений пункт, мешканці якого живуть, працюють, відпочивають і приймають гостей, це особлива форма організації суспільства. Місто слугує засобом для творення своєрідного способу життя. А урбанізація, тобто процес зростання значення міст, частки їх населення, поширення міського способу життя, стала всесвітнім процесом, що триває уже сотні років.

На початку ХХІ сторіччя, за визначенням експертів Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), одним з ключових чинників розвитку міста та його господарства є туризм. За умов стрімкого зростання ролі міст у житті суспільства набуло актуальності вивчення туристичної діяльності у міському просторі.

Сучасна наука ще не виробила єдиної методики і методології дослідження туризму в містах, хоча публікації, присвячені дослідженню міст, їх соціально-економічному розвитку, становлять питомий масив. Їх автори, серед іншого, висвітлюють питання ролі міст у туризмі. Історики-культурну спадщину міст досліджували Г. Лаппо, Б. Фотьє, Г. Кассон, Ч. Девілерс. Значення принципу історичності для методики дослідження формування міст обґрунтував О. Дмитрук; методику ретроспективного аналізу процесів формування поселень, в т. ч. міських, запропонував В. Круль; історичні міста як важливу культурно-історичну категорію туристичних ресурсів України характеризують О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук. Урбаністичним проблемам приділяли увагу О. Гладкий, О. Дмитрук, А. Доценко, Н. Дністрянська, В. Ковтун, К. Мезенцев, Г. Підгрушний, М. Пістун, Ю. Пітюренко, Л. Руденко, Р. Сливка, А. Степаненко та ін.

Загалом до 80-х років минулого століття вивчення туризму в містах залишалося фрагментарним. І лише в останні роки окреслилася тенденція уважнішого аналізу міст, з урахуванням сучасних потреб суспільства та стрімкого розвитку туризму. Це підтверджують публікації таких дослідників, як Л. Берг, Е. Браун, О. Гаталяк, О. Гладкий, В. Глибовець, І. Дуцяк, Г. Ешворт, Г. Лезер, М. Нешков, Г. Нойенфельдт, М. Писаревський, С. Погасій, М. Покоłodна, І. Смирнов, М. Тонкошнур та ін.

Оскільки міський туризм став предметом досліджень практично недавно, а в українському туризмознавчому дискурсі таких досліджень практично немає, то розпочинати науковий пошук потрібно з розроблення поняттєвого апарату, з формування системи термінів, узгоджених з категоріями туризмознавства.

Пропонований підручник розроблено відповідно до вимог освітньо-професійної програми дисципліни «Туризм у містах». Дисципліну включено до нормативної частини навчальних планів професійної підготовки бакалаврів, що здобувають базову вищу освіту за спеціальністю 242 «Туризм». Кожен розділ підручника містить контрольні запитання та тестові завдання для перевірки рівня засвоєння знань з конкретної теми курсу.

Метою дисципліни «Туризм у містах» є отримання майбутніми фахівцями сфери туризму професійних знань з розвитку міського туризму в світі та Україні.

Завданням вивчення дисципліни «Туризм у містах» є теоретична і практична підготовка майбутніх туризмознавців з таких питань:

- теоретико-методологічні основи міського туризму;
- загальні уявлення про міста та їх ознаки;
- вивчення туристичних ресурсів у містах;
- дослідження іміджу міст;
- географія основних видів туризму в містах.

Результатом вивчення дисципліни «Туризм у містах» є компетенції майбутніх фахівців туризму професійно оперувати інформацією про розвиток туризму в містах світу та України, а також використовувати її в практичній роботі з формування якісного туристичного продукту.

Вивчення дисципліни «Туризм у містах» тісно пов'язане та узгоджене з вивченням таких дисциплін, як «Географія туризму», «Туристичне країнознавство», «Основи туризмознавства».

На вивчення навчальної дисципліни відведено 90 годин/ 3 кредити *ECTS*.

Основна мета підручника «Туризм у містах» – допомогти студентам набути сучасні та систематизовані знання про міський туризм у світі та в Україні, які вони зможуть використати у практичній роботі за обраною спеціальністю.

МІСЬКИЙ ТУРИЗМ: СУТНІСТЬ І ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

-
- 1.1. Зростання чисельності міського населення як головна ознака сучасного суспільства.*
 - 1.2. Основи міського туризму.*
 - 1.3. Місце міського туризму в системі наукових дисциплін.*
 - 1.4. Загальні ознаки міського туризму.*
-

1.1. Зростання чисельності міського населення як головна ознака сучасного суспільства

Роль міст у сучасному світі продовжує зростати. Це проявляється у зростанні кількості міських поселень, концентрації населення в них, зокрема у великих містах, у поширенні міського способу життя. Особливо великих темпів урбанізація набула у ХІХ ст. в країнах Європи та Північної Америки, а в ХХ ст. – в усіх регіонах світу. Ця тенденція зберігається і в ХХІ ст. Поступово міста стали основною формою розселення людей у

сучасному світі. Так, якщо на початку XIX ст. міське населення світу становило 3 %, у 1900 р. – 14 %, то у 1950 р. – 29%, у 2000 р. – 51 %, у 2005 р. – 53 %, у 2014 р. – 54 % і ця тенденція продовжується. При цьому міста займають близько 2 % суходолу.

На сьогодні, за даними ООН, найбільш урбанізованими регіонами є Південна Америка (82% населення проживає в містах), Латинська Америка і Карибський басейн – 80%, Європа – 73%, тоді як Африка та Азія поки залишаються територіями, де переважає сільське населення: відповідно міські жителі становлять 40 і 48%. Однак саме тут міське населення зростає найшвидшими темпами і, за прогнозами, в 2050 р. становитиме 56 і 64% відповідно.

Міське населення сконцентроване в обмеженій кількості країн. У 2010 р. три чверті з 3,3 млрд городян на Землі проживали в 25 країнах, міське населення становило від 29 млн осіб у Південній Африці до 561 млн осіб у Китаї. Перша трійка країн з найбільшою кількістю міських жителів: Китай, Індія та Сполучені Штати Америки. Нині у цих державах проживає 35% міського населення світу. До переліку 25 країн входить також Україна: вона посідає в ньому 24-те місце.

До високоурбанізованих країн належать держави, в яких міське населення становить понад 50%; до середньоурбанізованих – ті, в яких міських жителів від 20 до 50%, а до слабоурбанізованих – відповідно, цей показник менший за 20%. Уже до 2030 р. міськими жителями стануть близько 60 % людства. Більше 200 міст налічують мільйон мешканців, а 28 міст – понад 10 мільйонів осіб (станом на 2014 р.)

Перші міста виникли у 4 тис. до н. е. в Месопотамії, Стародавньому Єгипті, Індії, Китаї. На території України міста з'явилися в 1 тис. до н. е. на узбережжі Чорного моря. Сьогодні більшість населення України (69,23 %) проживає в містах. Станом на 2017 р. в Україні налічувалось 460 міст.

1.2. Основи міського туризму

Термінологія для позначення понять, які стосуються міського туризму, з'явилась у наукових публікаціях 90-х років ХХ ст. та перших десятиліть третього тисячоліття. У британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С. Медліка (1993) зазначено: «Міський туризм (urban tourism) – це подорожі та візити з фокусуванням на міські напрямки. Швидко зростаюча форма туризму, метою якої є відвідування історичних і культурних пам'яток, а також шопінг та ділові поїздки». У словнику німецького дослідника Х. Лезера (1997) міський туризм визначено як «короткострокове (зазвичай 1–4 дні) відвідування міста з таких причин: а) інтерес до історії або культури; б) участь у подієвих заходах; в) придбання різноманітних товарів. Часто така подорож здійснюється у формі екскурсії на вихідних, що може бути як індивідуальною, так і груповою; як організованою (через турфірми та з екскурсоводами), так і самодіальною». Німецькі дослідники Г. Нойенфельдт і О. Розе додають, що туристи можуть відвідувати місто як з особистих причин, так і через інші обставини. Пізніше Д. Клук і К. Кестеркон (Велика Британія) конкретизували та структурували визначення міського туризму, поклавши в його основу відвідування міст з культурно-пізнавальною метою, подієвими та бізнесовими інтересами. Болгарські науковці М. Нешков, С. Ракаджийска, Т. Дибева в підручнику «Вступ до туризму» класифікують туризм за різними критеріями: за одним з них – географічним розташуванням туристичного місця автори виокремлюють, поряд з морським, річковим, озерним і гірським туризмом, сільський і міський. Детальніше міський туризм аналізує Г. Ешворт. Л. ван ден Берг та Е. Браун у монографії «Міський туризм: ефективність і стратегії в восьми європейських містах» порівняли вплив туристичної діяльності на міста країн ЄС: Антверпен (Бельгія); Копенгаген (Данія); Единбург (Велика

Британія); Генуя (Італія); Глазго (Велика Британія); Гамбург (Німеччина); Ліон (Франція); Роттердам (Нідерланди).

Всесвітня туристична організація рекомендує таку дефініцію: «Міський туризм – подорожі, які провадять подорожувальники в міста чи в місця з високою густотою населення».

Українські науковці М. Писаревський, С. Погасій, М. Покоłodна, М. Тонкошнур у монографії «Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи» (2011) розглядають туризм у містах як соціосистему «туризм – місто». І. Дуцяк пропонує таке визначення: «Міський туризм – це вид туризму, в якому дестинацією є місто». На думку І. Смирнова, міський туризм – комплексний вид туризму, що базується на культурно-історичній та архітектурній спадщині міст, їх кліматичних і природних особливостях (які визначають можливості міст з лікувально-оздоровчого та рекреаційного туризму), високому рівні розвитку, глибокій диверсифікації суспільно-економічного життя та пропозиції суспільних і комерційних товарів та послуг (що зумовлює розмаїття надання у містах інформаційно-бізнесових, торговельних, розважальних, освітніх, комунікаційних послуг) (2015). О. Гладкий вважає, що міський туризм спрямований переважно на задоволення культурно-пізнавальних потреб туристів, пов'язаних із загальним універсально-комплексним ознайомленням з містом, його архітектурною та просторовою конфігурацією, планувальною структурою, історичною, етнічною та культурно-релігійною спадщиною.

Однак на підставі аналізу усіх згаданих джерел можемо сформулювати комплексне визначення цього поняття.

Туризм у містах (міський туризм, урботуризм) – вид спеціалізованого туризму з культурно-пізнавальною, розважальною, діловою, лікувально-оздоровчою метою, що ґрунтується на комплексному використанні ресурсів міста. Урботуризм – це переважно індивідуальні (іноді групові в межах екскурсійного туру) подорожі містом, форма яких залежить від мети відвідування. Цей вид туризму окреслює види діяльності, пов'язані з

обслуговуванням як туристів, так і жителів міста. У широкому значенні міський туризм може включати такі складові: а) діловий туризм; б) шопінг-туризм; в) подієвий туризм (із відвіданням різноманітних громадських, культурно-мистецьких і спортивних заходів); г) культурно-пізнавальний туризм (з відвідуванням пам'яток, пам'ятників, музеїв); д) релігійний і паломницький туризм; е) освітній туризм; є) лікувально-оздоровчий туризм; ж) екстремальний туризм (паркур, дігерство, ружтинг, роуп-джампінг) та ін.

Туристи і суб'єкти туристичної діяльності трактують поняття туризму в містах по-різному. Для туриста туризм урбосередовища означає туристичну активність людини, яка має намір пізнати міську культуру і/або відпочити у міському середовищі. Натомість суб'єкти туристичної діяльності цьому поняттю надають різних форм: розміщення (готелі, хостели); харчування (урбогастрономія); відпочинок (урбовідпочинок) тощо.

Звичайно туризм у містах визначають як туризм, який відбувається у міських поселеннях. Але навіть таке просте визначення сповнене суперечностей. Сформулювати уніфіковане визначення цього сучасного поширеного поняття складно насамперед через те, що «міський» туризм сьогодні не обмежується міськими територіями та й міські поселення по-різному трактують у різних країнах світу.

У Законі України «Про туризм» такий вид туризму, як міський не означено.

1.3. Місце міського туризму в системі наукових дисциплін

Щоб зрозуміти теоретичне і практичне значення якоїсь галузі знань, треба насамперед визначити її місце в системі наук та її взаємозв'язок з іншими науками.

Система наук – це поєднання різних наукових дисциплін, кожна з яких має свої особливі функції, але разом вони виконують спільну функцію.

Туризм у містах (міський туризм) як науковий напрям вивчає закономірності розвитку та проблеми туризму в міському середовищі, досліджує туризм з урахуванням характеру середовища.

Об'єкт вивчення туризму в містах – туризм урбосередовища.

Предметом дослідження туризму в містах є особливості і закономірності організації туризму у міському середовищі, які формуються за конкретних умов.

Стрижневою проблемою, яку покликаний вирішувати туризм у містах, є проблема ефективної організації туристичного споживання в урбосередовищі.

Туризм у містах має завданням розробку теоретико-методологічних засад, методики і методів організації туризму в урбосередовищі з опорою на наукову базу і практичний досвід.

Туризм у містах – це галузь туризмології, тісно пов'язана з іншими туризмознавчими науками (рис. 1).

Місце туризму в містах у системі наук про туризм визначається предметно-об'єктивною сферою та колом завдань. Як складова системи туризмознавчих наук туризм у містах взаємодіє з історико-культурним туризмом, географією туризму, туристичним країнознавством та іншими дисциплінами.

Водночас туризм у містах є типовим «міждисциплінарним» явищем. Серед суміжних йому дисциплін можна назвати історію, економіку, містобудування, соціологію, географію, краєзнавство, культурологію, мистецтвознавство.

Вивчення будь-якої навчальної дисципліни починають з опанування основних понять і термінів, якими їх позначають. У сукупності терміни – слова і словосполучення, якими називають спеціальні поняття науки, техніки, мистецтва чи суспільного життя – становлять термінологію.

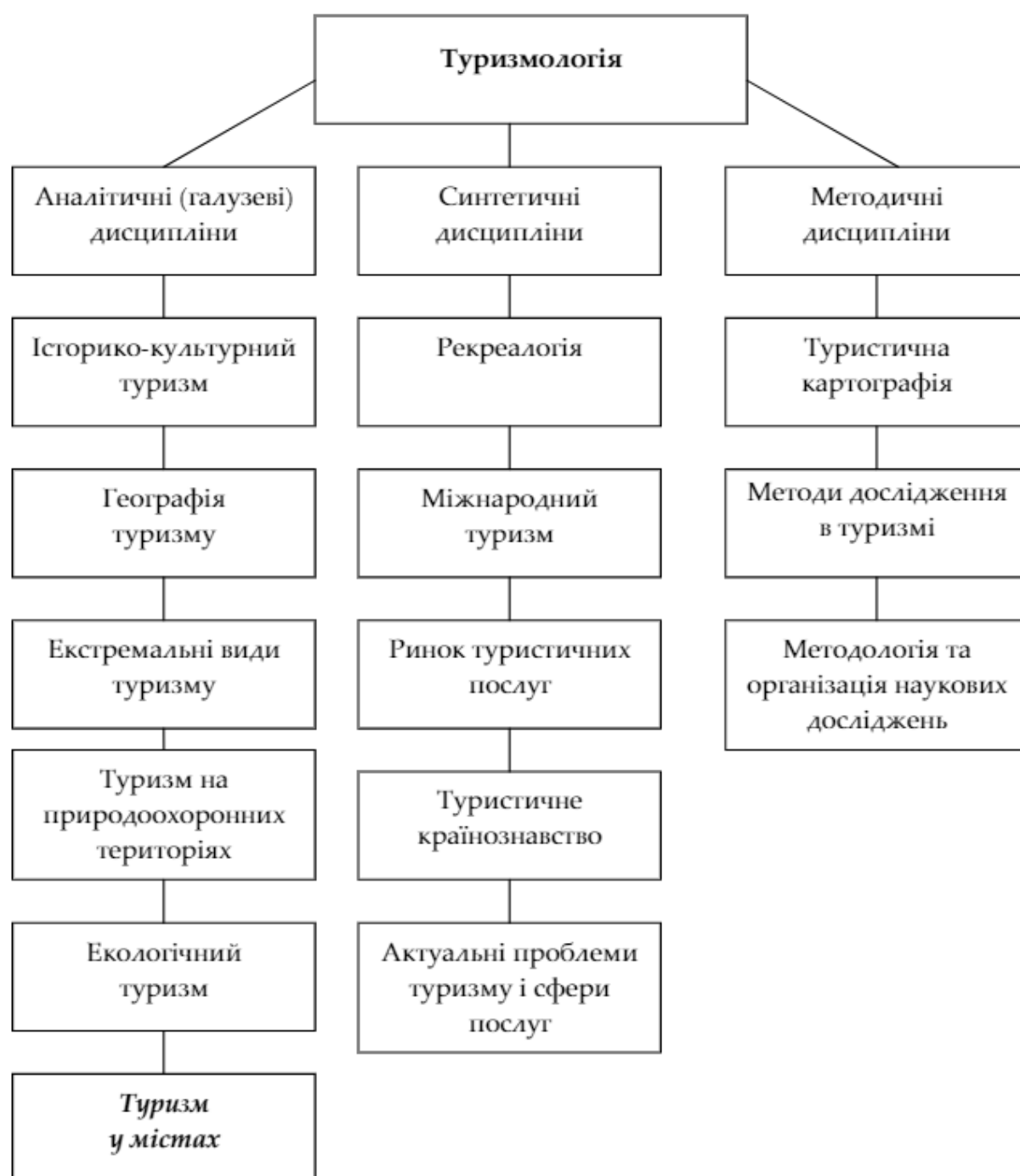

Рис. 1. Структура туризмознавчих дисциплін

Для обґрунтування термінології міського туризму візьмемо за зразок термінологію, прийняту ЮНВТО (це термінологія, унормована Міжнародними рекомендаціями зі статистики туризму 2008 р. і глосарієм туризму, розміщеним на сайті ЮНВТО, в якому подано поняттєвий апарат, тотожний вміщеному в згаданих рекомендаціях). Теоретичний аналіз нормативних документів, історичного досвіду дає змогу запропонувати визначення деяких понять туризму в містах.

Мандрівники (подорожувальники) – усі, хто виконує довільні переміщення, незалежно від тривалості, віддалі й мети подорожі.

Відвідувачі – ті, хто подорожує у місце, розташоване поза межами звичного середовища, на термін менше року з будь-якою метою, крім влаштування на місце праці, зареєстроване в країні чи місці відвідування. Водночас відвідувачів поділяють на дві категорії: 1) туристи, тобто ті відвідувачі, які мандрують з ночівлею; 2) короткотривалі відвідувачі, тобто екскурсанти, – відвідувачі, які не ночують.

Дестинація – туристичний центр, що володіє туристськими ресурсами: природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які включають об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, спроможні задовольнити духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їхніх фізичних сил.

Місто – тип поселення, зазвичай значного за чисельністю й густотою населення, жителі якого зайняті, як правило, поза сільським господарством.

Урбанізація – зростання значення міст у розвитку суспільства, яке супроводжується зростанням і розвитком міських поселень, збільшенням частки міського населення, поширенням міського способу життя в певній області, країні, світі.

Туристичний продукт: 1) право на тур, призначене для реалізації туристові; 2) комплексне поняття, що включає тур, туристично-екскурсійні послуги та товари; 3) сукупність речових і неречових вартостей, які споживає турист.

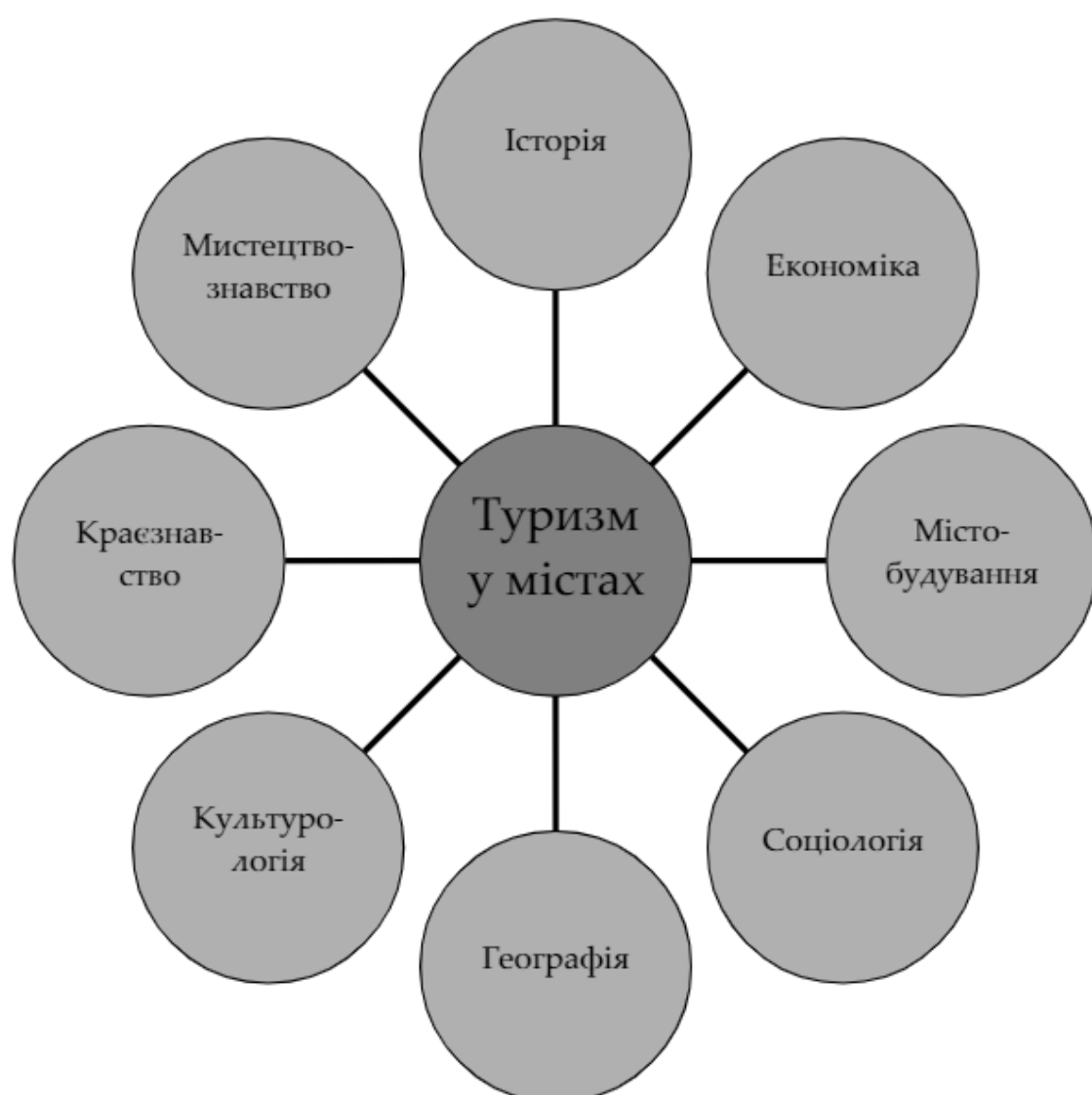

Рис. 2. Зв'язок міського туризму з суміжними науковими дисциплінами

Тур: 1) комплекс послуг з розміщення, перевезення, харчування туристів, екскурсійні послуги і розваги, а також послуги гідів-перекладачів та інші послуги, що надаються залежно від цілей подорожі; 2) туристична поїздка за певним маршрутом у конкретні строки, забезпечена комплексом послуг з розміщення, пересування, медичного та культурного обслуговування; 3) заздалегідь спланована та оплачена туристська поїздка.

Туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних і соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста.

На основі складних понять туристичної галузі формуються наукові категорії. Такими категоріями туризму в містах є, наприклад, «об'єкти показу в містах», «туристичні ресурси в містах».

Для дослідження туризму в містах вчені використовують загальнонаукові методи (порівняльний, районування, класифікації та типології, картографічний), методи інших наук (аналітико-статистичний, математичний, соціологічних досліджень, моделювання тощо). Відсутність методів, специфічних для туризму в містах, свідчить про те, що цей вид туризму ще мало досліджений.

1.4. Загальні ознаки міського туризму

У Законі України «Про туризм» туризм поділено на види залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі, їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний та ін. Сучасні дослідники пропонують різні класифікації і використовують різні види туризму, багато з яких можуть розвиватися як у міській, так і у сільській місцевості (пляжний туризм, гастрономічний туризм тощо). До суто міського туризму належать вивчення міста, огляд урбаністичних ландшафтів, шопінг, відвідування спортивних змагань чи розважальних шоу, участь в азартних іграх, відвідування музеїв, театрів, виставок, ресторанів тощо.

Найпопулярнішими в містах є такі види туризму:

- історико-культурний туризм, що ґрунтується на екскурсійному інтересі до пам'ятників історії та культури на території міста, як з боку внутрішньоукраїнських споживачів (здебільшого, у форматах освітнього туризму, поїздок вихідного дня тощо), так і з боку іноземних гостей;
- діловий туризм, пов'язаний з функціонуванням на території міста центрів адміністративного та бізнес-управління, розвиненою мережею автодоріг і залізничних шляхів, наявністю міжнародного аеропорту;
- розважальний туризм: шопінг, дозволя й розваги.

Розрізняють два підходи до організації міського туризму: технологічний (масовий) туризм, пасивний, кількісний і мотиваційно звужений, тобто зорієнтований на те, щоб за певний час відвідати якнайбільше пам'ятних місць; концептуальний (або тематичний) туризм, який базується на антропологічному сприйнятті культури, розширює мотивацію і дає змогу комплексно розкрити місцеві культурні особливості.

Також однією з причин відвідування міст туристами може бути статус найменших чи найбільших за чисельністю населення. Так, найменшим містом світу, згідно з книгою рекордів Гіннеса, вважають Хум у Хорватії, на півострові Істрія, за 14 км на південний схід від міста Бузет. У 2016 р. тут мешкало 23 особи. Місто не змінилося від часу заснування. До Хуму можна дістатися тільки автомобілем.

Менше 1000 мешканців налічують міста Дюрбуї (Бельгія), Рабштейн над Стржелою (Чехія), Лануртіуд-Уельс (Велика Британія), Каллесте (Естонія), Мелник (Болгарія). Туристичний інтерес викликають також історико-культурні пам'ятки та фестивалі, середньовічна атмосфера. Так, у м. Дюрбуї розташований найбільший парк фігурно відстрижених самшитових дерев; Лануртіуд-Уельс відомий чемпіонатами світу з болотного триатлону; Хум цікавий романською церквою XII ст., зі збереженими унікальними для всієї Істрії фресками,

семикілометровою «Алеєю глаголиці» – дорогою, обабіч якої стоять пам'ятники, присвячені найдавнішій слов'янській азбуці – глаголиці.

«Міські» види відпочинку можна охарактеризувати як активні, престижні, високотехнологічні, сучасні, індивідуальні, швидкісні.

М. Рутинський та Ю. Зінько уклали перелік основних відмінностей між «сільським» і «міським» туризмом (табл. 1).

Хоча міський туризм не можна вважати абсолютно новим явищем на туристичному ринку, його структура та особливості організації останнім часом зазнали суттєвих змін. Сучасний міський туризм акумулює в собі елементи інших видів туризму, таких як культурно-пізнавальний, релігійний, подієвий, діловий тощо. Саме ця обставина робить його надзвичайно привабливим для туристів.

Міський туризм тяжіє до форм активного відпочинку, за ступенем організованості він може бути як плановим, так і самодіяльним.

За часом перебування у подорожі розрізняють короткотерміновий, у період вихідних днів, середньостоківий і довгостоківий міський туризм.

Сезонність – не завжди вирішальний чинник для обрання відпочинку в місті. За цією ознакою міський туризм може бути як цілорічним, так і сезонним.

Таблиця 1

Відмінності між міським і сільським туризмом*

№ п/п	Міський туризм	Сільський туризм
1	2	3
1	Мало відкритого простору	Багато відкритого простору
2	Понад 10 тис. мешканців	До 10 тис. мешканців
3	Рідко впливають сезонні природні фактори	Частіше впливають сезонні природні фактори
4	Забудоване середовище	«Природне» середовище

Закінчення табл. 1

1	2	3
5	Різні види діяльності в закритих приміщеннях	Багато видів діяльності на свіжому повітрі
6	Добре розвинена інфраструктура	Слабо розвинена інфраструктура
7	Великі розміри туристично-рекреаційних споруд	Малі розміри туристично-рекреаційних споруд
8	Турорганізатори – національні фірми	Турорганізатори – місцеві підприємницькі структури
9	Працівники можуть жити далеко від місця роботи	Працівники часто живуть біля місця роботи
10	Туризм підтримує інтереси, не тільки міста, а й регіону, держави	Туризм підтримує інтереси громад

*Джерело: М. Рутинський, Ю. Зінько. Сільський туризм: навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 271 с.

Розвиток туризму в містах залежить від низки чинників, вплив яких спрямований і багатоаспектний. У привабливому з туристичної точки зору місті важливими чинниками формування туристичного попиту вважаються культура, традиції, історія; визначні місця, мистецтво, архітектурні ансамблі; урбаністичні ландшафти; зручне транспортне сполучення; концентрація високих технологій; великий вибір закладів розміщення та харчування; доступність різноманітних видів послуг; можливість здійснювати покупки; мода, особливий стиль життя; нічне життя, молодіжні рухи; цивілізованість; своєрідна романтика; відносна безпека; можливість спілкування з великою кількістю людей. Ці загальні чинники є вирішальними для туристичного попиту, але вони також підсилюються ще одним важливим чинником – іміджем міста, тобто його образом, сформованим в уяві відвідувача. Цей чинник може бути стимулятивним, якщо сформовано позитивний образ міста, або лімітуючим, обмежувальним – якщо цей образ негативний (наприклад, дорого-визна чи значна небезпека). Отже, сформований в уяві людини

узагальнений образ на підставі сукупності усіх характеристик міста є надзвичайно важливим для розвитку туризму.

Основними чинниками виникнення та функціонування туризму в урбосередовищі є:

- природні (географічне положення міста, клімат, водойми);
- демографічні (чисельність населення, міграційний баланс);
- соціальні (умови життя населення, рівень сервісу, розвиток транспортної мережі);
- культурні (історія, традиції, наявність пам'яток і визначних місць);
- освоєність території (ступінь заселення, насиченість господарськими об'єктами);
- імідж міста.

Розвиток туризму і розвиток міського середовища є взаємозалежними процесами, в яких можна виокремити два напрями:

1. Роль великих міст і агломерацій у розвитку міжнародного і внутрішнього туризму. Попри те що відпочинок у великих містах генерує потужні туристичні потоки, його внесок у їх соціально-економічне життя є переважно доповнювальним.
2. Роль малих і середніх міст у розвитку туризму. Невеликі міста приваблюють туристів як осередки культури та самобутності. Туристичні потоки до таких міст набагато менші за чисельністю, але їх роль є домінантною в соціально-економічному житті.

Туризм може впливати на розвиток міста як позитивно (розвиток економіки, інфраструктури), так і негативно (зростання злочинності, знищення локальної культури).

У структурі туристичної індустрії більшості країн туризм урбосередовища посідає важливе місце. Найпопулярнішим цей вид туризму є у Франції, Великій Британії, Швеції, країнах Центральної Європи.

Туризм у містах – один з найдинамічніших видів туризму. Міста є надзвичайно складними соціальними організмами, економіко-географічними, архітектурними, інженерно-будівельними, культурними комплексами. В них зосереджені адміністративно-політичні, промислові, транспортні, військові (міста-фортеці), культурні, наукові, рекреаційні (міста-курорти), релігійні (міста-релігійні центри) та інші функції. Це пояснюється зміщенням туристичного інтересу зі звичайних поїздок до пізнавальніших, змістовніших, пов'язаних суспільними контактами.

Туризм у містах сприяє розвитку міської інфраструктури, надходженню інвестицій, підвищенню рівня життя населення, позитивно впливає на розвиток міського господарства.

Рекомендована література

1. Бреева Е. Б. Основы демографии: учебное пособие / Е. Б. Бреева. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2008. – 352 с.
2. Гаталяк О. М. Найменші міста Європи як центри туризму / О. М. Гаталяк // Географія, економіка і туризм: національний і міжнародний досвід. Матеріали VIII наукової конференції з міжнародною участю. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. – С. 62-65.
3. Дуцяк І. З. Методологічні аспекти аналізу ресурсів міського туризму / І. З. Дуцяк, А. А. Теребух [Електронний ресурс] // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Режим доступу: www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/33.pdf
4. Нешков М. Введение в туризма / М. Нешков, С. Ракаджийска, Т. Дъбева и др. – Варна: Наука и икономика, 2007. – 299 с.

5. Рейтинг урбанизации стран мира – информация об исследовании [Электронный ресурс] / Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа: URL: <http://http://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index/info>
6. Рутинський М. Й. Сільський туризм: навч. посібник / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінко. – К.: Знання, 2006. – 271 с.
7. Смирнов І. Г. Брендинг міста в туризмі: концептуальні підходи. [Електронний ресурс] // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції «П'ятнадцять економіко-правові дискусії /21-11-2016/» – Режим доступу: www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1680
8. Стеценко С. Г. Демографічна статистика підручник / С.Г. Стеценко. – К.: Вища школа, 2005. – 415 с.
9. Тарлецкая Л. В. Международная демографическая статистика: оценки и прогнозы ООН / Л. В. Тарлецкая // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – №3. – С. 32-39.
10. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – К.: Фенікс, 2017. – 438 с.
11. Ashworth G. Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes [Електронний ресурс] / G. Ashworth, S. J. Page // Tourism Management. – 2011. – Режим доступу: www.coris.uniroma1.it/sites/.../14.25.20_Urban%20tourism
12. Berg L. Urban tourism: performance and strategies in eight European cities [Електронний ресурс] / L Berg, J. Borg, J. Meer // European Institute for Comparative Urban Research, Erasmus University. – 1995. – Режим доступу: cabdirect.org
13. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality [Електронний ресурс] / ed. S. Medlik. – London: Butterworth-Heinemann etd., 1993. – Р. 43. – Режим доступу: www.mu.edu.et/iphc/images/Tourism/Dictionary_of_Travel_Tourism_Hospitality.pdf
14. Hartmut L. Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie / L. Hartmut. – Munchen: Braunschweig, 1997. – 125 p.

15. Global Report on City Tourism – Cities 2012 Project. – AM Report six. – Madrid, 2012. – 53 p.
16. International Recommendations for Tourism Statistics// Statistical Papers. – Ser. M. – No.83. – Rev.1. – Madrid; New York, 2008. – 139 p.
17. Neuenfeldt H. Stadttourismus als Wirtschaftsfaktor in Aachen/ H. Neuenfeldt, O. Rose [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.geogr.uni-goettingen](http://www.geogr.uni-goettingen.de)

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть високоурбанізовані регіони світу.
2. Чому урбанізація є глобальним процесом?
3. Коли виникло поняття міського туризму?
4. Хто з вітчизняних учених досліджує туризм у містах?
5. Дайте визначення туризму в містах.
6. Проаналізуйте основні чинники розвитку туризму в містах.
7. Назвіть загальні ознаки міського туризму.
8. Який зв'язок між розвитком туризму і розвитком міського середовища?

МІСТО, ЙОГО ОЗНАКИ. КЛАСИФІКАЦІЯ І ТИПОЛОГІЯ МІСТ

- 2.1. *Поняття «місто».*
- 2.2. *Ознаки міста.*
- 2.3. *Класифікація і типологія міст.*
- 2.4. *Місто як система.*

2.1. Поняття «місто»

Що таке місто? Пошуки відповіді на це запитання тривають. Поняття «місто» досліджують через призму багатьох наукових галузей: архітектури, соціології, економіки, географії, історії, екології, містобудування та територіального планування, права, державного управління, культурології тощо.

У різний час стан розвитку міст у своїх працях висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Бойко-Бойчук, М. Вебер, Н. Глинський, А. Доценко, О. Карий, Л. Корецький, В. Кубійо-

вич, Г. Лаппо, Є. Перцик, М. Пістун, Ю. Пітюренко, В. Родченко, З. Сіройч, А. Степаненко, О. Топчієв, Б. Хорєв та ін. І кожен з них намагався дослідити засади і критерії визначення поняття «місто» і на їх підставі сформулювати власне визначення. Але дотепер єдиного узгодженого визначення цього поняття немає ні в Україні, ні деінде у світі, так само немає узгоджених засад типології міст.

У різні епохи та у різних кінцях світу містами називали явища з неоднаковими ознаками та різного змісту. Слово «місто» походить від латинських *civitas*, *urbs*, що означають місто-державу. Похідне від першого з них «цивілізація» початково мало значення «життя у місті». Згідно з «Академічним тлумачним словником української мови», місто – великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр.

Видатний німецький соціолог, філософ, історик, економіст Макс Вебер одним із перших наважився трактувати місто як соціально-географічний феномен, з усією складністю його системотворчих ознак і процесом його тривалої еволюції на різних континентах. Започаткувавши системний підхід до сприйняття міста як своєрідного співтовариства громадян, що еволюціонувало в напрямі перетворення в автономну корпорацію, Вебер став засновником того напрямку суспільних наук, який сьогодні позначають терміном “urban history”. Із соціологічної точки зору, місто – це поселення, мешканці якого живуть у будинках, що, хоч і прилягають один до одного, але займають настільки широкий простір, що взаємне особисте знайомство мешканців одного з одним унеможливлюється, тобто сусідського зв’язку немає. За М. Вебером, місто – це фортеця, поселення, мешканці якого займаються переважно не сільським господарством, а ремісництвом і торгівлею.

Англійський географ Л. Дадлі Стамп визначав місто, як сукупність жителів, інкорпорованих (тобто зареєстрованих як облікова одиниця) і керованих мером. Американський соціо-

лог Е. Берджес запропонував таке визначення: місто – це система концентричних зон, розташованих одна всередині іншої, із одним спільним і найбільш важливим у місті районом бізнесу.

Найпростішим є визначення американського дослідника Р. Мерфі: місто – цілісна територіальна одиниця з високою компактністю населення і значною кількістю мешканців.

На думку Г. Лаппо, містом населений пункт стає, досягнувши деякого рівня складності своєї функціональної структури. Місто характеризується багатофункціональністю, чим і визначаються його інтеграційні якості, властивості генерувати нове, соціальна привабливість.

За визначенням Е. Алаєва, місто – це великий населений пункт, який виконує промислові, організаційно-господарські, адміністративні, культурні, транспортні та інші (але несільсько-господарські) функції; відповідно, більшість його населення зайнята поза сільським господарством.

Український географ В. Кубійович визначив місто як поселення замкненого типу, з особливими правами, з більшою кількістю мешканців, зайнятих переважно у ремісничо-промисловому виробництві, торгівлі, транспорті, а також в адміністрації, культурних і суспільних установах, і лише подекуди – в сільському господарстві.

Згідно з визначенням О. Топчієва, місто – просторове суспільне утворення, що є осередком масового розселення людей і зосередження їх суспільнокорисної діяльності в будь-яких формах, крім одержання первинних продуктів сільського господарства як єдиного заняття населення, організоване у постійно діючий господарсько-будівельний комплекс, призначений для обслуговування побуту і діяльності населення.

Дослідник міських агломерацій З. Сіройч вважає, що місто – це історично сформована, соціально та економічно розрізнена, щільно збудована та просторово сконцентрована поселенська одиниця, що має законодавчо визначений статус і є складною територіальною суспільно-економічною системою.

Множинність трактувань сутності цього поняття зумовлена тим, що кожен автор обирає основний критерій залежно від галузі науки, яку представляє (демографічний, соціальний, економічний, географічний, функціональний та ін.). Як наслідок, у містобудуванні місто – це середовище організації життєдіяльності населення та матеріально-просторова форма, тобто місто характеризується як середовище, що включає систему соціальних інститутів, покликаних забезпечувати життєздатність міського населення, як створені людиною специфічні умови, необхідні для різнобічної діяльності. Соціологи в поняття «місто» вкладають історично конкретну соціальнопросторову форму існування суспільства, яка виникла внаслідок відокремлення ремесла від сільського господарства і є специфічною поселенською структурою. Історики вважають місто природно-техногенним комплексом, складовою ландшафтної сфери, перетворено зусиллями багатьох поколінь людей. Його основу в минулому становили техногенні комплекси – оборонні вали, рови, вежі, стіни, житлові будинки, промислові і культурні споруди, водосховища з греблями тощо. Але загалом місто – це не лише вписані в природний ландшафт споруди різного призначення, а й своєрідні форми співжиття людей, осередки цивілізації, центри культурного притягання. З економіко-географічної точки зору, міста – це місця зосередження промислового виробництва і колообігу значних обсягів товару, що визначає розвиток у них транспортних функцій. Тут важливі розміри міста, його розташування у просторі. Архітектори під містом розуміють середовище проживання людей з певним розміщенням споруд у просторі, які в сукупності становлять відповідний образ. Філософи вважають, що людина живе в місті, а місто живе за рахунок людини. Простір організовується відповідно до людського світогляду чи міфологеми, якщо говорити про архаїчну картину світу. Отже, місто є специфічним ареалом людського буття, в якому творяться, транслуються, циркулюють, зберігаються і передаються сутності і цінності.

Як узагальнене для будь-якого міста пропонуємо таке визначення. **Місто** – це складне просторове суспільно-економічне утворення, що має чітко визначені межі, певну чисельність мешканців і значну щільність їх розселення, із характерним типом забудови житла, зосередженістю і розвитком несільськогосподарських видів економічної діяльності.

Світова практика не виробила універсального критерію, на підставі якого можна було б віднести населений пункт до міста. У 1949 р. присвячена статистиці Європейська конференція, що відбувалась під егідою ООН у Празі, рекомендувала вважати містом компактне поселення з мінімальною чисельністю населення 2 тис. осіб, або з чисельністю 10 тис. осіб, якщо частка зайнятих у сільському господарстві не перевищує 25% загальної чисельності. Компактне поселення чисельністю 10 тис. осіб автоматично вважається містом. Категорія міста присвоюється населеному пункту згідно з чинним у державі законодавством.

У багатьох країнах – США, Канаді, Польщі, Болгарії, Алжирі, Марокко, Україні, Молдові, Росії, Грузії, Туркменістані, Таджикистані – статус міста встановлюють законодавчо. У європейських країнах міста виділяють за історичними та юридичними критеріями. З часів середньовіччя правова незалежність міста визначалась наданням йому Магдебурзького права – функції самоврядування. У латиноамериканських країнах місто – поняття не юридичне, а статистичне, іноді – історичне. У деяких країнах єдиним критерієм для надання поселенню статусу міста слугує чисельність населення: у Колумбії містами є всі населені пункти з населенням 1,5 тис. і більше, в Кубі – 2 тис., у Мексиці, Венесуелі – 2,5 тис., у Гані та Мадагаскарі – 5 тис., у Сенегалі – 10 тис., в Ісландії – 200 жителів. У сучасній Індії містом стає населений пункт за 5 тисяч мешканців, 75% з яких зайняті поза сільським господарством, і густоти населення не менше 1000 осіб на 1 кв. милю. В Індонезії, Бангладеш, Чехії, Словаччині, Румунії статус міста надають населеним пунктам, які досягли певного рівня благоустрою:

мають електро- і водопостачання, культурно-побутові заклади та інші об'єкти соціальної інфраструктури. У Бразилії, Єгипті, Монголії містами вважають усі адміністративні центри незалежно від чисельності жителів.

В Україні населений пункт може отримати статус міста лише на підставі окремого закону Верховної Ради України за умови, що в ньому проживає не менше 10 тис. жителів, при цьому переважна більшість населення зайнята в галузях поза сільським господарством. Статус міста встановлюють законодавчо також у деяких інших країнах: у Молдові – за чисельності населення 10 тис.; у Росії – 12 тис.; у Грузії – 5 тис.; у Туркменістані – 5 тис., у Таджикистані – 10 тис. жителів; переважання несільськогосподарської зайнятості населення: в Молдові – проста більшість; у Росії – не менше 85%; в Грузії – не менше 75%; у Туркменістані – не менше двох третин усього зайнятого населення.

2.2. Ознаки міста

Місто – великий населений пункт, що виконує адміністративні, організаційно-господарські, політичні (управлінські), промислові, транспортні, соціальні, обслуговуючі, культурні, рекреаційні та інші господарські функції. Переважна більшість населення міста зайнята поза сільським господарством. Характерними ознаками міст є підвищений рівень комунального благоустрою, розгалужені системи виробничої та соціальної інфраструктури.

Крім специфічних (несільськогосподарських) функцій, міста мають ще такі особливості:

- розселенські – на відносно невеликій території зосереджена значна маса населення;
- архітектурно-планувальні – кожне місто має свій неповторний архітектурно-планувальний «портрет»;

- соціальні – місто забезпечує міський уклад життя;
- правові – міста мають свої правові статуси та відповідні функції й повноваження.

Визначальні ознаки міста як поселення:

- переважання забудованої території над незабудованою, штучного покриття над природним;
- велика кількість, а часто переважна більшість, багатоповерхових будівель;
- розгалужена система громадського транспорту;
- розвинена торгова мережа;
- високий рівень забруднення природного середовища;
- специфічні «хвороби урбанізації», швидке поширення інфекційних хвороб;
- спеціально створені рекреаційні зони;
- велика щільність розташування закладів освіти та охорони здоров'я;
- культові споруди різних конфесій;
- розмаїття соціального вибору;
- періодичні видання, які поширюються не лише в місті;
- приміська зона.

2.3. Класифікація і типологія міст

Класифікація і типологія необхідні для поглибленого аналізу особливостей міста чи системи міст, визначення на його підставі ефективної стратегії розвитку.

Класифікація – це групування міст за однією чи кількома ознаками, як правило, кількісними. Типологія – вищий рівень класифікації, вид наукової систематизації, який дає змогу скласти комплексну синтетичну характеристику міст і виявити їх типи, близькі за набором внутрішніх характеристик, і на цій основі сформулювати відповідну стратегію їх розвитку.

Сучасні міста класифікують за такими ознаками:

- за людністю та структурою зайнятості населення;
- за господарськими функціями;
- за особливостями планування та забудови;
- за генезою
- за географічним положенням;
- за місцем і роллю у системі розселення;
- за політико-адміністративним статусом.

1. *Кількість населення міста* – ознака, від якої залежить багато інших його ознак, зокрема темпи зростання, деякі елементи демографічної і функціональної структури, характер планування. В офіційних статистичних джерелах і містобудівельній практиці залежно від людності виокремлюють такі групи міст: малі – до 50 тис. осіб; середні – від 50 до 100 тис.; великі – від 100 до 500 тис.; дуже великі – від 500 тис. до 1 млн осіб; міста-мільйонники. Більшість міст України – це малі і середні міста. Деякі дослідники користуються іншими кількісними критеріями групування. Так, Є. Перцик розрізняє такі групи міст: малі – до 20 тис. осіб; середні – 20-100 тис. осіб; крупні – 100-500 тис.; найкрупніші – 500 тис. осіб і вище, міста-мільйонери. М. Агафонов поділив міста таким чином: найменші – до 25 тис. жителів; малі – 25-70 тис.; середні – 70-250 тис.; великі – 250-400 тис.; дуже великі – 400-800 тис.; найбільші – понад 800 тис. жителів. У шкільних підручниках розрізняють малі міста (до 20 тис. жителів); середні (20 – 100); великі (100 – 500); найбільші (500 – 1000); міста-мільйонери (понад 1 млн жителів).

У різних країнах історично сформувався неоднаковий підхід до визначення мінімальної чисельності жителів міста, однак показник людності міст широко використовується як класифікаційна ознака.

2. *Функції*. О. Топчієв виокремлює такі головні функції міста: демографічно-розселенська; адміністративно-управлінська; виробнича (матеріальне виробництво); соціально-побутова; ділових послуг; освітньо-культурна; науково-технічна та ін-

новаційна; зовнішньоекономічна; торговельно-розподільча; комунікаційна (інформаційна); транспортно-комунікаційна; рекреаційно-туристична; спортивно-оздоровча; природоохоронна, соціально-екологічна.

За кількістю функцій розрізняють міста: 1) *монофункціональні* — промислові, транспортні, наукові, курортні та ін.; 2) *вузькоспеціалізовані* (дві – три головні функції); 3) *поліфункціональні*. Залежно від конкретного набору функцій та їх співвідношення виділяють *функціональні типи міст*.

В. Ковтун і А. Степаненко згрупували міста України у вісім типів за такими ознаками: людність міста, його народногосподарські функції, адміністративний статус, системотворче значення, положення в системі розселення, перспективи розвитку.

Найпоширенішим поділом міст України за функціями є типізація Л. Корецького, яку він обґрунтував 1982 р. Дослідник виокремив дев'ять типів міст:

- головний адміністративно-політичний, індустріальний, науковий, культурний центр – столиця держави м. Київ;
- багатофункціональні міста – всі обласні центри і міста, які мають понад 500 тис. жителів;
- багатогалузеві промислові центри (Кривий Ріг, Маріуполь, Горлівка та ін.);
- міста, що виконують промислові і транспортні функції. Це, переважно, міста з населенням менше 100 тис. осіб (Стрий, Жмеринка, Чорноморськ, Козятин, Іловайськ та ін.);
- міста – транспортні центри, в яких понад 40% населення зайнято на транспорті (Знам'янка, Рені, Христинівка, Чоп, Верховцево та ін.);
- міста перехідного типу – виконують функції агропромислових центрів, які поступово переходять у функції промислових (таких міст понад 50, серед них Кременець, Городок, Чортків та ін.);

- господарські центри місцевого значення, центри аграрно-промислових комплексів. Їх основні функції – організація і обслуговування сільських районів (Скалат, Копичинці, Підгайці та ін.);
- промислові та оздоровчо-курортні центри (Бердянськ, Генічеськ, Євпаторія, Феодосія, Гола Пристань, Скадовськ, Саки, Боярка, Ірпінь, Старий Крим);
- міста – курортно-оздоровчі центри (Алупка, Алушта, Ялта, Миргород, Хмільник, Трускавець, Моршин, Яремче та ін.)

3. *За планувальною структурою* міста поділяють на радіальні, прямокутні, лінійні, комбіновані. Радіальне місто – поселення із кільцево-радіальним розміщенням вулиць (Київ, Львів та ін.). Прямокутне місто – поселення із поздовжньо-поперечним розміщенням вулиць (Хмельницький та ін.). Лінійне місто – поселення витягнутої форми з головною віссю у вигляді більш-менш прямої чи вигнутої лінії (уздовж трас, річкових долин тощо) (Кривий Ріг, Одеса та ін.). Комбіноване місто – це форма, що поєднує елементи різних планувань. На формування цієї планувальної структури вплинули різні чинники: особливості географічного середовища, господарства, участь у забудові різних етнічних груп населення, участь адміністративних структур держави у визначенні планування тощо (Шепетівка та ін.).

4. *Генетична типізація* населених пунктів передбачає поділ їх на групи за часом і причинами виникнення, а також за ступенем збереження історичних ознак у сучасному вигляді та ін. З'ясування часу виникнення поселення як господарського центру і пройденого ним шляху розвитку допомагає зрозуміти його сучасні функції, які значною мірою сформувалися під впливом історичного розвитку.

За історико-генетичними ознаками міста України поділяють на такі типи:

- грецькі міста-колонії (VII – V ст. до н. е.);
- міста Київської (Давньої) Русі (IX – XIII ст.);

- міста польсько-литовського періоду (XIV – XVI ст.);
- міста доби Гетьманщини (XVII – XVIII ст.);
- міста, пов'язані з колонізацією південної частини України (XVIII ст.);
- найновіші міста (XX – XXI ст.).

5. *За географічним положенням* розрізняють міста за геополітичним, геоекономічним, транспортно-географічним, природно-географічним положенням.

6. *За місцем і роллю у системі розселення* міста входять у загальнодержавну, регіональну, локальну системи розселення.

7. *За політико-адміністративним статусом* розрізняють столичні міста, центри областей, країв, центри низових адміністративних районів.

2.4. Місто як система

Досліджуючи місто як складну динамічну систему, А. Степаненко виокремив у її складі підсистеми, які перебувають у взаємодії і взаємозумовлюють одна одну: населення, містоутворювальні і містообслуговуючі галузі; територіально-планувальна організація і навколишнє середовище.

Згідно з Ю. Дехтяренко, місто як система складається з трьох основних підсистем: містоутворювальної, містообслуговуючої, містосередовищної (архітектурно-містобудівельної).

Містоутворювальна підсистема охоплює підприємства, організації та установи, продукції та послуги яких задовольняють потреби клієнтури поза межами міста. Це промислові підприємства загальнодержавного підпорядкування та інших форм власності, зовнішній транспорт і зв'язок, будівельні організації, що обслуговують регіон та інші міста, наука і наукове обслуговування, заклади вищої освіти всіх (I–IV) рівнів акредитації, заклади культури, заклади та установи сфери послуг регіонального і міжрегіонального рівнів (кредитно-фінансові й страхові послуги,

гуртова торгівля, послуги з маркетингу і менеджменту та ін.), суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, туризму і рекреації, органи державного і господарського управління, громадські об'єднання та політичні партії.

Містоутворювальна підсистема обслуговує зовнішні зв'язки міста, визначає його народногосподарські функції, господарську спеціалізацію, місце і роль у територіальному поділі праці – локальному, регіональному, національному, міжнародному.

Містообслуговуюча підсистема задовольняє потреби населення міста. До її складу входять підприємства, організації та установи, продукція і послуги яких споживаються переважно у цьому місті. Це підприємства місцевої промисловості, будівельні організації, що обслуговують місто, підприємства житлово-комунального господарства, місцевої торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування населення, міський транспорт, заклади міської соціальної інфраструктури – освіти, охорони здоров'я, мистецтва і культури, фізкультури і спорту, відпочинку і розваг.

Містосередовищну підсистему складають планування і забудова міста, його транспортно-пішоходна мережа, системи виробничої інфраструктури – зовнішнього і міського транспорту, водо-, електро-, газо-, теплопостачання, каналізації та санітарного очищення міста, системи екологічної інфраструктури (очищення стічних вод, інженерний захист берегів, протизсувні споруди, захист ярів від активної ерозії, дренажні системи для пониження рівня ґрунтових вод, захист території від небезпечних геологічних процесів та ін.), а також комплекси зелених насаджень – парків і лісопарків, ділянок короткочасного і тривалого відпочинку населення (пляжі, зони відпочинку, санаторно-курортні комплекси та ін.).

Населення міста становить його окрему підсистему, яке виступає «замовником» різноманітних видів господарської діяльності, «виробником» і одночасно «споживачем» значної частини товарів і послуг, що їх виробляє місто. Своєю господарською діяльністю населення створює антропогенно-техногенне навантаження на міське середовище і само «споживає» негативні наслідки таких

навантажень, які погіршують соціально-екологічну ситуацію у місті. Підсистема міського населення є головним реципієнтом якості міського середовища: населення сприймає і пропускає через себе будь-яке погіршення чи поліпшення якості міського середовища. Головна специфіка цієї підсистеми – її активна, управлінська роль стосовно всіх інших підсистем і міста загалом. Від того, якою мірою населення міста розуміє та усвідомлює свої управлінські функції та можливості, значною мірою залежать поступальний розвиток міста та якість міського середовища.

Рекомендована література

1. Боже-Гарнье Ж. Очерки географии городов / Ж. Боже-Гарнье; [пер. с франц.]. – М. : Прогресс, 1967. – 421 с.
2. Бойко-Бойчук О. В. Місто/ О. В. Бойко-Бойчук// Енциклопедія державного управління: у 8 т. – Т. 5: Територіальне управління. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – 408 с.
3. Вебер М. История хозяйства. Город / М. Вебер; пер. с нем.; под ред. И. Гревса; коммент. Н. Саркитова, Г. Кучкова. – М.: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. – 576 с.
4. Верменич Я. В. Історичне місто/ Я. В. Верменич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Т. 3: Е – Й. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 573.
5. Дехтяренко Ю. Ф. Управління розвитком міста: навчальний посібник/ Ю. Ф. Дехтяренко / за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К.: НАДУ, 2006. – 389 с.
6. Дмитрук О. Ю. Урбаністична географія. Ландшафтний підхід/ О. Ю. Дмитрук – К.: Ред.-видав. центр «Київський університет», 1998. – 131 с.
7. Экология города / под общ. ред. Ф.В. Стольберга. – К.: Либра, 2000. – 462 с.

8. Ковтун В. В. Города Украины/ В. В. Ковтун, А. В. Степаненко/. – К.: Вища школа, 1990. – 279 с.
9. Лаппо Г. М. Города на пути в будущее / Г. М. Лаппо. – М.: Мысль, 1987.
10. Місто // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Т. 4. – Львів. 1994. – С. 1585 – 1596.
11. Перцик Е. Н. География городов. Геоурбанистика: учебное пособие для вузов / Е. Н. Перцик. – М.: Высшая школа, 1991. – 319 с.
12. Поручинський В. Класифікація і типологія міських поселень України/ В. Поручинський, Я. Сосницька// Часопис соціально-економічної географії. 2015. – Вип. 18 (1). – С. 98–101 [Електронний ресурс]. Режим доступу: periodicals.karazin.ua/socescongeo/article/view/4196
13. Сіройч З. С. Демографічні та соціально-економічні проблеми розвитку міських агломерацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук/ З. С. Сіройч. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 32 с.
14. Соціально-економічна географія України: [навч. посіб.] / за ред. О. І. Шаблія – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
15. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте визначення поняття «місто».
2. Проаналізуйте головні ознаки міста.
3. Які класифікації та типології міст ви знаєте?
4. Як ви розумієте місто як систему?
5. Яка роль населення у системі міста?

ДАВНІ МІСТА

-
- 3.1. *Чинники виникнення та загальні ознаки
стародавніх міст.*
 - 3.2. *Давні східні міста.*
 - 3.2.1. *Міста Межиріччя.*
 - 3.2.2. *Міста Стародавнього Єгипту.*
 - 3.2.3. *Міста Стародавньої Індії та Китаю.*
 - 3.3. *Античні міста.*
-

3.1. Чинники виникнення та загальні ознаки стародавніх міст

Коли і де саме виникло перше місто, достеменно не відомо. Але чотири тисячі років тому вже існували великі міста.

Перші значні поселення осілих землеробів з'явилися в VII–IV тис. до н. е. Час виникнення перших міст – IV–II тис. до н. е. Одним з перших міст вважають засноване у IX тис. до н. е. місто Єрихон, розташоване у Палестині. Воно стало одним із центрів на важливому торговельному шляху. Близько 8000 р. до н. е. в

куполоподібних будинках Єрихона проживало близько 2000 мешканців.

Розрізняють два підтипи стародавніх міст: *стародавньосхідний* (Стародавній Єгипет, Месопотамія, Персія, Стародавня Індія, Китай) і *античний* (Стародавня Греція, Стародавній Рим). Перші міста виникли у густонаселених сільськогосподарських районах Месопотамії, у долині річок Нілу, Інду, Хуанхе. Міста виникали і як резиденції правителів (наприклад, у Стародавньому Єгипті – як місця проживання фараонів і жерців), як фортеці, головною функцією яких була оборона. Міста-фортеці розташовувалися в найбільш вигідних у стратегічному відношенні місцях. У давніх містах панувало натуральне господарство, населення було зайняте ремісництвом і сільським господарством. Водночас вони були осередками культури та мистецтва, виконували економічні та адміністративні функції. Міське населення складалося з чиновників, жерців, воїнів, купців, дрібних торговців, ремісників і рабів.

Основні чинники виникнення стародавніх міст:

1. Гідрологічний. Житло споруджували поблизу води, необхідної для життєдіяльності, для здійснення масштабних іригаційних проектів потрібна була співпраця.
2. Оборонний. Для гарантування безпеки люди створювали твердині (замки, фортеці і форти, свідомо розміщуючи їх на межових територіях).
3. Релігійний. З виникненням масових релігій почалося будівництво великих храмів як ритуальних центрів.
4. Адміністративний. Централізація влади спричинила централізацію виконання адміністративних і військових функцій у містах.
5. Економічний. З розвитком торгівлі постала потреба у ринках – місцях обміну товарами.

Населення світу на час становлення давніх міст – 230 млн осіб. Частка міського населення в країнах Стародавнього Сходу була незначною, але окремі міста сягали величезних розмірів:

Вавилон, Патна, Олександрія – до 500 тис., Мемфіс, Ніневія – 100-250 тис. осіб. У грецьких містах зосереджувалася більша частина населення, але самі вони не були великими. Деякі міста – політичні та економічні центри античних держав – сягали досить великих розмірів: Рим – 1 млн, Афіни і Карфаген – 150-200 тис. осіб.

3.2. Давні східні міста

3.2.1. Міста Межиріччя

Вважають, що перші міста в історії людства виникли в південній частині Месопотамії, на території стародавніх Шумеру та Аккаду, в долинах річок Тігр і Євфрат, де раніше, ніж в інших регіонах, з'явилися значні гідротехнічні споруди. Давні міста Месопотамії шумеро-аккадського періоду, назва якого походить від найменування двох частин – Південної (Шумер) та Північної (Аккад), розташовувалися досить близько одне від одного, утворюючи суцільне скупчення населених пунктів. Тут існувало 20 невеликих міст-держав, серед них: Урук (Варка, 250 км на пд-сх від Багдаду), Ур (Тель-аль-Мукайяр, 300 км на пд-сх від Багдаду), Ніппур (Нуфар, 150 км на пд-сх від Багдаду), Лагаш (аль-Хіба, 240 км на пд-сх від Багдаду).

Міста Месопотамії вирізнялися такими ознаками:

1. Достатньо високий рівень благоустрою територій. Міста розташовувались на високих терасах, які захищали забудову від паводків.
2. З усіх боків міста оточували міцні мури – необхідний засіб безпеки за умов військових конфліктів на Близькому Сході.
3. Компактна форма плану міст, зумовлена міркуваннями економії будівельних матеріалів і робіт.
4. Фортифікаційний характер архітектури.

Типове месопотамське місто зазвичай складалося з трьох частин: 1) власне міста, оточеного міськими стінами, з храмами, резиденцією та житловими кварталами; 2) «передмістя», або «зовнішнього міста», – території, на якій знаходились будинки, пасовища, лани й сади, що забезпечували місто продуктами харчування та сировиною; 3) пристані – центру комерційної діяльності, пов'язаної із зовнішньою торгівлею. Для міських ансамблів Месопотамії характерні грандіозні майдани, посередині яких розташовувались зикурати – східчасті культові споруди, які називали «горми бога» і які було видно далеко за межами міста. Зикурат викладали з сирцевої цегли й облицьовували випаленою цеглою, викладеною на бітум. На яруси терас вели широкі сходи, якими здійсмалися нагору релігійні процесії.

Одне з перших шумерських міст, Ур, відоме завдяки археологічним розкопкам, проведених у 1922-1934 рр. під керівництвом англійського археолога Л. Вуллі за ініціативи музею Пенсільванського університету (США) та Британського музею.

У період найбільшого розквіту (3000 — 2400 до н. е.) у цьому місті було 5250 житлових будинків, що відповідає 40-50 тис. мешканців. Територія міста Ур була видовженої форми, обмежена з одного боку руслом річки Євфрат, а з іншого — штучним каналом, мала розмір 1030 x 685 м. Місто оточував вал з сирцевої цегли у 25-32 м завтовшки та у декілька метрів заввишки.

У найвищій частині міста розташовувався священний квартал у формі неправильного прямокутника розміром 300 x 200 м, присвячений богові Місяця Нанні (він же Син), покровителю Ура, та його дружині Нінгал. Упродовж тисячоліть Місяць був найважливішим божеством багатьох культур — шумерської, вавилонської, асирійської, китайської та ін.

Збережені залишки зикурату в Урі дають уявлення про розміри і характер цієї споруди. Він складався з трьох наскладаних

одна на одну веж, які утворювали великі тераси і були з'єднані сходами. Вежі були різних кольорів: нижня – чорна, обмазана бітумом; середня – червона з випаленої цегли; верхня – біла. На верхній вежі було місце, де відбувалися ритуальні церемонії. Висота зикурату – 21 м. В усій споруді не було жодної прямої лінії. Стінам було надано такого нахилу, щоб зір відразу звертався уверх і до центру зикурату, лінія від його вершини до землі була дещо опуклою. Архітектор III тис. до н. е. використав закон оптичної ілюзії, який у V ст. до н. е. застосували грецькі будівничі афінського Парфенону.

Житлові будинки звичайно були двоповерховими, достатньо комфортними. Фундаменти та нижні частини стін виконувались із випаленої цегли, інші частини будинку – з сирцевої цегли. На першому поверсі розташовувались центральне подвір'я і подвір'я-святилище, на другому поверсі – житлові приміщення, об'єднані за галерейним типом навколо подвір'я. Такі будинки початково були розраховані на одну родину, але згодом, зі зростанням міського населення, в них почали селитися по кілька родин.

Споруди мали замкнений характер, у них домінували глухі стіни, які здіймалися над дахами, утворюючи парапети з характерними східчастими зубцями. Житлові будинки становили безперервну забудову кварталу, їх глухі стіни, в яких замість вікон були невеликі отвори у формі щілин, забраних дерев'яними ґратами, виходили на вузькі вулиці шириною 2-4 м. Приміщення освітлювались крізь двірні прорізи, завішені циновками, – через брак деревини дверей не було. Перекриття виконувались з тонких і довгих пальмових стовбурів, тому приміщення мали вузьку й довгасту форму. Деякі кімнати, переважно господарського призначення, перекривались склепіннями з сирцевої цегли. З часом місцеві майстри навчилися зводити куполи (бані).

Пізніші міста, зокрема найбільше місто Межиріччя – Вавилон, мали регулярний характер планування, а за формою наближалось до прямокутника.

Розташований на берегах Євфрату Вавилон був прямокутним, площею 10 кв. км. Місто оточували мури з воротами, названими за іменами головних богів. Фрагменти стін і воріт висотою 20 м зберігаються в музеї Пергамон у Берліні. На міській площі – 7 га, розташовувалися храм Марбука, 90-метровий зикурат Етеменанка – Вавилонська вежа, сади Семіраміди, а також житлові квартали щільної забудови. Ширина вулиць становила 1,5 – 2 м.

У містах Месопотамії функціонувала система водопостачання. Наприклад, у Ніневії – столиці Ассирійської держави – в VIII-VII ст. до н. е. було споруджено спеціальний канал із кам'яних плит шириною 20 м і довжиною 50 км. Канал проходив крізь тунель, а також акведуком, який стояв на суцільному підмурку.

Головна вулиця Ніневії, так звана вулиця процесій, була замощена, мала ширину 26 м, по обох її боках стояли скульптури. Вірогідно, що месопотамські міста пізнішого періоду, починаючи з I тис. до н. е., мали ще вищий рівень благоустрою. Згідно з регулярною планувальною схемою, вулиці цих міст були прямими, широкими й озелененими.

Центр управління містом зазвичай знаходився біля міських воріт (у великих містах їх було кілька). За кожними воротами було закріплено окремий квартал міста. Біля воріт відбувалися збори громадян міста або збори мешканців кварталу. Юридичне оформлення міського способу життя є специфічною ознакою цивілізацій Месопотамії. Деякі міста навіть користувались низкою привілеїв: вони були звільнені від низки податків і зборів і мали окремий юридичний статус, відмінний від статусу звичайного міста. Прикладами таких міст можна вважати Ніппур, Вавилон і Сіппар у Вавилонії, Ашшур в Ассирії і Харран у Верхній Месопотамії. У випадку судового переслідування правитель не мав права відправляти «вільних громадян» до тюрми, відмовляти їм у праві подавати зустрічні позови й обкладати штрафами.

«Вільні громадяни» були звільнені від виконання примусових трудових робіт, навіть, якщо до них залучалось усе населення держави.

Залежно від історичних періодів і рівня цивілізаційного розвитку чисельність населення в містах Месопотамії істотно змінювалась. Наприклад, у місті Ур на межі III-II тис. до н. е. було 65 тис. мешканців, а в столиці Ассирії Ніневії в VIII-VII ст. до н. е. – 170 тис. Один із найвизначніших світових торговельних і культурних центрів Вавилон в V ст. до н. е. мав понад 200 тис. мешканців.

Вавилон входить до переліку найбільш відвідуваних давніх міст. Він розташований на території сучасного Іраку, за 88 км на південь від Багдада. Руїни Вавилону прилягають до околиці міста Хілла. До кінця XIX ст. Вавилон вважали міфом, аж поки німецький археолог Роберт Кольдевей у 1899 р. не розшукав його. Завдяки археологічним розкопкам було суттєво змінено вигляд міста: оголено залишки багатьох будівель верхнього шару – будинків і храмів, захисних споруд тощо.

3.2.2. Міста Стародавнього Єгипту

Для виникнення перших міст сприятливі умови були і в Стародавньому Єгипті. Більшість давньоєгипетських поселень, що відповідають сучасному поняттю міста, з'явилися в період між 2000-1500 рр. до н. е. При цьому вони повсякчас відновлювалися, перебудовувалися, що було пов'язано з історико-політичними подіями (піднесення, занепад царств і династій). У долині Нілу протягом шести тисячоліть існувало кілька столичних міст, залежно від різноманітних історичних і географічних чинників. Серед них – Мемфіс, Фіви, Ахетатон. Давні міста були досить щільно забудовані, будинки прилягали один до одного і розділялися вузькими вулицями-проходами. У структуру

міста входили великі некрополі, храмові комплекси і житлові райони. Тогочасною особливістю була традиція спорудження кожним новим фараоном нової резиденції, храмів, гробниці поблизу старих. Так створювалась своєрідна мікрогеографія цих столиць, у яких численні некрополі, палацові та храмові комплекси межували з житловими кварталами.

Міста Стародавнього Єгипту не мали канонічних форм і стабільного плану, незважаючи на те що в Єгипті широко використовувалися елементи регулярного прямокутного планування. У забудові міст, у некрополях і храмах знайшли відображення релігійні уявлення єгиптян. Великі піраміди були споруджені поблизу Мемфіса. Піраміда Хеопса заввиши 146 м вражає і сьогодні.

Окрім пірамід споруджувались храмові комплекси, в т. ч. печерні храми. Вони мали фасадні стіни-огорожі заввишки з сучасний 5-6-поверховий будинок і зали з колонами діаметром у декілька метрів. Залишки таких комплексів збереглися в Карнаці і Луксорі.

Перші міські утворення формувалися з урахуванням особливостей рельєфу і мали геометрично правильну мережу вулиць. Вулиці були паралельними або перпендикулярними, вузькими (2-3 м), орієнтованими за віссю панівних вітрів.

Найдавніші міста були забудовані дуже щільно, будинки буквально тулились один до одного, розділені вузькими, мов коридори, вулицями-проходами. Розступались вони, утворюючи відкриті простори, лише перед величними храмами або палацами правителів. А це були вже не просто скупчення будинків, а досить складні, як на той час, інженерні споруди. Зазвичай місто поділялося на три частини: ритуальний центр, адміністративний центр, житла ремісників, рабів. Поміж ними розташовувалися склади, торговельні райони, давні «магазини» часто розташовувалися на нижніх поверхах будівель. Житлова забудова була типовою для всього Стародавнього Сходу: житлові й підсобні приміщення розташовувалися навколо

подвір'я, всю садибу оточувала глуха стіна. Плаский дах служив терасою для сну в літній час. У багатих садибах було по кілька подвір'ячок: одні служили для господарських цілей, в інших були сади з водоймами, квітники й альтанки.

Археологи виявили сліди кам'яного брукування вулиць і найдавнішої в світі каналізації. В Ахетатоні (сучасна Телль-ель-Амарна), столиці відомого фараона Аменхотепа IV, знайдено елементи благоустрою головної вулиці. По обидва її боки були вириті спеціальні ями. У ці заповнені родючим ґрунтом ями висаджували дерева. Завдяки цьому головна вулиця, якою, ймовірно, пролягав маршрут ритуальних релігійних процесій, набула вигляду тінистої пальмової алеї.

Пам'ятки деяких міст Стародавнього Єгипту (Фіви, Мемфіс, Ахетатон) збереглися до нашого часу. Фіви знаходилися на відстані 700 км від Середземного моря, на східному березі Нілу. Упродовж тисячі років місто виконувало столичні функції. Більшість споруд Фів були зруйновані і розграбовані римлянами. Збереглися руїни храму на честь бога сонця Амона, храмовий комплекс Карнак і гробниці Долини царів. Долина царів (ущелина Бібан-ель-Молук), розташована на західному березі Нілу, виконувала ту саму роль, що й Гіза для Мемфіса, – тут розміщувалися усипальниці єгипетських правителів. З часом стара столиця Єгипту була розділена на дві частини каналом: на півдні виросло місто Луксор, а на півночі розташувалася село Карнак. Залишки Фів у сучасному місті Луксор – Карнацький і Луксорський храми – в числі перших оголошені пам'ятками Світової спадщини ЮНЕСКО. Долина царів – місце спочинку 25 монархів 18-ї та 20-ї династій. Тут поховані фараон Сеті I, Тут-енх-Хамон (Тутанхамон), Рамсес II, або Тутмос I, а також 37 старших високопоставлених осіб. Неподалік знаходиться Долина цариць, де виявлено 70 могил цариць, принців і принцес з 18-ї та 20-ї династій. Однією з найцікавіших є гробниця королеви Нефертарі. Луксор вважають одним

з найдавніших міст у світі. Сьогодні – це відомий туристичний центр і кліматичний курорт.

Найстаріша єгипетська метрополія Мемфіс розташована приблизно за 25 км на південь від Каїра. Кілька тисячоліть він був культурним, адміністративним і торговим центром, що притягував торговців і паломників з Африки та Азії. Поступово місто руйнувалося, а з часом було повністю вкрите мулом. Цілих споруд практично не залишилось. Серед збережених пам'яток – унікальна вапнякова скульптура Рамзеса II (13 м заввишки і масою 120 т), алебастрова скульптура Аменописіса II.

Руїни стародавнього єгипетського міста Ахетатон розташовані в Тель-ель-Амарні, за 287 км на південь від Каїра. Як місто-столиця Ахетатон проіснував усього кілька десятків років. Тут у 1912 р. була виявлена найвідоміша скульптура Стародавнього Єгипту – погруддя цариці Нефертіті.

3.2.3. Міста Стародавньої Індії та Китаю

До середини XIX ст. світ нічого не знав про найдавнішу цивілізацію долини Інду. Тут було знайдені великі міські поселення – Хараппа, Мохенджо-Даро, Калібанган. Усі вони були подібні між собою і склалися з «цитаделі» – «верхнього» міста, розташованого на горбі, і «нижнього» міста з житловими спорудами. Будівлі зводилися з випаленої цегли, зв'язуючим матеріалом для якої слугував мул або гіпсовий розчин. Вулиці перетиналися прямо перпендикулярно, кути будівель на перехрестях заокруглювалися, щоб не перешкоджати рухові, ширина вулиць не перевищувала 10 м. Будинки не мали ані прикрас, ані вікон, що виходять на вулицю. Жителі цих міст були доволі консервативними. Розташування вулиць не змінювався століттями, а нові будинки зводилися на місці старих. У всіх містах була система каналізації, причому здійснювалося

як водопостачання, так і відведення стічних вод. Нічого подібного в інших державах того часу ще не було. Існували також громадські купальні, які служили, швидше, для ритуального омивання.

Мохенджо-Даро – найдавніше місто долини Інду та одне з перших міст в історії Південної Азії – виникло близько 2600 р. до н. е. на території сучасного Пакистану, провінції Сінд. Ще одним центром індської цивілізації було місто Хараппа (зараз містечко в пакистанській провінції Пенджаб, розташоване поблизу старого русла річки Раві). У давнину в місті проживало близько 23,5 тис. мешканців. Зараз це невелике придорожнє містечко з населенням близько 15 тис. осіб.

У Китаї перші міста виникли в долині річки Хуанхе. Як правило, вони розташовувались у зоні зрошуваного землеробства, близько одне від одного. Столичні міста були великими навіть за сьогоденними мірками. Так, місто Саньян – столиця держави Цинь – налічувало 1 млн мешканців. Периметр зовнішніх міських стін сягав 100 км. У той час була побудована і Велика китайська стіна протяжністю близько 6000 км, висотою 10 м, шириною 7 – 8 м.

Найдавнішим традиційним житлом у Китаї була напівземлянка. Пізніше її заступив наземний будинок, а в епоху Шан (Інь) – будинок на стилобаті (глиняна платформа, яка рятувала житло від затоплення під час весняної повені). Поступово змінювалася не лише форма житла, а й технологія його будівництва. Так, в часи неоліту китайці мазали стіни глиняним розчином, а в епоху Шан (Інь) вони і стилобат і стіни робили з допомогою дерев'яної рами глинобитними. Ще в неоліті з'явився тип жител, основою конструкції якого слугували не стіни, а стовпи каркаса, що тримали на собі покрівлю. У I тис. до н. е. каркасно-стовповий тип будівель набув значного поширення в Китаї. В епоху Хань китайці почали будувати свої житла з цегли-сирцю, а імператорські палаци та будинки знаті – з випаленої цегли.

У доханьську епоху покрівлі в Китаї робили пласкими: спочатку клали шар глини, потім очерет, соломі чи інший підручний матеріал. У середині I тис. н. е. китайці, ймовірно, під іноземним впливом, почали робити чотирихилі покрівлі. Стелі у старокитайському житлі, як і в сучасному, не було.

Своє житло навіть заможні китайці умеблювали якнайпростіше. Особливості інтер'єру визначалися традиційною китайською манерою сидіти, коли чоловік спершу стає на коліна, а потім присідає на п'яти. Людина в такій позі легко дістає руками до підлоги, тому високі меблі їй не потрібні. Дорілку покривали циновками, на яких сиділи і господарі, і гості. Сидіти спустивши ноги чи, тим більше, схрестивши їх вважалося непристойним. Почесного гостя господар, як правило, садив на окрему циновку. Усі меблі склалися з низенького столика, на якому подавалася страва, і ліжка, на якому спали та сиділи. У IV ст. до н. е. увійшов у моду переносний підлокітник пінцзі, на який можна було зручно спертися, сидячи з підігнутими ногами. Спали китайці, підклавши під голову подушку у формі валика. Взимку помешкання опалювалось за допомогою переносної грубки. Старокитайське житло разом із господарськими будівлями здебільшого являло собою оточену стіною замкнену садибу. У чужий двір без дозволу господаря заборонялося заходити навіть чиновникам. У перші століття нашої ери заможні китайці будували садиби, схожі на невеликі фортеці. На подвір'ї, як правило, викопували криницю, над якою часто облаштовували альтанку.

Великі міста з'явилися в Китаї в середині I тис. до н. е. Найбільшими й найкраще забудованими були столиці. Прикладом є Чан'ань (місто виникло у 200 р. до н. е. на місці імператорського заміського палацу). В часи правління династії Мін столиця була перенесена до Пекіна, а Чан'ань перейменовано у Сіань. Місто, що існує понад 3100 років, деякий час було найбільшим (як за площею, так і за кількістю жителів) містом світу. Сіань – один з найвідоміших історичних культурних центрів

Китаю, протягом правління 13 династій був столицею Китаю. Династичні столиці розташовувалися звичайно в різних місцях неподалік від центру сучасного Сіаня.

Місто оточували могутні мури завдовжки понад 30 км. У місто вело 12 воріт. Найвищими будівлями в ньому були палаци імператора, з'єднані між собою критими переходами та підвісними галереями. Двері в палацах були червоного кольору (він символізував Ханьську династію), галереї — фіолетового. Розташовані неподалік урядові установи можна було розпізнати за жовтим забарвленням. У Чан'ані налічувалося 160 житлових кварталів, з'єднаних прямими рівними вулицями, причому кожен квартал мав свою захисну стіну з брамою, яку на ніч зачиняли. У самій столиці та в приміській окрузі було дев'ять ринків і кілька в'язниць (постійно переповнених, оскільки злочинність у місті була високою). Одна з в'язниць — «Лігво тигра» — являла собою велику й глибоку яму, викладену цеглою.

Центром міського життя був ринок, торгували на ньому під наглядом спеціальних чиновників. На ринковій площі також страчували злочинців (звідси походить назва страти в китайських імперіях — «бути залишеним на ринку»), там же займалися своєю справою ворожки, цирульники. На ринку, що починав працювати опівдні й зачинявся з настанням сутінок, можна було придбати все, включаючи домовину (нею китайці обзаводилися заздалегідь). Там можна було також поїсти гарячі страви.

Сіань сьогодні вважають духовною та історичною столицею Китаю. Давню частину міста оточують високі стіни, які збереглися ще з часів Середньовіччя. При династіях Тан і Мін стіни не раз реконструювали і добудовували. Стіна, що збереглася, має товщину до 17 м, а висоту 12-15 м. Її довжина становить близько 14 км. Фортечні вежі, призначені для спостереження і захисту, розташовані через кожні 120 м. Відома у світі археологічна пам'ятка Китаю, яка увійшла до переліку Всесвітньої

спадщини ЮНЕСКО, – теракотова армія. Близько 9 тисяч глиняних воїнів і їх коней були поховані поряд з Цінем Шихуанді приблизно в 210 р. до н. е. Кожна фігура важить 135 кг. У колишньому храмі давньокитайського філософа і політичного діяча Конфуція зараз музей. Тут облаштована виставка, присвячена Великому шовковому шляху.

Для міст Стародавнього Китаю характерна жорстка регламентація забудови. Так, місто Лоян було у плані квадратним, мало 9 широтних і 9 меридіональних вулиць, в центрі височів палац правителя. За переказами це було перше в історії Китаю столичне місто, побудоване за заздалегідь розробленим планом, в якому повністю втілено стародавній містобудівний канон, заснований на ідеї космологічної семантики архітектурного ансамблю. Маючи в плані прямокутну форму (реалізація уявлень про «земний квадрат»), Лоян займав площу майже 11 кв. км й був оточений глинобитною стіною протяжністю 3700 м з півночі на південь та 2890 м зі сходу на захід.

Палац і урядові установи теж були квадратними й обнесені стіною. Вони розташовувалися чітко в центрі міста, що відповідало уявленням про знаходження володаря у «центрі світу». У стінах палацу були чотири проходи, орієнтовані за чотирма сторонами світу, у міській стіні – 12 брам, по три в кожній з її ділянок, розташовані симетрично як одна відносно одної, так і відносно воріт протилежної ділянки стіни. Магістральна лінія, розташована уздовж осі «північ – південь», завершувалася п'ятьма воротами, через які можна було потрапити від центральних південних воріт міської стіни до південних воріт палацового комплексу. Усі будівлі палацово-урядового ансамблю розташовувалися або на цій осі, або обабіч неї, утворюючи композицію, побудовану за принципом дзеркальної симетрії.

Сучасне місто Лоян розташоване у провінції Хенань, на правобережжі середньої течії ріки Хуанхе. Чисельність населення – близько 1 млн осіб.

Принцип регулярного планування з квадратними планами міст і суворою симетрією форм характерний і для пізніших часів.

Стародавні східні міста кардинально відрізнялися від розташованих в інших місцях Земної кулі міст. Вони мали вигляд правильного прямокутника, що був оточений захисними фортецями. Простір між захисними стінами служив притулком для городян у разі нападу на місто. Безпосередньо за головними воротами у східних містах розташовувалися палаци правителів. Потім йшли міські та торгові квартали.

У центрі східних міст розташовувалися культові споруди і місця для жертвоприношення. Чільне становище в східних містах посідала аристократична знать, представлена здебільшого розбагатілими землевласниками або їх нащадками. Представники найбільш впливових кланів входили до ради старійшин.

3.3. Античні міста

Другий підтип стародавніх міст – античний (Стародавня Греція і Стародавній Рим). Античне суспільство сформувалося у VIII-VI ст. до н. е. на території сучасних Греції та Італії. Провідну роль у ті часи відігравали міста-держави – Афіни та Рим.

Старогрецькі міста здебільшого мали регулярну планувальну структуру з яскраво вираженим міським центром (агорою або системою агор, пов'язаних з храмами, театрами та іншими громадськими спорудами, акрополем) і відрізнялися високим рівнем благоустрою та багатим архітектурним оздобленням. Ці міста займали незначну територію – близько 50-60 га, а населення становило усього 5-7 тис. осіб. Поряд з невеликими містами існували і дуже великі, такі як Афіни, з населенням 100 тис. жителів і більше (Афіни займали площу приблизно 220 га), та Олександрія, з населенням близько 300 тис. жителів. Греки

вміло використовували в містобудівній композиції мальовничі середземноморські пейзажі.

У V ст. до н. е. зародилася грецька містобудівна теорія. Вищим досягненням грецького містобудування була розробка концепції регулярного міста, тобто будівництво міст за заздалегідь продуманим, заснованим на принципах раціонального благоустрою планом. Розроблені Гіпподамом з Мілета основні принципи регулярного міста дістали назву гіпподамового міста. Міська територія ділилася вулицями, які перетинаються під прямим кутом, на низку правильних житлових кварталів. Передбачалося виокремлення міського центру, забудованого спорудами громадського призначення (храмами, приміщеннями для посадовців, портиками для прогулянок), торгової площі, агори (іноді громадський центр збігався з агорою, іноді їх розмежовували). Якщо місто будували на морському узбережжі, то в ньому облаштовували портовий район з верфями, доками, складами. У регулярному місті передбачалися як його обов'язкові елементи театр, стадіон і гімнасії. До міста спеціальним водогоном підводилася вода, далі вона трубами надходила в різні райони міста, до колодязів, звідки жителі брали воду для своїх потреб. Нечистоти виводилися через каналізацію за межі міста. Парадним і релігійним центром міста був акрополь, тут розташовувався храм головного божества – покровителя міста, сюди прямували священні процесії під час найважливіших свят, тут приносилися найбільш урочисті жертвоприношення. Міста Пірей та Олінф мали однакові за розмірами квартали, що складалися з однакових за розмірами будівельних ділянок 19х20 м. Напрямок вулиць визначався рельєфом місцевості – їх прокладали уздовж горизонталей. Ширина вулиць – від 4-5 до 7-8 м. Житлові будинки тісно прилягали один до одного і виходили на вулицю глухими стінами, в яких прорізалися тільки отвори входів. Одноманітність вулиць порушувалося громадськими фонтанами для забору води.

Агори мали значення головних міських, торговельних і суспільно-політичних площ. Грецькі міста цього періоду були досить добре впорядковані: вони мали водогони, мережі каналізаційних кюветів, перекритих плитами. У містах зводилися різні виробничі, складські, торговельні будівлі, портові споруди, а також храми, театри, пінакотеки, іподроми, стадіони, палестри, гімназії, готелі, фонтани тощо.

Пам'ятником містобудівного мистецтва стародавньої Греції є місто Мілет – один з найдавніших торгових і промислових центрів. У Мілеті чітко розмежовані три функціональні зони: торговий центр, громадський центр, два великих житлових райони.

В епоху еллінізму (кінець IV – I ст. до н. е.) Мілет був розширений і перепланований. Місто мало водогін, каналізаційні канали, вимощені каменем вулиці і площі, оборонні вежі та стіни загальною протяжністю 11,2 км і товщиною до 11 м. Вулиці були зорієнтовані як зі сходу на захід, так і з півночі на південь. Ширина вулиць - 4,5 м, головних - 7,5 м.

Принципи гіпподамового міста могли бути реалізовані лише в містах, побудованих на новому місці, як, наприклад, в Олінфі на Халкідіці чи в портовому місті Піреї, місті Фурія або в заново відбудованому Мілеті. Міста, що виникли раніше, такі, як Коринф, Афіни, Ефес, Фіви, виглядали іншими: у них не було регулярних кварталів, мережі прямих вулиць, облаштованих площ, приватні житла стояли безладно на вузьких кривих вуличках, а серед них – розкидані храми. Проте в V—IV ст. до н. е. проявляються елементи регулярності і тут: в архітектурній композиції акрополя, центральної площі, місць для народних зібрань. Ремісничі майстерні зі шкідливим виробництвом (керамічні, шкіряні) переносяться на околицю міста. Театри і стадіони облаштовуються в найбільш зручних місцях. У цей час практично в усіх грецьких містах з'являються потужні оборонні споруди, системи фортечних стін з вежами, які вносять елементи організації в усе міське планування.

Римські міста за функціональним призначенням поділяються на такі типи: 1. Міста – військові табори (Ламбезіс, Сільчестер, Карнунт та ін.). 2. Міста – адміністративні центри (Рим, Ефес та ін.). 3. Торгові й портові міста (Остія, Пальміра, Селерн та ін.). 4. Курортні міста (Неаполь, Помпея та ін.). Місця для майбутніх міст обирали, послуговуючись стратегічними міркуваннями. Багато римських міст виникло на місці військових таборів. Наприклад, Лютеція Парізіорум (Париж) сподобався римлянам своїм островом Сіте, який якийперетворили у фортецю, оточивши стінами. Лондініум (Лондон), розташований у гирлі річки Темзи, був зручною стоянкою для римського військового флоту. Не обмежені в засобах римляни закладали міста навіть у незручних ділянках. Якщо місце було стратегічно вигідним, вони розрівнювали пагорби, засипали яри, споруджували довгі мости, акведуки та водостоки.

У римському містобудуванні панувала регулярна (прямокутна) планувальна система, що набула поширення в Греції ще за часів Гіпподама. Проте плани римських і грецьких міст мали істотні відмінності. Якщо греки виокремлювали одну, дві чи три вулиці, надаючи їм значення композиційних осей, то у римлян таку роль виконували дві вулиці, які утворювали традиційне «римське» перехрестя.

Римська головна вулиця була набагато ширша за грецьку й оточена колонадою. Головні вулиці римських міст мали тротуари, підняті над проїжджою частиною.

Якщо в композиціях міських планів грецьких міст переважали акрополь і агора, то в римських домінували головні вулиці. Плани римських міст мали геометрично правильні зовнішні контури прямокутника або квадрата.

У Римі, Остії та інших великих містах були багатоповерхові дохідні будинки, а в малих містах висота будинків не перевищувала двох поверхів.

Античний Рим був закладений без попереднього задуму й отримав неправильний радіальний план, через те до нього

були включені радіально розташовані заміські дороги. Рим став своєрідним вузлом численних доріг (пригадайте фразеологізм «Усі дороги ведуть у Рим»). Сягаючи межі міста, всі ці дороги перетворювалися на головні вулиці й, зберігаючи радіальний напрям, йшли до форуму. Рельєф місцевості унеможлиблював прокладання вулиць у прямолінійному напрямку. Домінантою ансамблю римського центру був Колізей – амфітеатр Флавія.

Архітектури Стародавнього Риму зробили вагомий внесок у світову культуру. У цей період римляни зводять головні споруди практичного призначення: міські мури, дороги, мости, акведуки, базиліки, складські приміщення, цирки. Дотепер функціонують побудовані у 312 р. до н. е. Аппієва дорога, водогін Аква Аппія протяжністю 16 км 617 м – критий канал, місцями прорубаний у скелі або складений з кам'яних плит і піднятий на опорах, де цього вимагав рельєф місцевості. Значними громадськими спорудами в Римі були базиліки – великі прямокутні будівлі з просторим залом, розділеним рядами колон на декілька приміщень. Збереглися рештки базиліки Еміліїв.

Рекомендована література

1. Безлюбченко О. С. Планування і благоустрій міст: навчальний посібник/ О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний, Т. О. Черноносова. – Х., 2011. – 191 с.
2. Перцик Е. Н. География городов. Геоурбанистика: учебное пособие / Е. Н. Перцик. – М.: Высшая школа, 1991. – 319 с.
3. Рол Д. Генезис цивилизации. Откуда мы произошли... / Д. Рол. – М.: Эксмо, 2002. – 480 с.
4. Штомпель Н. Е. Містобудування: Конспект лекцій для студентів 1 курсу денної форми навчання за напрямом підготовки 6.030601 – «Менеджмент» («Менеджмент організацій місцевого самоврядування»)/ Н. Е. Штомпель. – Х., 2010. – 104 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть чинники виникнення перших міст.
2. Коли виникли перші міста?
3. Які чинники впливали на розвиток міст Месопотамії та Стародавнього Єгипту?
4. З якою державою пов'язане виникнення системи регулярного прямокутного планування міста?
5. У чому полягає відмінність системи регулярного прямокутного планування міста в Стародавній Греції від системи регулярного прямокутного планування міста в Стародавньому Римі?
6. Які фактори впливали на вибір території для майбутнього міста в Стародавній Греції?
7. Які типи міст за функціональним призначенням були в Римській імперії?

4

МІСТА УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНИЙ СТАН

-
- 4.1. *Ретроспективний аналіз розвитку міст в Україні*
 - 4.2. *Сучасний розвиток міст України*
 - 4.3. *Значення історичних міст України для розвитку туризму*
-

4.1. Ретроспективний аналіз розвитку міст в Україні

Виникнення перших міст на території України пов'язане з колонізацією греками Північного Причорномор'я і Приазов'я та розбудовою ними мережі античних міст-полісів. Ця колонізація розпочалась у середині VII ст. до н. е. і пройшла декілька етапів: освоєння західної частини Північного Причорномор'я, понизь Дніпра, Південного Бугу та Дністра, узбережжя Криму.

Саме в цих районах і виникли перші грецькі міські поселення: Тіра (м. Білгород-Дністровський Одеської області), Ольвія (Очаківський район Миколаївської області), Херсонес Таврійський (у межах м. Севастополя), Керкінітида (м. Євпаторія), Кафа (м. Феодосія), Пантікапей (м. Керч) та ін. Одні з них, внаслідок різних обставин, припинила своє існування (Ольвія, Борисфен та ін.), інші, пройшовши складний історичний шлях розвитку і зазнавши докорінних трансформацій, дотепер існують як міста. Це найстаріші міста України – Білгород-Дністерський (Тіра), Севастополь (Херсонес), Євпаторія (Каркінітида), Феодосія, Керч (Пантікапей) та ін. Херсонес Таврійський 2013 р. включено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Найстарішим містом України вважають Пантікапей.

Усі ці міста мали вигідне географічне положення і фактично послужили основою для формування мережі міського розселення. Це свідчить про певну інерційність у розвитку міст, їх вигідність (деякі з міст, знищені з тих чи інших причин, потім були відроджені). Античні міста обслуговували всю прилеглу територію, а не тільки грецькі землі. Населення цих міст складалося не тільки з греків, а й з місцевих племен – скіфів, таврів, сарматів, тракійців. Місцеве населення поступово зазнавало впливів грецьких колоністів. Близько 480 р. до н. е. міста-держави об'єдналися у Босфорську державу слов'янського і грецького населення. Розпад рабовласницького ладу і напади сусідніх племен призвели до занепаду і ліквідації цих античних міст.

Новий етап у формуванні мережі розселення пов'язаний із заселенням території слов'янами, що вели переважно осілий землеробський спосіб життя. Їхні міста виконували роль оборонних пунктів і торговельних центрів. Процес розвитку міст певною мірою спричинив і становлення самої держави – Київської Русі. З кінця IX до середини XIII ст. формується щільна мережа невеликих міст, з вигідним географічним положенням, що постали на місцях первісних городищ і мали вигляд укріплених твердинь-фортець.

Городища – невеликі за площею поселення (від 20 до 100-120 м у довжину). Вони розташовувались на високих берегах рік, коло круч і ярів. У літературі відзначено, що городища залягали цілими гніздами на невеликій, іноді на зовсім незначній відстані одне від одного, наприклад за кілометр і менше.

Звичайно посередині, на високому пагорбі стояв головний замок (так званий дитинець), обнесений валами й мурами. Це був центр міського життя. Його обрамлював окольний город або остріг, значно ширший, але слабше укріплений. До города, звичайно, вели укріплені ворота або зводні мости. До укріпленого городу прилягало підгороддя (чи пригороддя) – передмістя, де жили міщани, ремісники, купці і шукало захисту перед наїздами довколишнє хліборобське населення. Відомий дитинець давнього Києва (так зване «місто Володимира») займав площу близько 9 га на Старокиївській горі; дитинець Чернігова був розташований на пагорбі над Десною; на Замковій горі був дитинець давнього Львова.

Описи міст українських земель часів Київської держави та наступних періодів містяться у багатьох літописних джерелах. Найбільш повним і точним серед них є літописний реєстр «Список руських міст далеких і близьких», датований другою половиною XIV ст. У межах сучасної України, відповідно до цього реєстру, знаходилося близько 110 міст. З них на сьогодні статус міського поселення зберіг лише 31 населений пункт. Серед них Київ, Львів, Вінниця, Черкаси, Житомир, Чернігів, Луцьк, Чернівці. Близько 80 міст того часу зникли, або ж, втративши в різні періоди свою консолідаційну функцію, набули статусу сільських поселень.

Тогочасні міста виконували такі функції:

- етнополітичні – були центрами племінних утворень (Київ – полян, Чернігів – сіверян, Луцьк – дулібів, Галич – білих хорватів, Коростень – древлян);
- оборонні;
- функцію торговельно-ремісничих центрів.

У тогочасних містах було по 3 – 4 тис. мешканців, у найбільших з них – до 20 тис. Здебільшого це було місцеве населення (праукраїнське), але траплялися й інтернаціональні міста. Саме в цей час Україну починають активно відвідувати купці з інших країн Європи. В містах збільшується кількість праєврейського населення. Багато міст з'являється поблизу Києва, в Середньому Придніпров'ї, на Волині, в Галичині. Перші міста на Закарпатті виникали навколо замків (Ужгород, Мукачево) та поселень німецьких колоністів (так виникли Берегово, Бардіїв, тепер у межах Словаччини).

Розквіт міських поселень, кількість яких зростає, триває до середини XIII ст. За цей час з'явилося ще 47 міст. Серед них Львів, Кременець, Кам'янець, Коломия, Сосниця та ін.

Економічним підґрунтям для розвитку міст княжої доби послужили ремесла і торгівля. Більшість із них були невеликими за розмірами і кількістю населення. Міста України княжої доби були осередками державного і релігійного життя. У них розвивалися освіта, культура, література, мистецтво. При княжих дворах створювалися перші школи, бібліотеки.

За розмірами, а отже, й за кількістю населення міста XII – XIII ст. можна поділити на чотири групи:

- 1) найбільші центри, площа яких сягала 100 га, серед них – столиці земель-князівств;
- 2) міста, площа яких не перевищувала 10-50 га;
- 3) 2,5-10 га;
- 4) 1-5 га.

Нині маємо всі підстави стверджувати, що на Русі часів феодальної роздробленості в містах проживало 510-520 тис. осіб (у великих центрах – 10-50 тис., у середніх 3-5 тис., у малих 1-2 тис.).

Станом на початок XIII ст. в Київській Русі налічувалось близько 300 міст, які відігравали роль торговельно-ремісничих, оборонних центрів тощо. Розвиток давньоукраїнських міст загальмувала татаро-монгольська навала 1239-1241 рр. Більшість

міст Центральної і Східної України були зруйновані, в кращому стані вони залишилися в Галицько-Волинському князівстві.

Найбільшими містами Київської Русі (в межах України) були Київ, Чернігів, Галич, Володимир, Переяслав, Білгород, Вишгород, Новгород-Сіверський.

Пам'ятками князівського періоду, що збереглися до наших днів є Десятинна церква та Софійський собор у Києві, Спаський собор і П'ятницька церква в Чернігові, Успенський собор і церква Пантелеймона в Галичі, церква Миколая у Львові, церкви в Путивлі, Новгород-Сіверському, Білгороді та багато ін.

У литовський період (з середини XIV до кінця XV ст.) розвиток міст пожвавився, а поява нових була зумовлена потребами оборони і колонізації земель. У розвитку мережі поселень окреслилися нові тенденції, пов'язані з поширенням магдебурзького права.

Магдебурзьким правом називають одну з найпоширеніших у Центральній Європі часів середньовіччя правових систем міського самоврядування, що була перенесена на українські землі, починаючи з XIV ст. Її назва походить від назви міста Магдебург у Саксонії, яке 1188 р. отримало від власника – архієпископа Віхмана – право на самоврядування.

В Україні право самоврядування першими одержали закарпатські міста, які входили до Угорського королівства (Хуст, Тячів, Вишкове), 1339 р. його одержав Санок (тепер Польща), а 1356 р. – Львів. До середини XVII ст. його мала більшість великих міст України, щоправда класичне магдебурзьке право тут було пристосоване до місцевих умов.

Нові міста цього періоду виконували переважно адміністративно-оборонні функції. Їх населення було зайняте здебільшого в сільському господарстві та частково займалося торгівлею і ремеслами. Міста-замки поширилися аж до узбережжя Чорного моря. Замки у цей час були зведені в багатьох галицьких, волинських, закарпатських, подільських містах. Починаючи з XV ст. стрімких змін зазнають етнічний склад і

вигляд міст. Вони стають багатонаціональними, український елемент поступово втрачає більшість у містах Західної України, пізніше – Центральної та Східної. Протягом XV–XVI ст. відбувається впорядкування статусу населених пунктів. Якщо до цього часу юридично закріплених прав на населений пункт не існувало (село і град), то поширення Магдебурзького права сприяло класифікації поселень за адміністративним статусом. Міщанам надавали можливість обрати органи самоврядування: магістрат на чолі з бургомістром. Таке право надавав король. Самоврядування охоплювало також сфери виконавчої та судової влади. Проте повного самоврядування міста практично не мали. На перешкоді цьому стояв інститут вйтівства (вййт переважно призначався королем із великих землевласників). Тому Магдебурзьке право мало досить суперечливий характер: з одного боку, сприяло економічному піднесенню міст, позитивно впливало на соціально-культурний розвиток; з іншого – спричиняло витіснення українського населення з міст і загострення суперечностей між містом і прилеглими сільськими околицями, тобто відчуження міста від села. Поступово українці втратили домінування у містах. Певне піднесення спостерігалось з поширенням братств – українських релігійно-культурних товариств.

Протягом XV – XVI ст. у мережі розселення населення сталися важливі зміни: поступово відновили свій вплив міста Придніпров'я на межі лісостепу і степу, з'явилися нові міста на Сіверщині, почали формуватися міські поселення Слобідської України, Карпат.

Саме в цей час майже всі гірські містечка в Українських Карпатах одержали Магдебурзьке право, що стало наслідком освоєння гірських територій вихідцями з рівнин. В Українські Карпати з Південних Карпат і Мармарощини переміщувалися волохи – предки сучасних румунів і молдован, які принесли волоське право і сформували в містах громади з власним самоврядуванням.

Напади кримських татар і турків наприкінці XV ст. спричинив занепад українських міст. Тільки в другій половині XVI ст., у складі Польської держави міста і замки почали відновлюватися. Упродовж XVI – середини XVIII ст. міста стали промислово-торговельними центрами, але залишалися у системі феодальних відносин. Частка міського населення була незначною. У середині XVII ст. в Україні налічувалося 756 міст, в яких мешкало 1,4 млн осіб. Велика кількість міст у цей період була зумовлена значним розосередженням ремісничого виробництва, промислів і торгівлі, а також прийнятим тоді порядком віднесення поселень до категорії міст.

Міста належали державі та приватним власникам (магнатам, шляхті та церкві). Більшість міст (80 %) перебували у приватній власності. Мешканці сплачували податки на користь приватних власників грошима, натурою і виконували повинності (тижнева панщина, ремонт млинів, толоки, шарварки, сторожування). Державні міста були адміністративними центрами королівської влади на місцях і управлялися на основі магдебурзького права. Однак у межах державних міст зберігалися юридики – частини території міста, які належали церкві чи якомусь магнату, шляхтичу, що підривало ремесло й торгівлю, свідчило про пряме втручання феодалів у міське життя.

Така форма розселення, як містечка, збереглась до середини XIX ст. На західноукраїнських землях було 440 таких містечок. Більші з них мали магдебурзьке право та окремі привілеї, а менші, розташовані на панських землях, відрізнялися від сіл лише тим, що їхні мешканці звільнялися від панщини і платили чинш, чи данину, натурою. З кінця XIII до другої половини XVIII ст. магдебурзьке право на українських землях отримали близько 180 міст.

У цей час найбільшими містами в Україні були Львів (30 тис. ос.), Київ (15 тис. ос.), Кам'янець-Подільський (10 тис. ос.). Після них у Галичині – Стрий, на Волині – Луцьк, Володимир-Волинський, Кременець, Острог, на Поділлі – Бар,

Брацлав, Вінниця, на Київщині – Біла Церква, Житомир, Овруч, на Лівобережжі – Чернігів, Стародуб, Новгород-Сіверський, Переяслав. Населення міст і містечок Центральної і Східної України в середині XVII ст. було переважно українським, на західно-українських землях поруч з українцями жили поляки, німці, євреї, вірмени, а подекуди й італійці. Українські міста ставали значними осередками культури. У них розвивалися культурне життя і освіта, а пізніше друкарство і видавнича справа (Львів, Острог, Луцьк, Київ). Характерним для цього періоду є виникнення нових міст на Слобожанщині і Придніпров'ї (Охтирка, Ізюм), а також розвиток уже існуючих Білої Церкви, Черкас, Миргорода, Фастова, Полтави, Прилук, Батурина.

У роки визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в містах Центральної і Східної України змінився національний склад. На території Правобережної України, що входила до складу Польщі, збільшилась частка єврейського населення (Житомир, Бердичів, Кам'янець-Подільський). Міста цієї частини України поступово занепадають у економічному розвитку, у них скорочується чисельність населення. До XVIII ст. у значно кращому становищі були міські поселення Гетьманщини: Київ, Глухів, Батурин (гетьманські столиці), Чернігів, Переяслав, Ніжин, Полтава, Миргород, Гадяч (полкові міста) та ін. Сотенними осередками були Новгород-Сіверський, Погар, Кролевець.

За національним складом міста Гетьманщини на той час були переважно українськими з незначною часткою євреїв. У Києві та на півночі Гетьманщини, в торговельних та адміністративних осередках з'явилися росіяни, а в окремих містах на півночі Гетьманщини – білоруси. У Києві, Ніжині, Переяславі були колонії греків.

Важливими культурними осередками були Чернігів, Новгород-Сіверський, Переяслав і гетьманські столиці – Батурин, Глухів. Столицями Гетьманщини в різні часи були міста Чигирин (1648-1660), Батурин (1669-1707, 1750-1761), Глухів (1708-

1722, 1727-1734), Гадяч (1663-1668), Умань (1669-1674), Немирів (1678-1681). Та всеукраїнським центром залишався Київ. Тут діяла Києво-Могилянська академія, друкарня Києво-Печерської лаври та ін.

У Гетьманщині в середині XVIII ст. було понад 200 міст і містечок. У цей період розпочалася урбанізація Півдня України: засновані Олександрівськ (Запоріжжя), Катеринослав (Дніпро), Херсон, Маріуполь, Миколаїв, Севастополь, Одеса. Наприкінці XVIII ст. жителі міст у Лівобережній Україні становили 6,5%, у Слобідській – 6,8% населення. Серед міщан ремісничо-торговельного населення було не більш ніж 12%.

Специфічною ознакою українських міст був їх аграрний характер. Тогочасні міста і містечка ділилися на два головні типи: міста із сільськогосподарським характером господарства і міста із розвиненими ремеслом і торгівлею.

З середини XVII і в XVIII ст. перші міста виникають у Слобідській Україні. Їх заснували українці з Наддніпрянщини, які почали масово переселятися на Слобожанщину у другій половині XVII ст., в добу Руїни. У верхів'ях Сіверського Дінця, Ворскли, Псла, у басейнах інших річок переселенці заснували чимало нових поселень. Наприкінці XVII ст. на Слобожанщині налічувалося 232 населені пункти (у 1657 р. – 64), у кожному з яких проживало близько 250 тис. осіб і більшість становили українці (80%).

Засновані на нових землях поселення звільнялися від податків і тому називалися «слободами» (звідси й назва «Слобідська Україна»). Права українських поселенців закріплювалися царськими жалуваними грамотами. Визнання влади царя поселенці скріплювали присягою.

У другій половині XVIII ст. полковими містами – осередками військової, адміністративної влади на території полків – тут стали Харків, Охтирка, Суми, Ізюм. Більшість населення у містах Слобожанщини становили українські козаки.

Наприкінці XVIII ст. Російська імперія за умов наростання тиску на Туреччину і наступу на північне Причорномор'я, будує велику кількість фортець, що стали опорними центрами формування міського розселення: Бахмут, Єлисаветград (Кропивницький), Олександрія, Павлоград, Херсон, Миколаїв, пізніше – Одеса, а в Криму – Севастополь.

Новий етап у формуванні мережі поселень розпочався з середини XIX ст., коли все північне Причорномор'я відійшло до складу Російської імперії. На півдні з'являються нові міста, розвиток яких стимулювався новим фактором – економічним. У регіонах активної розробки родовищ кам'яного вугілля і залізної руди на місці робітничих селищ постали нові промислові міста (всі міста Донецької, Луганської областей, за винятком північних районів Запорізької області). У них чисельність населення зростала найшвидше, значною мірою за рахунок мігрантів з Росії, оскільки місцева влада свідомо надавала перевагу вихідцям з Росії, водночас стримуючи приплив українських селян. Як наслідок у нових промислових містах південної та південно-східної частин України вже від самого початку їх виникнення переважало російське робітництво, а українське поступово русифікувалось. Новим поштовхом до розвитку міст послужило прокладання залізниць на початку 60-х років XIX ст., які з'єднували порти з губернськими центрами і з Москвою та Петербургом. Навколо залізничних станцій поступово сформувалися міські поселення (Жмеринка, Пасічна, Знам'янка та ін.).

У XIX ст. помітними стали відмінності у національному складі Лівобережної і Правобережної України: міста Правобережної України мали більше польсько-єврейський вигляд, а міста Лівобережжя – український. Проте з розвитком промисловості і зміцненням впливу Росії на Лівобережжі зростає частка російського населення. Промисловий переворот призвів до заселення росіянами Донбасу та Придніпров'я.

Повільніше зростали міста на західноукраїнських землях, які в другій половині XIX – на початку XX ст. перебували під владою Австро-Угорщини. Такі міста, як Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Тернопіль, Бережани, Стрий, Ужгород, були осередками українського політичного і культурного життя. Серед найбільших міст Австро-Угорщини було шість українських: Львів, Чернівці, Коломия, Дрогобич, Станіслав, Тернопіль і Стрий. Львів із населенням 206 тис. був четвертим містом імперії після Відня (2 млн), Будапешта (880 тис.) і Праги (223 тис.). Чернівці посідали в цьому рейтингу 14-те місце (87 тис.), Коломия із 43 тис. населення вона займала 36-те місце. Цікаво, що у 1910 р. вона була набагато більшим містом, ніж теперішня столиця Словенії Любляна чи одне із найбільших міст сучасної Австрії Зальцбург.

Протягом XIX – XX ст. очевидними стали диспропорції у розвитку демографічного потенціалу міст, головню через відмінності в адміністративному статусі. Зміцніли міста – губернські крайові центри: Київ, Житомир, Чернігів, Харків, Полтава, Катеринослав, Херсон, Сімферополь. Вони в кілька разів переважали за людністю інші прилеглі міські поселення. Особливо вражаючим був розвиток Харкова. Виняток серед міст, що не мали статусу губернських центрів, але розвивалися прискорено, становила Одеса (Херсонської губернії), завдяки вигідному положенню та інтенсивній торгівлі. Це місто посідало третє місце за кількістю жителів у Російській імперії.

Губернські центри відрізнялися і зовнішнім виглядом: у них з'явилися нові будівлі, відбувалися зміни в комунальному господарстві, освітленні. Міста, які виникли на місці робітничих селищ, мали хаотичну територіальну структуру.

Наступний етап у розвитку міського розселення припадає на 20-30-ті роки XX ст. Українські міста, що належали до різних держав, – Радянського Союзу, Польщі, Чехословаччини, Румунії; – розвивались однаково повільно. Лише в складі Польщі продовжувала розвиватися система поселень Дрогобицької та

Бориславської агломерацій, проте без суттєвих змін. Збільшення ролі Тернополя, Івано-Франківська було зумовлене зміною адміністративного статусу (воєводські центри), помітно зміцніло місто Ужгород як центр провінції Чехословаччини.

Протягом 20-30-х років ХХ ст. адміністративно-територіальний устрій України постійно змінювався і реформувався. Так, у 20-х роках ХХ ст. у радянській Україні крім міст було запроваджено поняття «селище міського типу (сmt)», а поняття «містечко» скасовано. З 1924 р. містами стали називати населені пункти з чисельністю населення понад 10 тис. осіб, а сmt – не менше 3 тис. осіб, за умови, що більшість населення не була зайнята в сільському господарстві. Такі критерії виокремлення міст і сmt збереглися в Україні дотепер. Внаслідок цих змін майже 40% давніх міст втратили свій попередній статус, натомість містами стали чимало містечок і великих сіл. У 1939 р. в радянській Україні налічувалось 179 міст і 397 сmt, у яких проживало 36,2% усього населення.

На промислові підприємства і в навчальні заклади прибувала українська молодь, що змінило їх національний склад на користь корінної нації (навіть у південних містах українське робітництво становило 2/3 усіх робітників). Населення міст Західної України суттєвих змін у той час не зазнало, в деяких містах Галичини переважали поляки та євреї.

За роки другої світової війни багато міст України були зруйновані, а міське населення порівняно з 1940 р. скоротилося на 60%. Довоєнного показника кількість міського населення в Україні сягнула лише на початку 50-х років, після цього міське населення стало постійно зростати. Війна спричинилася до зміни національного складу міського населення. Так, за час окупації фашисти винищили багато євреїв, більшовики депортували з Криму татар, з України виїхало чимало поляків. На місце вибулих спішно завозили росіян, як наслідок в окремих регіонах вони почали домінувати.

У повоєнні роки в Україні з'явилося понад 160 нових міст. Серед них Докучаєвськ, Добропілля, Северодонецьк, Шахтарськ у Донбасі; Ватутіне, Вільногірськ, Дніпрорудне, Енергодар, Марганець, Нова Каховка, Придніпровськ, Світловодськ – у Придніпров'ї; Червоноград – на Львівщині; Зеленодольськ, Жовті Води – на Дніпропетровщині; Орджонікідзе – в Криму, Прип'ять – на Київщині. За повоєнний період з'явилося більше половини сучасних селищ міського типу найбільше – в районах Донбасу і Придніпров'я, вони вирости з великих сіл.

Виникнення та розвиток кожного міського поселення пов'язаний з певними подіями, явищами. Тому генетична класифікація міст розкриває особливості міст за ознакою їх походження, розвитку:

1. Міста, що виникли на транспортних і торгівельних шляхах (Київ, Дніпро, Запоріжжя, Шепетівка, Одеса, Миколаїв, Севастополь, Івано-Франківськ, Стрий, Чернівці).
2. Міста – центри гірничодобувної промисловості (Донецьк, Макіївка, Кривий Ріг, Марганець, Калуш, Стебник, Новий Розділ).
3. Міста-курорти (Моршин, Алушта, Алушка, Євпаторія, Ялта).
4. Міста, що виникли протягом VIII – XII ст. як політико-адміністративні та етнокультурні центри (Київ, Львів, Коростень).
5. Міста, які виникли протягом XIV – XV ст. як адміністративні центри (Мостиська, Городок, Рогатин, Снятин, Стрий).
6. Міста, які виникли на місці козацьких зимівників (Дніпро, Чигирин).
7. Міста, які виникли на місці оборонних центрів, замків, фортець (Кропивницький, Хуст).

4.2. Сучасний розвиток міст України

На початку 90-х років ХХ ст. зростання міст України загальмувалося, а згодом значно посилилася депопуляція міського населення. Пік цієї тенденції припадає на кінець 90-х – початок 2000-х років.

Новим викликом для розвитку міст України стала окупація Криму та частини територій Донецької і Луганської областей. Нині на окупованій території знаходиться 64 українських міста (46 – на Донбасі та 18 у Криму), в яких проживало понад 4,5 млн осіб. В Донбасі окуповано 51% міст, в яких проживало 64% міського населення регіону. Унаслідок окупації та військових дій населення тимчасово непідконтрольних східноукраїнських міст скоротилося в середньому на третину.

Станом на 2017 р. в Україні налічувалося 460 міст. Найпоширенішими в Україні є міста з 10,0 – 19,9 тис. жителів (35,4%), а також 20,0 – 49,9 тис. (24,2%). Щоп'яте місто налічує до 9,9 тис. жителів (20,3%), у тому числі кількість міст, в яких мешкає до 5,0 тис. осіб, становить лише 3,9% їх загальної кількості. Отже, 55,7% українських міст належать сьогодні до типу малих із кількістю жителів до 20,0 тис. осіб, а населення більш ніж трьох чвертей українських міст (79,9%) не перевищує 50,0 тис.

Попри те що переважають в Україні малі міста, більшість міського населення проживає у великих містах. У країні 97 міст з чисельністю населення понад 50 тис., з них понад 100 тис. мешканців мають 45 міст.

Містами-мільйонерами (2017) є Київ (2925 тис. осіб), Харків (1439 тис. осіб), Одеса (1010 тис. осіб).

За пострадянський період в Україні не лише збільшилася кількість міст, а й змінився їх розподіл за людністю. Статус міста-мільйонника втратили Донецьк і Дніпро, Миколаїв і Маріуполь покинули групу 500-тисячників, 16 середніх за людністю міст перейшли до категорії малих, зокрема, Перво-

майськ, Брянка, Сорокине (до 2016 р. – Краснодон), Ровеньки, Мирноград (до 2016 р. – Димитров), Сніжне – у східній, Жовті Води, Марганець, Світловодськ – у південно-східній, Охтирка, Ромни, Лубни – у північно-східній, Шепетівка – у західній, Нова Каховка, Джанкой – у південній та Фастів – у центральній частинах країни.

Серед міських поселень є такі, які за людністю не відповідають офіційному на сьогодні статусу міста, тобто мають менше ніж 10 тис. жителів. Це передусім міста, які ще в часи середньовіччя отримали магдебурзьке право, а також ті, що набули значного розвитку недавно, завдяки інтенсивній розробці родовищ корисних копалин. Серед них п'ятнадцять міст мають менше ніж 5 тис. жителів. Найменшими серед них є Угнів (1,0 тис.) і Белз (2,5 тис.) Львівської області, Берестечко (1,9 тис.) та Устилуг (2,3 тис.) Волинської, Герца (2,1 тис.) Чернівецької областей.

Згідно з чинним адміністративним поділом, міста поділяються на міста районного, обласного і загальнодержавного підпорядкування. Найбільше міст у Донецькій (52), Львівській (44), Луганській (37), Київській (без Києва) (26), Дніпропетровській (20) областях. Найменше – у Херсонській, Миколаївській (по 9), Волинській, Житомирській, Рівненській, Чернівецькій (по 11 міст) областях. В Україні є 2 міста (Київ і Севастополь) загальнодержавного значення, 182 міста обласного значення, 276 міст районного значення. Згідно з законодавством України, міжнародним законодавством та резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 68/262 (27.III.2014), Севастополь є містом України зі спеціальним статусом, однак, окрім того, з 15 квітня 2014 р. це місто має статус тимчасово окупованої території України. Крім того, два міста – Чорнобиль і Прип'ять – були покинуті мешканцями після аварії на Чорнобильській АЕС через небезпечний рівень радіації.

Населення більш ніж 80% міст скоротилось, причому частка міст, населення яких скорочується, є непропорційно вищою на сході, а міст, населення яких зростає, – на заході.

4.3. Значення історичних міст України для розвитку туризму

Проблема збереження історичних міст перебуває сьогодні в центрі уваги органів державної влади і громадськості. Питаннями охорони міської історико-культурної спадщини опікуються Всесвітня ліга історичних міст, Асоціація європейських міст, Міжнародний союз місцевих влад, Організація об'єднаних націй та ін.

У Великій Британії функціонує Національний форум історичних міст, систематично проводяться огляди та комплексні обстеження міст з метою збереження їх спадщини й туристичного освоєння. У США і Канаді спеціалізовані комісії та асоціації при департаментах штатів, урядах провінцій та муніципалітетах розробляють бізнес-плани використання історико-культурних об'єктів міст та їх збереження, контролю за переобладнанням, знесенням і будівництвом споруд в історичних зонах.

У 2001 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 878 до Списку історичних населених місць внесено 400 міст і селищ міського типу. Згідно з «Порядком визнання населеного місця історичним», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України 3 липня 2006 р. за № 909, місто, селище та село можна визнати історичним і внести до Списку, якщо воно відповідає, щонайменше, двом з таких критеріїв: 1) наявність історичних, архітектурних, ландшафтних і садово-паркових об'єктів культурної спадщини, які мають містоформувальне значення; 2) розпланування відповідно до минулих історичних епох (до початку ХХ ст.); 3) збереження основних композиційних центрів і композиційних осей населених місць; 4) рядова історична забудова.

Поняття «історичне місто» вперше з'явилося в ухваленій 1987 р. Міжнародною радою з питань пам'яток і визна-

чних місць (ІКОМОС, англ. ICOMOS – International Council on Monuments and Sites) Вашингтонській міжнародній хартії про охорону історичних міст, що доповнює Венеціанську міжнародну хартію з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць 1964 р. Це поняття вживається в сучасному праві, пов'язаному з охороною історико-культурної спадщини, для означення міст, які: втілюють цінності, притаманні традиційним міським цивілізаціям; зберегли впродовж віків неповторне обличчя, традиційну планувальну структуру, відповідне культурне, історичне та архітурне середовище.

В Україні до історичних прийнято зараховувати міста, вік яких сягає понад 300 років, а також усі обласні центри, незалежно від їх віку (з огляду на зосереджені в них містобудівні й культурні цінності). Проте чітких критеріїв віднесення міст і, особливо, селищ міського типу до числа історичних місць не вироблено; остаточно не з'ясовані питання адаптації українського законодавства до загальносвітніх стандартів наук, освоєння, охорони та використання містобудівної спадщини.

Для малих міст з цінним історико-культурним потенціалом туризм може і має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку. Критерієм сприятливості для розвитку туризму є наявність в них об'єктів, які відповідають таким вимогам: 1) унікальність, незвичайність, відсутність аналогів в інших регіонах; 2) широка популярність; 3) пізнавальна цінність, зв'язок з важливими історичними подіями, видатними особистостями світової історії; 4) висока художня цінність самого об'єкта і його оточення; 5) збереженість й готовність до показу; 6) зручність і доступність розташування.

Рекомендована література

1. Верменич Я. В. Історичне місто, термін [Електронний ресурс]/ Я. В. Верменич // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова

- думка, 2005. – 672 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Istorychne_misto_termin
2. Діденко К. Д. Роль історичних міст України у розвитку внутрішнього туризму/ К. Д. Діденко// Український географічний журнал. – 2014. – №3. – С. 52 – 56.
 3. Міста України: Інформаційно-статистичний довідник. – К.: АВК-Росток, 2007. – 128 с.
 4. Русина О. В. Список Руських міст далеких і близьких/ О. В. Русина// Енциклопедія історії України. Т. 9. – К.: Наукова думка, 2012. – С. 750.
 5. Соціально-економічна географія України: [навч. посіб.] / за ред. О. І. Шаблія. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
 6. Специфіка висвітлення пам'яток архітектури та містобудування історичних міст у «Зводі пам'яток історії та культури України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/NAUKOVA_BIBLIOTEKA
 7. Список історичних населених місць України (міста і селища міського типу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.com.ua/>
 8. Статистичний збірник. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/zb_chnn_0117.pdf
 9. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – К.: Фенікс, 2017. – 438 с.
 10. Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі /С. В. Юшков. – К.: Наук. думка, 1992. – 352 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Що посприяло зародженню міських поселень в Україні?
2. З чим пов'язані нові тенденції в розвитку мережі поселень литовського періоду?
3. Які райони колонізації і формування міських поселень входили до Північного Причорномор'я?
4. Яке місто було найбільшим в Україні у XVII ст.?
5. Яке з античних міст-держав Північного Причорномор'я вважають найстарішим містом України?
6. Назвіть нові тенденції в розвитку мережі поселень польсько-литовської доби.
7. Які особливості формування мережі міського розселення в Карпатах XIV–XV ст.?
8. Назвіть особливості виникнення міст у Слобідській Україні.
9. Чим спричинені диспропорції у розвитку міст України XIX – XX ст.?
10. Коли було переглянуто мережу міст і містечок України? Які зміни відбулися?
11. Які міста за людністю наповищеніші в Україні?
12. Які міста України належать до міст-мільйонерів?
13. Які міста України не відповідають офіційному статусу міста і чому?
14. Що таке «Список історичних населених місць»?
15. Коли вперше з'явилося поняття «історичне місто»?
16. Які критерії сприятливості для розвитку туризму є в малих містах з цінним історико-культурним потенціалом?

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ МІСТА

-
- 5.1. *Сутність і засади класифікації туристичних ресурсів.*
 - 5.2. *Поняття та структура туристичних ресурсів міста.*
 - 5.3. *Об'єкти показу та дозвілля в містах.*
 - 5.3.1. *Парки світу та України як атрактивні об'єкти в містах.*
 - 5.3.2. *Об'єкти дозвілля.*
-

5.1. Сутність і засади класифікації туристичних ресурсів

Підґрунтям розвитку туризму в містах, успішного провадження туристичного бізнесу слугують туристичні ресурси, а їх дослідження допомагає визначити цінність міських територій для туризму.

У «Туристському термінологічному словнику» наведене таке визначення туристичних ресурсів: «Ресурси туристські – природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами

туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їхніх фізичних сил. Ресурси туристські є доступними для ознайомлення і використання незалежно від форми власності, якщо до того немає законодавчо накладених обмежень».

У Законі України «Про туризм» 1995 р. подається таке визначення: «Туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних і соціально-побутових ресурсів певної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста».

Проект Закону України «Про туристичні ресурси», розроблений 2011 р. Державним агентством України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт), пропонує уніфіковане визначення туристичних ресурсів як сукупності туристичних об'єктів, внесених до Єдиної державної бази даних у сфері туризму. Туристичний об'єкт визначається як природний або антропогенний об'єкт, придатний для використання в туризмі. У статті 6 цього проекту зазначено, що будь-який об'єкт чи їх сукупність набувають статусу туристичного ресурсу за умови відповідності їх параметрів ознакам туристичної придатності, які визначають привабливість, доступність і пристосованість для використання в туризмі. У проекті закону наведені ознаки і класифікація туристичних ресурсів, окреслено порядок виявлення і обліку туристичних ресурсів.

Згідно з класифікацією Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), туристичні ресурси поділяють на такі групи:

- природні багатства;
- енергетичні багатства;
- людський фактор (демографічний і культурологічний аспекти);
- інституційні, юридичні та адміністративні аспекти;
- соціальні аспекти, рівень і традиції в сфері освіти, охорони здоров'я та відпочинку;

- різноаспектні блага та послуги, транспорт, зв'язок, інфраструктура сфери відпочинку і розваг;
- економічна та фінансова діяльність.

У цій класифікації туристичні ресурси трактуються як загальна основа для розвитку туристичної діяльності.

Науковці детально характеризують зміст поняття «туристичні ресурси» за ознаками споживчої вартості, взаємодії, туристичного продукту, туристичного потенціалу, комплексності, рекреаційності, людського втручання. Під туристичними ресурсами Я. Олійник та А. Степаненко розуміють сукупність природних і штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості. Поняття «туристичні ресурси» С. Кузик трактує як об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовують або які можуть бути використані для туристичної діяльності. І. Школа трактує поняття «туристичні ресурси» як сукупність природних і штучно створених людиною об'єктів, придатних для виробництва туристичного продукту. І. Смаль розглядає туристичні ресурси як сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних і соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які, за сучасної та перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту. Дослідник вважає, що індустрія туризму може успішно функціонувати лише у взаємодії з усіма функціонально-компонентними та функціонально-територіальними елементами економіко-географічного комплексу, структурною одиницею якого вона є.

О. Бейдик у статті «Ресурси світового туризму: поняття, класифікація, картографування» пропонує спрощений поділ ресурсів на дві групи: природні й культурно-історичні, а в монографії «Рекреаційно-туристичні ресурси України» він деталізує структуру рекреаційно-туристичних ресурсів, за-

значаючи, що «гіперблок рекреаційно-туристичних ресурсів складається з природних, природно-антропогенних, суспільно-історичних...».

Узагальнена систематика рекреаційно-туристичних ресурсів О. Любіцевої відносно проста: 1) природно-географічні ресурси (клімат, природні комплекси, водні); 2) природно-антропогенні ресурси (пам'ятки природи, ландшафтні парки, парки, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, гідропарки); 3) суспільно-історичні рекреаційні ресурси. Третя група більш складна. Це об'єкти і явища антропогенного характеру, залучені в туризм. О. Бейдик поділяє їх на три групи: 1) архітектурно-історичні; 2) бісоціальні; 3) подійні.

Архітектурно-історичні туристичні ресурси представлені об'єктами історико-культурної спадщини, які називають пам'ятками архітектури. Пам'ятка архітектури – це будь-який витвір архітектурно-будівельної діяльності людей, який має для суспільства мистецьку, історичну, наукову чи іншу культурну цінність. Пам'ятки архітектури слугують передусім джерелами історичної інформації і відіграють пізнавальну роль. Ця функція посилюється, коли пам'ятки архітектури утворюють історико-архітектурні комплекси, історичні міста, історичні центри сучасних міст.

До класифікації туристичних ресурсів О. Любіцева в монографії «Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)» пропонує застосувати такі підходи:

- сутнісний (за предметною сутністю ресурсу);
- діяльнісний (за характером використання в туризмі);
- атрактивний (за ступенем і формою залучення до туристичної діяльності);
- ціннісний, оснований на унікальності цього ресурсу;
- функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів в поєднанні з комплексністю їх використання;
- еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу).

1. Згідно з сутнісним підходом, туристичні ресурси поділяються на такі групи:

- а) природно-рекреаційні (клімат, узбережжя морів та океанів, акваторії водойм і річок, мінеральні джерела, мальовничі ландшафти, національні природні парки тощо);
- б) культурно-історичні, до яких належать археологічні, архітектурні пам'ятки, здобутки історії і культури минулого, сучасні архітектурні та техногенні шедеври;
- в) інфраструктурні, представлені територією, яка сама є ресурсом (її протяжність, конфігурація, географічне положення), населенням з його традиційною етнічною культурою (одяг, їжа та напої, житло, промисли та ремесла, традиційні прийоми господарювання, вірування, побутові звички та традиції, свята та обряди), втіленою як у традиційній, так і в сучасній системах господарювання, яка забезпечує функціонування туристичної галузі в складі суспільно-географічного комплексу території шляхом розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, наприклад, цілеспрямовано створюючи місця відпочинку.

2. Діяльнісний підхід передбачає класифікацію ресурсів за соціально-економічною сутністю, вартісними та трудовими ознаками на такі групи:

- а) туристичні блага, які існують об'єктивно і практично не залежать від людської діяльності. Це природно-рекреаційний потенціал території, представлений сприятливим для відпочинку в будь-яку пору року кліматом, мальовничими краєвидами, іншими природно-географічними умовами;
- б) туристичні ресурси, які включають об'єкти, створені людською працею (пам'ятки історії, культури, архітектури, музеї тощо), та об'єкти, до яких докладається людська праця з метою підтримки їх атрактивних якостей (пляжі, національні парки тощо);

- в) туристична інфраструктура, представлена підприємствами розміщення, харчування, транспорту, екскурсійного обслуговування та проведення дозвілля тощо.

3. За атрактивністю, залученістю в туристичну діяльність об'єкти можна поділити на такі групи:

- а) об'єкти показу, або атрактивні об'єкти (природні – національні парки, заказники, пам'ятки природи; природно-антропогенні – парки, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, гідропарки; культурно-історичні – архітектурні, археологічні, пов'язані з видатними подіями, життям і творчістю видатних людей, садиби та садово-паркові комплекси, замкові та культові комплекси; етнічні – національні та фольклорні свята, заклади харчування з національною кухнею, історичні села тощо). Ці об'єкти включають до складу турпродукту і використовують як елементи програмного забезпечення турів;
- б) об'єкти дозвілля – музеї, театри, заклади шоу-бізнесу, виставки, поточні події культурного життя (концерти, фестивалі тощо). Ресурси цієї групи можуть бути як елементами програмного забезпечення, так і входити до складу додаткових послуг, що надаються в місцях відпочинку.

4. Відповідно до ціннісного підходу розрізняють світову культурну і природну спадщину і національне культурно-історичне та природне надбання. Поняття культурної і природної спадщини формувалося протягом другої половини ХХ ст. й остаточно сформувалося прийняттям у 1972 р. Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Як культурна спадщина у Конвенції визначені пам'ятки історії та художньої творчості, їх ансамблі та пам'ятні місця, які мають видатну універсальну цінність з точки зору культури, науки та естетики. До природної спадщини належать пам'ятки природи та території, що є ареалами поширення видів тварин і рослин, які перебувають під загрозою знищення.

Нещодавно у практику світової туристичної індустрії ввійшло нове поняття – «історико-культурна територія як об'єкт світової спадщини». Мережа таих об'єктів є «родзинкою» подорожей.

Історико-культурна територія – це особливе цілісне просторове утворення, де в традиційному природному і соціально-культурному середовищі зберігаються цінні об'єкти історико-культурної спадщини людства. Це геокультурне поєднання пам'ятників і території, які, об'єднуючи етнічні, економічні, історичні та географічні чинники, творять єдиний комплекс.

Історико-культурні території поділяють на такі основні типи:

- історичні міста;
- історичні сільські поселення і території;
- монастирські та садибні комплекси;
- поля історичних битв;
- історичні виробничі території, шляхи й дороги;
- археологічні території.

5. Функціональний підхід до класифікації туристичних ресурсів оснований на комплексному характері туристичного споживання і туристичної діяльності з виробництва турпродукту. Комплексність споживання туристичних ресурсів відтворює мотивацію подорожування і ґрунтується на георозмаїтті. Поняття *георозмаїття* є об'єктивним фактом сполученості природничої і соціальної історії. Георозмаїття сформувалося внаслідок адаптації певного етносу до природного середовища.

6. Еколого-економічний підхід до класифікації туристичних ресурсів передбачає використання об'єктів природи, історії, культури, поточних подій, явищ у процесі створення та реалізації турпродукту, будучи мотиваційною підставою для його вибору, наприклад за видом, сезоном тощо.

5.2. Поняття та структура туристичних ресурсів міста

Виходячи із загальномовного значення слова «ресурс», що означає запас, – туристичний ресурс міста можна трактувати як запас атракцій, які приваблюють туристів та екскурсантів, або використовувані атракції, які приваблюють туристів та екскурсантів.

Туристичні ресурси в містах – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, які приваблюють туристів та екскурсантів у міста.

Туристичні ресурси в містах слугують, почасти, мотиваційною підставою для вибору певного турпродукту (за видом, напрямком, сезоном та іншими ознаками). Місто водночас є і ресурсом, і умовою розвитку туризму на певній території, і чинником територіальної організації туризму.

Туристичні ресурси, як загалом, так і окремого міста, мають такі властивості:

- унікальність;
- доступність;
- ступінь освоєності;
- потенційний запас;
- спосіб використання.

Розрізняють *наявні* туристичні ресурси міста, що вже використовуються в туристичній діяльності, та *потенційні* (туристично-рекреаційний потенціал), які можуть бути залучені за певних умов (реставрація, реконструкція, розвиток транспортної, туристичної інфраструктури тощо). Потенційні туристичні ресурси міста надають можливості для нарощування пропозиції, створення нового турпродукту, слугують основою розвитку туризму шляхом залучення до туристичної діяльності нових територій задля інтенсифікації туризму.

У структурі туристичних ресурсів міста є як складові, властиві всім містам, так і специфічні, тобто ті, що є в одних містах, а в інших їх немає. До перших належать: 1) урбаністичне середовище – таке згромадження різних культурних засобів, призначених для задоволення потреб людини, якого нема в сільській місцевості; 2) пам'ятки історико-культурної спадщини. Ці ресурси є в усіх містах, але їх сукупність може бути різною за давністю, кількістю, унікальністю і змістом. До специфічних належать природні ресурси: в одних містах є річки, в інших озера, ще інші розташовані на узбережжі моря, в багатьох містах узагалі немає водойм, деякі міста знаходяться в горах, біля різних унікальних природних об'єктів. Специфічність полягає в тому, що у кожному місті турист може розглядати забудову, пам'ятки, але не в кожному може купатися у водоймах, оскільки вони є не в кожному місті.

Туристичні ресурси в містах доцільно класифікувати за атрактивним підходом:

а) атрактивні об'єкти або об'єкти показу:

- природні (клімат, наявність водних ресурсів);
- природно-антропогенні (парки, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, гідропарки, пам'ятки природи);
- культурно-історичні (архітектурні, археологічні, пов'язані з видатними подіями, життям та творчістю видатних людей, садиби та садово-паркові комплекси, замкові та культові комплекси; етнічні – національні та фольклорні свята, заклади харчування з національною кухнею, історичні села тощо).

б) об'єкти дозвілля:

- музеї,
- театри,
- заклади шоу-бізнесу,
- виставки,
- фестивалі.

Таблиця 2

Класифікація міських туристичних ресурсів

№ з/п	Критерій	Туристичні ресурси міста
1	Потенційні запаси	Використовувані, потенційні
2	Характер використання	безпосередні (вже використовуються); непрямі (залучаються для використання безпосередніх туристичних ресурсів міста)
3	Напрямок використання в організації туристичної діяльності	природні (кліматичні, водні, паркові); історико-культурні (культурні, історичні, археологічні, етнографічні); соціально-економічні (географічне положення, транспортна доступність, рівень економічного розвитку, туристична інфраструктура)
4	Атрактивність (привабливість)	об'єкти показу (природні, природно-антропогенні, культурно-історичні, етнічні); об'єкти дозвілля (музеї, театри, заклади шоу- бізнесу, виставки тощо)
5	Мета відвідування	природні (кліматотерапевтичні, водні, бальнеологічні, флоро-фауністичні); суспільні (археологічні, архітектурні, паркові, техногенні, культурологічні); подієві (мистецькі, громадські, економічні, політичні, релігійні)
6	Унікальність	загальні (урбаністичне середовище, пам'ятки історико-культурної спадщини); специфічні (наявні тільки в певних містах)

Оскільки ресурси міського туризму у різних містах є різними за давністю, кількістю, унікальністю, то структура цих ресурсів для кожного міста буде індивідуальною і динамічною, відповідно до динаміки зміни міста.

Туристичні ресурси міст мають бути насамперед атрактивними, доступними, безпечними, екологічними.

5.3. Об'єкти показу та дозвілля в містах

5.3.1. Парки світу та України як атрактивні об'єкти в містах

Парк або хоча б невеликий сквер є практично в кожному місті, вони органічно вплетені в архітектуру, виражають його характер і сутність, часто стають відображенням традицій і архітектурних особливостей країни.

Вважають, що мистецтво створення парків зародилося в Китаї, однак парки і сади були і в Стародавньому Єгипті та Ассирії. Прикладом можуть слугувати відомі Сади Семіраміди – одне з семи чудес світу, закладені для дружини Навуходоносора II – Амітіс, яка сумувала за природою своєї батьківщини – Мідії.

У Європу паркове мистецтво прийшло з Китаю й особливо бурхливого розвитку набуло в XV ст.

Коротко охарактеризуємо найвідоміші міські парки світу.

Гайд-парк – це один з королівських парків у Лондоні, площею понад 1,4 км кв. Всесвітньо відомим Гайд-парк став завдяки своїй публічності і відкритості для вираження різних думок (у т. ч. політичних і релігійних), поглядів, протестів тощо. Однією з атракцій Гайд-парку є озеро Серпентайн, в якому дозволено купатись, а також однойменна галерея. На південному сході парку розташовані Епслі-хаус, у якому міститься Музей герцога Веллінгтона, та Арка Веллінгтона.

Юйюань (Сад радості) знаходиться в Шанхаї, в оточенні старих кварталів міста. Тут усе сповнене східної філософії, кожен куточок і фрагмент дуже символічні. Так, «Павільйон трьох колосків» символізує достаток, а «Місячний міст» відокремлює вищий духовний світ від людського. Родзинка парку – невелика водойма з лотосами і островом, на якому стоїть чайний будиночок «Серце озера».

Центральний парк – головний парк Нью-Йорка. Загальна площа парку – 3,4 кв. км, виглядає він дуже природно, хоч практично всі його ландшафти рукотворні, а озера – штучні. Зразками для створення послужили лондонський Гайд-парк і паризький Булонський ліс. Будівництво тривало з 1857 по 1873 р. Зараз Центральний парк служить місцем відпочинку і прогулянок для мешканців Нью-Йорка і гостей міста.

Скай-парк відкритий 2010 р. у Сінгапурі став гідним спадкоємцем знаменитих Садів Семіраміди, розташувавшись на висоті 55-го поверху, на спеціально змонтованій 340-метровій платформі.

Крім рослин тут розташувалися найдорожче казино Сінгапуру, басейни (довжина найбільшого – 150 м), ресторан і оглядовий майданчик.

В Україні перші парки, які, швидше, можна назвати садами, з'явилися в XI ст. в Києві при монастирях.

Найкращі сади і парки Правобережної України закладені ще в середині XVII і на початку XVIII ст. на Поділлі, Волині і в Галичині. За свідченнями сучасників, не було більш-менш великого маєтку, який не мав би парку чи саду.

Сади і парки України до XVIII ст. були засаджені переважно плодовими деревами, але в багатьох місцях уже вирощували декоративні рослини. Згодом сади і парки почали будувати в регулярному стилі, загальними принципами якого є геометричне планування, своєрідне розміщення рослинності, організація водних споруд і водойм. Західноєвропейські принципи створення парків в Україні не механічно копіювались, а творчо перероблялись, набували своєрідного українського колориту.

Українське паркобудівання розвивалося досить стрімко. Сади і парки прикрашались скульптурами й архітектурними формами, складними гідротехнічними спорудами. Прикладом такого парку, що зберігся до наших днів, є старовинний Підгорецький парк у Львівській області. Парком регулярного типу є також Печорський парк на Вінниччині, заснований на-

прикінці XVII ст. М. Потоцьким. У цьому ж стилі облаштовано колишній Царський сад при Маріїнському палаці.

Наприкінці другої половини XVIII і на початку XIX ст. в паркобудівництві формується ландшафтний, або пейзажний, стиль, який зародився в Англії. Суть цього стилю полягає у поєднанні краси природи з архітектурними ансамблями. Цей напрям паркового мистецтва швидко проник в Україну і поступово почав витіснити регулярний стиль внаслідок чого багато регулярних парків були перероблені на пейзажні, ландшафтні. Яскравими зразками пейзажних парків, що на сьогодні визначають рівень ландшафтної архітектури України, є всесвітньо відома «Софіївка» в Умані та «Олександрія» в Білій Церкві. Чудовими ландшафтними парками кінця XVIII – початку XIX ст. є також Качанівський, Сокиринський, Седнівський, Березово-Рудківський, Хомутецький.

У XIX ст. в паркобудівництві спостерігається захоплення колекціонуванням рослин, створенням дендраріїв. Прикладом цього є Основ'янський акліматизаційний сад Івана Івановича та Івана Назаровича Каразіних (нині Краснокутський дендропарк у Харківській області), в якому вперше в Україні було випробувано близько 200 видів деревних рослин. У цей час був створений також один із видатних ландшафтних парків України – дендропарк «Тростянець». Парк заснував 1834 р. тодішній власник цих земель, нащадок гетьмана Лівобережної України Іван Скоропадський (1708 – 1722). З колишніх споруд садиби збереглися будинок управителя, готель, двоповерхова винарня та кілька службових флігелів. За красою й виразністю пейзажних композицій, створених із пишної рослинності в поєднанні з мальовничими галявинами, водною поверхнею ставків і гористим рельєфом, дендропарк «Тростянець» є одним із найкращих в Європі.

Качанівський парк пам'ятний іменами діячів української культури. Палацово-парковий ансамбль створений у 70-х роках XVIII ст. волею фельдмаршала П. Румянцева-Задунайського,

якому за військові заслуги, серед багатьох маєтків в Україні, дістався і хутір Качанівка. Новий власник заклав на узвишші біля невеличкої річки величезний парк – 572 га. Згодом Качанівка перейшла у спадок до заможних українських поміщиків Тарновських і відтоді зажила слави осередку української культури. Качанівку неодноразово відвідували М. Гоголь, М. Глінка, С. Гулак-Артемовський. Кілька разів у маєтку бував і Т. Шевченко. Нині Качанівський палацово-парковий ансамбль визнано державним історико-культурним заповідником.

У другій половині XIX – на початку XX ст. виникло багато міських і курортних парків.

У 50 – 60-х роках XX ст. розширено існуючі парки і створено нові, переважно в містах і промислових районах. Пізніше на периферіях великих міст виникають лісопарки: найбільші – Комсомольський під Харковом (2383 га), Голосіївський під Києвом (1463 га), Брюховицький (3144 га) – під Львовом) – та гідропарки, до складу яких входять зелені насадження і штучні або природні водойми (найбільший у Києві – 2000 га).

До спеціалізованих парків належать ботанічні сади, які, хоч і призначені головно для науково-дослідної роботи, слугують і для відпочинку. В Україні їх 43, найбільші: Ботанічний сад АН України у Києві; Нікітський ботанічний сад у Криму; ботанічні сади при університетах.

З міських парків одним з перших був Стрийський парк у Львові. Закладено його 1887 р. на південній околиці Львова серед піщаних пагорбів і ярів, що тяглися вздовж дороги на Стрий і далі – в Карпати. Звідси і назва парку. Упорядкувати цю територію було доручено міському садівникові А. Рерінгу. Парк має дві частини: нижню з алеями, ставком, оранжереєю та верхню, на якій 1894 р. відкрилася Загальна крайова виставка. У центрі нижньої частини парку височіє пам'ятник національному героєві Польщі Янові Кілінському. Парк деякий час носив його ім'я. У 20-30-х роках XX ст. тут проводився загальнопольський ярмарок під назвою «Східні торги», від якого залишилося кілька павільйонів.

Сьогодні Стрийський парк є пам'яткою садово-паркового мистецтва національного значення.

5.3.2. Об'єкти дозвілля

Театри. Всесвітньо відомі театри, в яких відбуваються прем'єри найкращих вистав за участі талановитих майстрів сцени, приваблюють багатьох туристів.

Колискою західної театральної традиції є театр Діоніса в Афінах (Греція). Велика частина з того, що ми називаємо сьогодні справжнім театром, бере свої витoki в давньогрецькому театрі: починаючи від сюжетів і завершуючи архітектурними елементами, використаними у сучасних театральних будівлях.

Найвідомішим вважають театр «Ла Скала» (Мілані, Італія). Театр отримав свою назву від церкви, яка колись знаходилась на його місці. А вона, своєю чергою, іменувалася на честь пращурки роду правителів Верони - Беатріче делла Скала – «Санта-Марія де ла Скала». Архітектором театру був італієць Д. П'єрмаріні, що почав зводити будівлю ще 1776 р. Відкриття театру відбулося 1778 р. з оперою «Визнана Європа». Відтоді на сцені «Ла Скала» можна було побачити і послухати опери найпопулярніших композиторів світу.

Віденська опера (Відень, Австрія) теж вважається одним з найкращих театрів у світі. Сучасну будівлю оперного театру було відкрито 1869 р. Віденська опера вважається лідером за кількістю зіграних на її сцені вистав. Щорічно глядачі можуть відвідати близько 60 опер. Будівлю театру спроектували два відомих архітектори – А. Сікард і Е. Ванн дер Нюль. На фасаді цього одного з найкрасивіших світових театрів, якщо придивитися, можна розгледіти мотиви моцартівської опери «Чарівна флейта».

Глядацька зала вражає своїми характеристиками: вона вміщує 2200 глядачів, має ідеально рівний паркет, високу стелю

і прекрасну акустику. Сходи в залі прикрашені скульптурами Й. Гассеріана. Сьогодні ця пам'ятка архітектури відома на весь світ ще й завдяки Віденському оперному балу, який відбувається тут щороку.

Всесвітньо відомий силует Сіднейського оперного театру, який нагадує вітрильник, став одним з головних символів Австралії. Але його внутрішній дизайн вражає не менше. Це один з найкрасивіших театрів світу. Порівняно з іншими світовими театрами, Сіднейська опера відкрита не так давно - в 1973 р., а участь у цій урочистій події взяла Єлизавета II – королева Англії. Театр споруджено на місці колишнього трамвайного депо. У середині будівля складається з двох залів: концертної зали (на 2678 місць) і Театру опери, розрахованого на 1507 глядачів.

Гранд-Опера (Франція, Париж), також відома під назвами Паризька опера та Опера Гарньє, споруджена у 70-х XIX ст. роках в еклектичному стилі за проектом французького архітектора Ш. Гарньє і розрахована на 2200 осіб.

Королівський театр опери та балету «Ковент-Гарден» (Лондон, Велика Британія) сучасного вигляду відкритий в 1858 р. і миттєво став популярним місцем у Лондоні. Назва театру походить від району Ковент-Гарден, в якому він розташований. Сучасна будівля театру є третьою, збудованою у Ковент-Гардені. Перший театр був відкритий ще 1732 р. виставою за п'єсою Вільяма Конгріва «Шлях Світу», а починаючи з 1734 р. тут ставились опери та ораторії Г. Ф. Генделя. Серед постановок 2000-х років – «Леді Макбет Мценського повіту» Д. Шостаковича, «Кармен» Ж. Бізе, «Дон Карлос» Д. Верді і «Тоска» Дж. Пуччіні.

Провідний театр США «Метрополітен-опера» відкритий у Нью-Йорку 1883 р. оперою «Фауст». В 1903 р. на його сцені дебютував відомий італійський співак Енріко Карузо. В цьому театрі відбулися світові прем'єри понад 30 опер, в тому числі «Дівчина з Заходу», «Триптих» Дж. Пуччіні, «Королівські діти» Е. Хумпердинка. Серед нещодавніх світових прем'єр «При-

види Версаля» (1991) Дж. Корільяно, «Великий Гетсбі» (1999) Дж. Харбісона, «Американська трагедія» (2005) Т. Пікера і «Перший імператор» (2006) Тан Дуна. «Метрополітен-опера» транслює свої постановки в режимі реального часу на офіційному сайті в інтернеті. Завдяки цьому новаторству аудиторія вистав зросла до 250 тис. глядачів.

Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької відкрився 4 жовтня 1900 р. прем'єрою лірико-драматичної опери «Янек» В. Желенського. Театр збудовано за проектом архітектора З. Горголевського. Оздоблення театру – це колективна творчість провідних митців Львова. На фасаді споруди, в нішах пілонів портика розміщені статуї «Трагедія» та «Комедія» А. Попеля і Т.Баронча. Завершують композицію фасаду металеві статуї «Поезія», «Слава» і «Музика», виконані П. Війтовичем. Глядацький зал вміщує 2 тис. осіб. Тут гастролювали світові знаменитості – С. Крушельницька, М. Менцинський, Ю. Башмет. Як містобудівний елемент театр замикає центральну вісь Львова – проспект Свободи.

Одеський академічний театр опери та балету відкрився 1810 р., але 1873 р. згорів. Сучасна будівля зведена 1887 р. архітекторами Ф. Фельнером і Г. Гельмером у стилі віденського бароко. Архітектура глядацького залу витримана в стилі пізнього французького рококо. Унікальна акустика підковоподібного залу дає змогу почути навіть шепіт зі сцени в будь-якому куточку зали. Після повної реставрації, завершеної 2007 р., театр вміщує 1664 глядачів.

Музеї. Щоденно десятки тисяч туристів, прагнучи збагатитися духовно, поповнити свої знання, зустрітися з прекрасним, відвідують музеї.

Слово «музей» у перекладі з грецької мови означає місце, присвячене музам, дочкам богині пам'яті Мнемозини. Вважаючи їх покровительками науки і мистецтва, греки будували на їх честь храми, які називали музейонами. Звідси й походить термін «музей».

У нинішньому розумінні музеї з'явилися на початку XVIII ст. і стали невід'ємною складовою суспільного життя багатьох країн. Більшість найвідоміших музеїв світу виникло на основі приватних колекцій і пристрасі окремих особистостей до колекціонування.

Визначальною особливістю музеїв є те, що вони збирають, вивчають та експонують першоджерела або оригінали, тобто пам'ятки, безпосередньо пов'язані з розвитком природи, життям людського суспільства. За цією особливістю музеї близькі до науково-дослідних установ, які також вивчають (у своїх аспектах) першоджерела.

Ще одна особливість музеїв полягає в тому, що вони працюють над великою кількістю різноманітних за видами і формами першоджерел: використовують геологічні, палеонтологічні, зоологічні, антропологічні та інші природничі колекції, пам'ятки матеріальної культури (знаряддя праці, інструменти, ремісничі вироби, зброю, побутові речі тощо), пам'ятки духовної культури (твори живопису, графіки, скульптури, декоративного мистецтва тощо), а також рукописні та друківані документи, книги.

Третьою особливістю музеїв є те, що вони використовують свої фонди для популяризації першоджерел – показу їх в експозиційних залах, на спеціальних виставках, за допомогою екскурсій, лекцій або інших видів інформування.

Щороку 18 травня людство відзначає Міжнародний день музеїв, у деяких країнах проводять Ніч музеїв.

Найбільшим і найвідвідуванішим музеєм світу вважають Лувр. В 2014 р. його відвідали 9,3 млн осіб. Музей демонструє майже 35 тис. експонатів на площі понад 60 тис. кв. м. З 2008 р. експонати музею розділені на дев'ять колекцій: Стародавній Схід Єгипет, Стародавня Греція, Етрурія та Рим, Мистецтво ісламу, Скульптури, Предмети мистецтва, Образотворче мистецтво, Графічне мистецтво. Головною визначною пам'яткою Лувру є «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі.

До найвідоміших і найвідвідуваніших музеїв світу належать також:

- музеї Ватикану, комплекс музеїв у Римі, де зберігаються художні колекції, зібрані протягом століть римськими папами. Експозицію щороку оглядають близько 4 млн відвідувачів. Ватиканські музеї, засновані в XVI ст. папою Юлієм II, включають апартаменти Борджіа, капелу Никколіну, бібліотеку, пінакотеку, Сикстинську капелу, Єгипетський та Етруський музеї, станці Рафаеля, галерею гобеленів і галерею географічних карт та ін. У 1400 залах і 20 подвір'ях музеїв Ватикану зберігаються понад 60 тис. витворів мистецтва. Серед них творіння таких майстрів, як Дж. Белліні, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Боттічеллі, Берніні;
- Британський музей, створений 1753 р. за ініціативи уряду. Його також називають Музеєм украдених шедеврів, або Музеєм усіх цивілізацій. Галереї музею присвячені Єгипту, Греції, римській цивілізації, Азії, Африці і середньовічній Європі. Тут зберігаються мармурові скульптури афінського Парфенона. Музей 2014 р. відвідало понад 6,7 млн відвідувачів;
- музей мистецтв «Метрополітен», створений 1870 р., зберігає понад 2 млн творів мистецтва з усього світу від давнини до сучасних часів;
- Єгипетський музей Каїра зберігає найповну колекцію єгипетського мистецтва. Серед тисяч його скарбів – відомі експонати з гробниці Тутанхамона. Будинок музею, в якому тепер зберігається понад 120 тис. об'єктів з доісторичної епохи до греко-римського періоду, споруджено 1900 р.;
- галерея Уффіці у Флоренції заснована 1575 р. на базі колекцій родини Медічі. Галерея має найбагатшу в світі колекцію італійського живопису XIII-XVIII ст., твори античного мистецтва, унікальну добірку автопортретів

європейських художників (Дуччо, Джотто, П. Уччелло, П'єро делла Франческа, С. Боттічеллі, Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Тиціана та ін.). Одним з найпопулярніших експонатів тут є «Народження Венери» Боттічеллі.

Попередниками сучасних музеїв в Україні були колекції книг, картин, художніх виробів, які ще в часи Київської Русі зберігалися в храмах: Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському монастирі та ін. У XVII–XVIII ст. великі приватні художні збірки знаходились у феодальних замках і династичних маєтках (Я. Собеського у Жовкві, Синявських у Бережанському замку, Вишневецьких у замку в Вишнівці, галерея Сапегів у Кодні, К. Розумовського у Батурині та ін.).

Музеї в Україні почали створюватися в першій половині XIX ст. У цей час було відкрито кілька музеїв різних профілів, у тому числі в Миколаєві, Феодосії, Одесі, Керчі та ін. В основу фондів цих музеїв покладено матеріали археологічних розкопок. У першій половині XIX ст. в Україні виникають університетські музеї. У 1807 р. при Харківському університеті завдяки зусиллям українського вченого, винахідника і громадського діяча В. Каразіна відкрито кілька музеїв – Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. У 1834–1837 рр. при Київському університеті завдяки його першому ректорові М. Максимовичу створено музеї Старожитностей, Нумізматичний, Образотворчих мистецтв, Зоологічний та ін.

Більш інтенсивно розвивається музейна справа в Україні у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. У цей час відкрито кілька історичних і природничих музеїв: Херсонський музей старожитностей (1890); Херсонський археологічний музей (1893); Львівський історичний музей (1893); у Чернігові – музей Архівної комісії (1897) та музей українських старожитностей В. В. Тарнавського (1902). Одним з найбільших був Полтавський природничий музей (1891). У Севастополі 1869 р. відкрито музей Чорноморського флоту, 1905 р. – музей героїчної оборони і визволення міста.

На базі приватних колекцій творів мистецтва в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. засновано низку художніх музеїв: у Харкові – перший в Україні міський художній музей (1886); у Києві – Міський музей старовини і мистецтв (1899); в Одесі – Міський музей красних мистецтв (1899); у Феодосії – картинну галерею творів І. Айвазовського.

На західноукраїнських землях великим музейним центром був Львів. Тут 1874 р. відкрито Міський промисловий музей, 1887 р. – Музей Ставропігійського інституту; 1895 р. – Етнографічний музей Наукового товариства імені Т. Шевченка; 1904 р. – Археологічний музей «Народного дому», 1907 р. – Народний музей (тепер Львівська картинна галерея) та ін. У 1912 р. закладено Тернопільський краєзнавчий музей.

У 20–30-х роках ХХ ст. в Україні засновано перші літературно-меморіальні музеї. Серед них – Музей-заповідник на могилі Т. Шевченка в Каневі (1926); Музей-заповідник М. Гоголя у Великих Сорочинцях (1928); Музей В. Короленка Полтаві (1928).

За роки Другої світової війни десятки музеїв України були зруйновані і розграбовані. Особливо потерпіли історичні та художні музеї. У повоєнні роки зруйновані музеї відбудовано, вивезені колекції частково повернуто, зібрано нові експонати, створено нові експозиції.

У 60–90-ті роки ХХ ст. поширення набули народні музеї, створені з ініціативи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, окремих наукових установ чи науковців, ентузіастів-аматорів, що працювали на громадських засадах.

Нові музеї – як державні, так і приватні – створюються і в незалежній Українській державі. Вперше в історії українського музейництва в музеях правдиво висвітлено національно-визвольні змагання українського народу за свою державність у 1914–1945 рр., державотворчу діяльність ЗУНРу, видавничу діяльність товариств «Просвіта», «Рідна школа», «НТШ», події 1939–1941 рр. на західноукраїнських землях, про діяльність Української повстанської армії, голодомор в Україні і геноцид під час сталінських репресій тощо.

Закон України «Про музеї і музейну справу» 1995 р. регулює суспільні відносини в галузі музейної справи. Згідно зі ст. 5 цього Закону, музеї поділяються на такі види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо.

За даними Міністерства культури України, в нашій державі налічується 470 музеїв. Станом на 2017 р. 15 музейних установ безпосередньо підпорядковані Міністерству культури України:

1. Національний музей історії України у Києві.
2. Меморіальний комплекс «Національний музей історії України у Другій світовій війні» у Києві.
3. Національний художній музей України у Києві.
4. Національний музей літератури України у Києві.
5. Національний музей Тараса Шевченка у Києві.
6. Національний науково-дослідний реставраційний центр України у Києві.
7. Дирекція художніх виставок України у Києві.
8. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні Полтавської обл.
9. Національний музей імені Андрея Шептицького у Львові.
10. Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Г. Возницького.
11. Національний музей «Меморіал жертв Голодомору» в Києві.
12. Національний музей народної архітектури та побуту України у Києві.
13. Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» у Львові.
14. Національний меморіальний комплекс «Висота маршала І. С. Конєва» в Солоницівці Харківської обл.
15. Музей історії Десятинної церкви у Києві.

Один із найбільших і найстаріших в Україні – Національний художній музей – заснований зусиллями української ін-

телігенції наприкінці ХІХ ст. як перший загальнодоступний музей Києва. За час існування в його фондах зібрано унікальну колекцію творів українського живопису, скульптури та графіки від ХІІ ст. до сучасності.

Рекомендована література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування/ О. О. Бейдик. – К.: Київський університет, 2001. – 395 с.
2. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)/ О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
3. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: навч. посібник/ О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
4. Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв УРСР)/ Г. Г. Мезенцева; за ред. С. М. Чайковського. – К.: Вища школа, 1990. – 112 с.
5. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посібник/ Є. В. Панкова. – К.: Альтерпрес, 2003. – 352 с.
6. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство: навч. посібник/ В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
7. Про музеї і музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр
8. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. N 325/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр
9. Про туристичні ресурси: проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/ua/action/regulatory/projects/25180/25182/>

Контрольні запитання та завдання

1. Проаналізуйте підходи до класифікації туристичних ресурсів.
2. Яка структура туристичних ресурсів у містах?
3. Чому структура ресурсів кожного міста є індивідуальною та динамічною?
4. Яким вимогам мають відповідати міські туристичні ресурси?
5. Охарактеризуйте парки як атрактивні об'єкти Києва.
6. Опишіть один з найвідвідуваніших музеїв України.
7. Опишіть один з найвідвідуваніших музеїв (театрів) світу.

ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА МІСТА

- 6.1. *Поняття «туристична інфраструктура міста».*
- 6.2. *Послуги розміщення.*
- 6.3. *Ресторанне господарство.*
- 6.4. *Транспортне обслуговування.*

6.1. Поняття «туристична інфраструктура міста»

Природні ресурси навіть з багатьма атрактивними властивостями, найцінніші пам'ятники культури і мистецтва без комунікацій, засобів зв'язку, комунальної інфраструктури тощо не спроможні привабити широке коло споживачів туристичних продуктів.

Традиційно виокремлюють два головні види інфраструктури: виробничу та соціальну – поряд з якими функціонують окремі «сполучні» її різновиди: транспортна, інституційна,

логістична та ін. Туристична інфраструктура поєднує як виробничу, так і соціальну інфраструктуру. Поняття «туристична інфраструктура» науковці визначають по-різному: а) як сукупність підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей в оздоровленні та відпочинку, а також шляхів сполучення, транспорту й об'єктів розміщення туристів; б) як сукупність транспортних, гастрономічних, екскурсійних, інформаційних, пізнавальних, торговельних, фінансових й інших послуг, які надаються на певній території туристам; в) за О. Любіцевою, інфраструктура – це туристичний ресурс, що об'єднує підприємства розміщення, харчування, транспорту, екскурсійного обслуговування та проведення дозвілля; г) згідно з визначенням Т. Сокол, це сукупність спеціалізованих підприємств туристичного обслуговування та інших об'єктів, пов'язаних з туризмом або необхідних для обслуговування туристичних підприємств (транспортних шляхів, комунікацій, місцевих установ); д) за дефініцією С. Кузика, – це сукупність підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей, які беруть участь в оздоровленні або відпочинку, а також шляхів сполучення і транспорту та об'єктів розміщення туристів, що забезпечують умови стабільного функціонування.

С. Кузик трактує туристичну інфраструктуру як цілісну систему, що складається з двох взаємопов'язаних і взаємозумовлених відносно обслуговуючого суб'єкта підсистем: соціальної та виробничої. Своєю чергою, інфраструктура певною мірою формує туристичні регіони, сприяє туристичній спеціалізації та профілю господарювання, адже від зв'язку між окремими об'єктами інфраструктури залежить якість обслуговування на тій чи іншій території.

Згідно із Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм», *туристична інфраструктура* – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприєм-

ства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

Загалом туристична інфраструктура в містах – це 1) комплекс видів діяльності зі створення умов для надання туристичних послуг у містах; 2) сукупність суб'єктів туристичної діяльності, підприємств харчування, розміщення, транспорту, дозвілля, спорту, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для туристів.

Туристична інфраструктура охоплює також шляхи сполучення (дороги, аеропорти, пристані тощо), комунікації (водогін, електрична мережа, центральне опалення, каналізація, телефон, телекомунікації) та місцеві установи (поштові відділення, установи охорони громадського порядку, підприємства служби побуту, магазини, спортивні об'єкти).

Найчастіше туристична інфраструктура в містах забезпечує доведення до туриста інформації про той чи інший туристичний об'єкт, достатньо комфортну і безпечну доставку туриста до нього, розміщення, харчування, розваги.

Туристи надають перевагу тим містам, де їм будуть гарантовані комфорт і безпека (у багатьох державах існує навіть туристична поліція), де вони, в разі потреби, зможуть зв'язатися з будь-якою точкою планети, отримати кваліфіковану медичну допомогу.

6.2. Послуги розміщення

Невід'ємною складовою туристичної інфраструктури в містах є готельне господарство. Відповідно до рекомендацій ЮНВТО, всі засоби розміщення поділяють на дві категорії — колективні та індивідуальні (табл. 3).

Таблиця 3

Стандартна класифікація засобів розміщення туристів

Категорія	Розряд	Група
1. Колективні засоби розміщення туристів	1.1. Готелі та аналогічні засоби розміщення туристів	1.1.1. Готелі 1.1.2. Аналогічні заклади
	1.2. Спеціалізовані заклади	1.2.1. Оздоровчі заклади 1.2.2. Табори праці та відпочинку 1.2.3. Громадські засоби транспорту 1.2.4. Конгрес-центри
	1.3. Інші колективні заклади	1.3.1. Житло для відпочинку 1.3.2. Майданчики для кемпінгу 1.3.3. Інші колективні заклади
2. Індивідуальні засоби розміщення туристів	2.1. Індивідуальні засоби розміщення	2.1.1. Приватне житло 2.1.2. Орендовані кімнати у сімейних будинках 2.1.3. Житло, яке орендується у приватних осіб чи агентств 2.1.4. Розміщення, що надається безкоштовно родичам чи знайомим 2.1.5. Інше розміщення на індивідуальній основі

Залежно від особливостей управління готелі можуть утворювати готельні ланцюги. Прикладом розвинених готельних ланцюгів є готелі «Аккор» (Франція), «Холідей Інн» (США), «Форте» (Велика Британія), «Шератон» (США). Готелі надають обов'язкові послуги, а також широку номенклатуру додаткових. У всіх туристичних закладах розміщення передбачені такі основні групи послуг, як розміщення, харчування, дозвілля та побутове обслуговування.

Колективні засоби розміщення – це готелі, аналогічні заклади, спеціалізовані заклади розміщення та інші заклади розміщення.

Група закладів (засобів розміщення), аналогічних готелям, має номерний фонд, надає обов'язкові послуги. До них на-

лежать пансіони, мебльовані кімнати, туристські гуртожитки тощо.

У спеціалізованих закладах (з єдиним керівництвом), призначених для обслуговування туристів, номерів немає. Вони можуть надавати туристам житло, спільну спальню чи майданчик. Крім надання туристам місця для ночівлі, такі заклади можуть провадити інші види діяльності. Прикладами спеціалізованих закладів є оздоровчі заклади, табори, заклади розміщення у громадських видах транспорту, в конгрес-центрах тощо.

В оздоровницях, санаторіях, на курортах функція надання місця для ночівлі не є головною. Тут набагато важливіші лікування та профілактика захворювань приїжджих. Поряд з лікуванням організовуються харчування, відпочинок, спорт і, звичайно, ночівля.

До інших колективних засобів розміщення належить передусім житло, призначене для відпочинку. Прикладами засобів розміщення цієї групи є готелі квартирного типу, комплекси будинків чи бунгало, а також об'єкти на майданчиках для кемпінгу, в бухтах для невеликих суден. Клієнтові надаються ночівля та низка послуг: інформаційних, торговельних, розважальних тощо. Колективними закладами розміщення можна також вважати студентські гуртожитки, молодіжні готелі, будинки відпочинку для людей похилого віку та аналогічні об'єкти соціального значення.

Індивідуальні засоби розміщення надаються за оплату, в оренду, безкоштовно. До них належать помешкання (квартири, котеджі, особняки), які почергово орендують члени домогосподарства (таймшеринг). Турист може також розміститися в сімейному будинку на правах оренди, він може одержати в оренду в приватної особи чи агентства цілком обладнане житло (будинок, квартиру, котедж) або безкоштовно зупинитися в родичів чи знайомих.

Єдиної світової системи класифікації готелів, на жаль, не існує. Її запровадженню перешкоджають чинники, пов'язані з

культурними і національними особливостями, історичним розвитком різних держав тощо. У різних країнах для класифікації готелів використовують різні критерії. Як наслідок сьогодні існує понад тридцять систем класифікації. Найпоширеніші серед них такі:

- система зірок, що застосовується у Франції, Австрії, Угорщині, Єгипті, Китаї, Росії, Україні та інших країнах (від * до *****);
- система букв, що використовується в Греції (А, В, С, D);
- система «корон», чи «ключів», характерна для Великої Британії;
- система розрядів.

Станом на 2016 р. в Україні налічувалося 4256 підприємств колективних засобів (за даними Держкомстату України). При цьому, починаючи з 2005 р., спостерігається зменшення кількості готельних підприємств.

Порівняно з туристичними країнами світу готелів в Україні небагато. У Великій Британії, наприклад, функціонує близько 260 тис. готелів.

В Європі нормою вважають, коли населений пункт забезпечений такою кількістю готельних місць, яка становить 1% загальної кількості його мешканців. Так, за європейськими нормативами, у Києві повинно бути щонайменше 20 тис. готельних місць (сьогодні є 8,7 тис., що в 6 разів менше, ніж у Парижі).

6.3. Ресторанне господарство

Послуги закладів ресторанного господарства також є важливим елементом туристичної інфраструктури. Єдиної класифікації підприємств харчування не існує, однак виокремлюються основні типи підприємств масового харчування, які набули поширення в багатьох країнах. До сфери ресторанного

господарства належать такі типи закладів: ресторан, кафе, бар, буфет, закусочна, їдальня, кафетерій, фабрика-заготівельня, фабрика-кухня, домашня кухня, ресторан за спеціальними замовленнями.

Ресторан – загальнодоступне підприємство харчування, звичайно з різноманітним, широким асортиментом страв складного приготування, закусок, кондитерських, алкогольних і безалкогольних напоїв, фруктів, десертів. У ресторанах широко практикується приготування страв, закусок за індивідуальними замовленнями, а також фірмових і національних страв, передбачених у меню. Високий рівень обслуговування в ресторанах, який забезпечують кваліфіковані фахівці – кухарі, офіціанти, метрдотелі, поєднується з організацією відпочинку і розваг. Ресторани обслуговують сімейні свята, офіційні вечори, прийоми, конференції, тематичні вечори. Існують як дуже маленькі ресторани (10–15 місць), так і великі (500 і більше місць).

Окрему групу становлять *ресторани національних кухонь*. У світі відомі італійські, китайські, японські, грецькі, турецькі, французькі, німецькі, австрійські ресторани. Крім того, є англійські, американські, ірландські, іспанські, тайські, індійські та ін. Одні з них відомі як достатньо дешеві, інші – дуже дорогі.

Звичайно туристи хочуть познайомитися з кухнею тієї країни, у якій перебувають. Гіди часто інформують гостей про найбільш цікаві ресторани, у тому числі національні, про найдорожчі і найдешевші. Ознайомлення з особливостями національної кухні може входити до програми поїздки. Так, у Баварії туристів знайомлять зі знаменитою баварською кухнею, яка славиться білими сосисками з кренделем, гірчицею і пивом, у Мюнхені туристів обов'язково поведуть у «Хофбройхаус» – найбільший пивний зал, у Чехії нагодують кнедликами, в Австрії – знаменитими на увесь світ віденським шніцелем і яблучним струделем. І, звичайно, жоден обід для туристів в Італії не обійдеться без пасти (макаронних виробів).

У США та деяких інших країнах працюють аргентинські, афганські, колумбійські, тибетські, індонезійські, ефіопські, індійські, чеські ресторани.

Останнім часом почали з'являтися ресторани з вегетаріанською кухнею чи, наприклад, кошерні ресторани, які пропонують приготовані особливим способом страви єврейської кухні, а також екологічні ресторани.

Ресторани також відрізняються спеціалізацією. Наприклад, одні ресторани пропонують тільки рибні страви, інші – тільки м'ясні. Правда, у меню таких ресторанів обов'язково повинна бути хоча б одна інша страва. Ресторан може спеціалізуватися і на приготуванні однієї страви, наприклад, піци чи білих ковбасок.

Великого поширення набув досвід так званого *денного меню*, коли за порівняно невелику плату навіть у дуже гарному дорогому ресторані пропонується комплексний обід, який включає закуску чи суп (на вибір), основну страву і десерт (фабричне морозиво чи йогурт). У багатьох ресторанах Іспанії у такий обід входить склянка вина.

У структурі готельних комплексів може бути кілька ресторанів, а може не бути жодного. У великих готелях, які входять до відомих готельних ланцюгів, переважно є два ресторани – фешенебельний фірмовий і невеликий з невисоким рівнем цін на страви і напої. Ресторани при готелях обслуговують як гостей, які там проживають, так і всіх, хто бажає. Вони також організують обслуговування урочистих і офіційних прийомів, нарад, конференцій, конгресів, надають гостям інші послуги: продають сувеніри, квіти, обслуговують у готельних номерах тощо. У більшості ресторанів передбачається музична програма і проведення концертів.

Окрему групу становлять *ресторани за спеціальними замовленнями* – заклади ресторанного господарства, призначені для приготування і постачання готової їжі та організації обслуговування за спеціальними замовленнями. Такі заклади можуть

обслуговувати бенкети, ділові зустрічі, весілля та інші свята у залах, офісах, на природі тощо.

Кафе – підприємство харчування, яке пропонує гостям обмежений асортимент страв і напоїв, борошняних кондитерських виробів, кисломолочних продуктів у поєднанні з відпочинком і розвагами. У меню включаються гарячі напої (кава, чай, гарячий шоколад), холодні напої (кава глясе, молочні коктейлі), борошняні кондитерські і кулінарні вироби, гарячі страви. Наприклад, у знаменитих австрійських кафе дуже великий асортимент кави, морозива, тістечок, і водночас, як правило, віденський шніцель. Обов'язковим у меню є широкий вибір мінеральної води, соків, алкогольних напоїв, фруктів. Обслуговують відвідувачів офіціанти. Більшість готельних комплексів у своїй структурі, окрім ресторанів, часто мають невелике кафе.

Бар – спеціалізоване підприємство швидкого обслуговування з барною стійкою, призначене для реалізації напоїв в асортименті, десертів, солодких страв і закусок. Головне призначення бару – дати гостям можливість відпочити в затишному інтер'єрі, послухати музику чи переглянути футбольний матч. Бари можуть розташовуватися і у центрі міста, і на узбережжі, якщо йдеться про курорт.

Залежно від асортименту бари поділяються на *пивні* (знамениті англійські паби), *винні*, а також *коктейль-холи* і *коктейль-бари*, які різняться розмірами та обладнанням. Як правило, туристи люблять відвідувати бари. У деяких країнах, наприклад в Англії, відвідування барів може входити в програму туру.

Буфет – спеціалізоване підприємство харчування, в якому відвідувачі можуть одержати для споживання на місці обмежений асортимент холодних закусок, бутербродів, гарячих й охолоджених напоїв, хлібобулочних і кондитерських виробів, солодких страв нескладного приготування. У буфеті реалізуються також гарячі страви нескладного приготування (омлет, сосиски). Допускається продаж упакованих продовольчих то-

варів «на винесення». У готелях працюють буфети, обладнані електроплитами, холодильниками, кавоваркою, іншим сучасним устаткуванням.

Закусочна виготовляє, реалізує й організує споживання на місці різних страв і закусок нескладного приготування, бульйонів, холодних і гарячих напоїв, хлібобулочних і кондитерських виробів. Розрізняють закусоchnі:

- за асортиментом реалізованої продукції загального типу;
- спеціалізовані (сосисочна, пельменна, млинцева, пиріжкова, пампушкова, шашлична, чайна, піцерія, гамбургерна тощо).

Їдальня – підприємство харчування, яке виготовляє і реалізує продукцію переважно власного виробництва. Їдальні звичайно працюють у готелях першого класу, іноді – на курортах, на підприємствах, у навчальних закладах. Це досить великі за площею підприємства харчування. У їдальнях туристи часто харчуються, наприклад, відвідуючи якесь промислове підприємство.

Піцерія – підприємство, яке спеціалізується на приготуванні і реалізації для споживання на місці піци. Італійська піца набула такої популярності, що численні піцерії, в яких туристи можуть недорого поїсти, тепер є всюди. Піцерія може бути організована за принципом ресторану, тобто з обслуговуванням офіціантом і індивідуальним приготуванням страви, або за типом самообслуговування, коли весь асортимент, що включає кілька видів піци, салатів, мінеральну воду, соки, вино, представлений на роздачі.

Кавова крамниця, чи кав'ярня, – підприємство харчування з обмеженим асортиментом, яке спеціалізується головню на приготуванні кави. В асортименті кав'ярні великий вибір кави, чаю, а також кондитерських виробів. Не виключені спиртні напої. Кондитерські вироби можуть готуватися на місці чи замовлятися в постачальника. Іноді можуть готуватися нескладні страви, бутерброди і сендвічі.

Підприємства швидкого обслуговування стають у світі дедалі популярнішими. Туристи відвідують їх як індивідуально, так і в складі туристичних груп при організованих групових поїздках. Їх асортимент звичайно обмежений декількома стравами – холодними, гарячими, бутербродами, напоями, морозивом тощо. На таких підприємствах застосовують самообслуговування з вільним вибором страв. Ці підприємства мають високу пропускну спроможність і розміщені у місцях жвавого руху, інтенсивних купівельних потоків.

Найбільш відомими підприємствами швидкого обслуговування (фаст-фуд) є «McDonald's», «Burger King», які спеціалізуються на гамбургерах; «Pizza Hut», що спеціалізується на піці. У Франції – це мережа «Fnac», підприємства якої пропонують великий асортимент овочевих салатів, десертів (фруктових і кондитерських) і обмежений асортимент основних страв (м'ясних і рибних). У Німеччині – «Nordsee», які пропонують рибні страви, страви з морепродуктів, салати з овочів, соки.

Зберігаючи кращі традиції національної кухні, заклади ресторанного господарства є візитною карткою гостинності кожного міста, популярним місцем проведення дозвілля та спілкування, ознакою престижу і добробуту.

Станом на 2016 р. ресторанне господарство України налічує 15 тис. об'єктів. Останнім часом спостерігається тенденція до скорочення кількості об'єктів ресторанного господарства: з 2010 по 2016 рр. їх стало менше на 35%. Таке скорочення пояснюється економічною кризою, окупацією Криму та військовими діями на сході країни. При цьому більш високими темпами зменшувалась кількість об'єктів ресторанного господарства саме в містах, головно за рахунок скорочення кількості кафе, закусочних, барів та їдалень. Водночас ресторанів стало більше.

Дослідницька компанія Nielsen проаналізувала ринки рітейлу та HoReCa в шести найбільших містах України, підраховавши загальну кількість об'єктів ресторанного господарства і сегментувавши їх за форматами. Згідно з результатами дослі-

дження, найбільше об'єктів ресторанного господарства в Києві, який за цим показником майже в 2,5 разу випереджає Харків та Одесу, більше ніж у 4 рази – Дніпро і майже в 10 разів – Запоріжжя. Цікаво, що Львів, який вважається одним з центрів гастротуризму в Україні, також значно відстає від столиці, бо має всього 1300 закладів ресторанного господарства.

Характеризуючи насиченість ринку, передусім оперують таким показником, як кількість місць на споживача послуг закладів громадського харчування. Так, у середньому в Європі одне місце в ресторані (кафе, барі, фаст-фуді тощо) припадає на 8 жителів, в Києві – на 35 жителів, в Дніпрі – на 40, в Донецьку – на 35, у Львові – на 25 жителів. Ці показники свідчать, що перспективи ресторанного ринку в Україні просто величезні: за підрахунками рестораторів, ринок громадського харчування насичений не більше ніж на 50%,

6.4. Транспортне обслуговування

До складу туристичної інфраструктури міста входять транспортні шляхи (автомобільні й залізничні), автобусні та залізничні вокзали, аеропорти, морські й річкові порти, вантажні та пасажирські термінали, різноманітні допоміжні споруди, транспортні підприємства, депо тощо.

Непродумана транспортна система може зробити місто менш привабливим для туристів. Насамперед це стосується історичного центру – вузькі вулиці, щільно забудовані компактними будинками часто не справляються з автомобільним трафіком. У деяких містах Європи автомобільні смуги почали звужувати, а тротуари, навпаки, – розширювати. Щоб уповільнити швидкість руху, автомобілям створюють штучні перешкоди – пішохідні переходи з острівками безпеки, які звужують проїжджу частину, додаткову кількість поворотів на дорогах, які не дозволяють автівкам розганятися.

Розвиток транспортної мережі істотно впливає на туристичну привабливість міста. Найбільш популярними є автомобільний та електричний види транспорту.

Міський електричний транспорт – трамваї, тролейбуси, поїзди метрополітену як складова єдиної транспортної системи – функціонує у 53 містах України, у великих промислових і в усіх обласних центрах, окрім Ужгорода. Трамвайне сполучення мають 24 міста, тролейбусне – 47, метрополітени – Київ, Харків, Дніпро. Перевагами електротранспорту є регулярність роботи незалежно від погодних умов та пори року, швидкість і комфортність переміщення. Перший у світі безпілотний трамвай вже курсує вулицями міста Циндао, що в китайській провінції Шаньдун.

Автомобільний транспорт (автобуси, маршрутне таксі, таксі) посідає чільне місце серед усіх видів пасажирського транспорту. У містах він представлений переважно автобусами різних марок. Автобус як засіб пересування туристів є найвигіднішим під час короткочасних туристичних поїздок, екскурсій і подорожей, для трансферів, відвідування спортивних і культурних заходів.

В уяві туриста образ міста починає формуватися вже на вокзалі, в порту. Навіть якщо це лише пункт пересадки, вокзал виконує пізнавальну функцію. Світова практика демонструє нові шляхи використання вокзалів як джерела отримання додаткових доходів та об'єктів показу в туризмі:

- якщо вокзал або вокзальний комплекс є пам'ятником архітектури, як у країнах Європи, США, Фінляндії, то є можливість отримання додаткових доходів, як для вокзалу, так і для міста;
- якщо дозволяє площа на вокзалі розміщують додаткові заклади, які відвідують ті, хто має намір скористатися послугами транспорту;
- світовий досвід підтверджує доцільність включення вокзалу до складу бізнес-центру, як у Сан-Франциско

- (США), і завдяки цьому збільшення кількості його відвідувань;
- вокзал може бути пам'яткою архітектури, становити історичну та культурну цінність;
 - використання вокзальних площ як музеїв, виставкових залів, сприяє примноженню естетичних вражень від подорожі; приваблює до вокзалів більше відвідувачів, туристів, мешканців міста; сприяє збільшенню доходів від додаткових послуг.

В Україні вдосталь вокзалів, зведених більш ніж 100 років тому. Багато і таких, що постали кілька років тому та своєю оригінальністю не поступаються спорудам з історією.

Львівський вокзал – один із найвідоміших і найвідвідуваніших. Відкритий у 1861 р. він став першим на території сучасної України. У середині ХІХ ст. Галичина входила до складу Австро-Угорської імперії, тож менш ніж за три тижні після відкриття вокзалу до Львова прибув перший потяг з Відня. За роки Другої світової війни вокзал сильно постраждав і в повоєнні роки був перебудований. Остання реставрація вокзалу датується 2001 р.

Головний залізничний вокзал міста Дніпро – один з тих, який може похвалитися давньою історією. На правому березі Дніпра перші залізничні будівлі споруджено ще 1884 р. Тоді станція мала назву «Катеринослав», у 1926 р. її перейменовано на «Дніпропетровськ», як і саме місто. На жаль, під час Другої світової війни будівля вокзалу була зруйнована. Відбудувати її вдалося тільки у 1956 р. Відтоді станція зберігає свій вигляд.

Вокзал Жмеринки, збудований у 1865 р., став одним із перших, зведених у новому стилі – українського модерну у поєднанні з ренесансом. Архітектори, створюючи проект, намагалися зробити його схожим на вокзал у баварському Мюнхені. Нині це пам'ятка архітектури місцевого значення. За більш ніж 100 років існування вокзал втратив значну частину свого пишного убранства. Реставрації станція дочекалася лише у 2011 р. Ремонтні роботи тривали два роки.

Головна залізнична станція *Кривого Рогу* вражає красою. Навколо вокзалу всередині ХХ ст. облаштовано сквер загальною площею 0,98 га. Саму станцію звели раніше – у 1884 р. Тоді вона мала назву «Долгінцево». Деякі місцеві мешканці досі так її називають, хоча сучасну назву «Кривий Ріг-Головний» вона отримала 1979 р.

Київський вокзал, мабуть, знайомий чи не кожному. Станція об'єднує три вокзали: Центральний, Південний та Приміський.

У столиці України залізнична станція почала діяти ще у далекому 1870 р. Відтоді вокзал розширювався, бо пасажиропотік з роками тільки збільшувався. За час свого існування станція була сім разів перебудована, востаннє – у 2001 р. Тоді до Центрального вокзалу прибудували Південний і поєднали їх пішохідним переходом. Також перед новим вокзалом облаштували площу, на якій звели церкву. Цікаво, що прототип Південного вокзалу планували збудувати ще на початку ХХ ст., однак втілити у життя цей проект вдалося тільки за 100 років, у ХХІ ст.

Рекомендована література

1. Гаталяк О. М. Ресторанне господарство як одна з складових туристичної інфраструктури міста / О. М. Гаталяк, Н. М. Ганич // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали ІХ міжнар. наук. конференції (Львів – Ворохта, 25-27 вересня 2015 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – С. 50–53.
2. Ганич Н. Сучасні тенденції розвитку готельного та ресторанного господарства в Україні / Н. Ганич, О. Гаталяк // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2016. – Вип. 40. – С. 75 – 86.
3. Мальська М. П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика)/

- М.П. Мальська, О.М.Гаталяк, Н.М. Ганич: підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
4. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк: підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
 5. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник/ М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Що входить до туристичної інфраструктури в містах?
2. Наведіть класифікацію засобів розміщення туристів.
3. У чому полягає стандартна класифікація засобів розміщення за рекомендацією ЮНВТО?
4. Назвіть та охарактеризуйте міжнародні системи класифікації готелів.
5. Наведіть класифікацію закладів ресторанного господарства.
6. Як поділяються ресторани за спеціалізацією?
7. Розкажіть про найвідоміші підприємства швидкого обслуговування.
8. Назвіть можливості використання вокзалів як об'єктів показу в туризмі.

ТУРИСТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЦЕНТРИ

- 7.1. *Поняття туристично-інформаційного центру.*
- 7.2. *Функції туристично-інформаційних центрів.*
- 7.3. *Світові тенденції розвитку туристично-інформаційних центрів.*
- 7.4. *Досвід роботи туристично-інформаційних центрів в Україні.*

7.1. Поняття туристично-інформаційного центру

Сьогодні неможливо уявити собі популярний туристичний об'єкт чи місто без численних туристичних інформаційних центрів (ТІЦ). У кожній країні діяльність ТІЦ відрізняються формою, особливостями діяльності, організацією, послугами, що надаються, механізмами фінансування. Але в якій би формі не існував ТІЦ, основний напрям його діяльності – допомога туристам.

ТІЦ є частиною загальної мережі інформування гостей міста про те, що можна побачити, відвідати, де зупинитись, і має на меті максимально задовольнити вимоги туриста в такій інформації.

7.2. Функції туристично-інформаційних центрів

ТІЦ як елемент інфраструктури туристичної індустрії виконує такі функції:

- сприяння органам місцевої виконавчої влади у реалізації державної туристичної політики;
- надання інформаційно-консультаційної допомоги гостям і мешканцям;
- збір та аналіз показників туристичного розвитку міста, формування пропозицій щодо розвитку туризму, надання підтримки у становленні та розвитку бренду міста;
- поширення інформації про місто, його можливості та переваги відпочинку у ньому;
- участь у формуванні якісного туристичного продукту;
- підготовка та видання інформаційних матеріалів про місто, внесення пропозицій та участь у рекламних кампаніях чи акціях з просування туристичних продуктів міста;
- розробка і підготовка проектів для залучення на розвиток туризму додаткових ресурсів у формі безповоротної фінансової допомоги.

ТІЦ (центр допомоги туристам, центр інформації для відвідувачів) – це місце, в якому надають туристичну інформацію відвідувачам, які прибули у місто. ТІЦ може знаходитись у якомусь цікавому для туристів місці, поблизу пам'ятки, наприклад, у національному парку, заповіднику чи ландшафтному

парку, і тим не лише надавати інформацію туристам, а й проводити освітні тематичні (пов'язані з цим цікавим об'єктом) виставки та покази експонатів (наприклад, присвячені природі, історії чи культури). Часто ТІЦ облаштовують в аеропорту чи на вокзалі, а також на шляху прямування (в'їзду). У них можна отримати інформацію про пам'ятки, житло та інші об'єкти, що стосуються туризму.

Розрізняють такі типи ТІЦ:

- постійні і тимчасові;
- місцеві, регіональні, національні та міжнародні;
- загальнодержавні (як правило, мережа акредитованих ТІЦ).

Традиційно ТІЦ провадить діяльність у таких напрямках: послуги з розселення, транспортне обслуговування, екскурсійне обслуговування, інформаційні послуги, розробка і проведення рекламних кампаній міста. Класичний ТІЦ повинен мати залу для відвідувачів з розміщеними в ній безкоштовними інформаційними (довідковими) матеріалами (плакатами, буклетами, листівками) і доступом до електронної бази даних про туристичні об'єкти, курорти, визначні місця міста і регіону загалом, а також виставкову залу, де, зазвичай, виставляють широкий вибір сувенірів, типових виробів народного декоративно-прикладного мистецтва, які можна придбати. Добре, якщо ТІЦ має конференц-зал для проведення семінарів, навчань, ділових зустрічей, конференцій тощо.

За погодженням із відповідними підприємствами ТІЦ може надавати спеціальні послуги:

- багатоканальний телефон «гарячої лінії» для туристів за коротким номером із безкоштовними дзвінками;
- «Гостьова карта»: оформляється гостям міста при сплаті туристичного збору і дає можливість скористатися системою знижок. У «пакет» гостьової карти можуть входити знижки до 50% на такі послуги, як відвідання музеїв, виставок, користування послугами паркування, мага-

- зинів, закладів харчування, салонів краси, спа-салонів тощо, а також, за бажанням гостя, медична страховка;
- портал ТІЦ – єдиний інформаційний портал туристських, екскурсійних, розважально-дозвіллевих підприємств дає, можливість туристам отримувати найповнішу інформацію про розміщення, об'єкти екскурсій і пам'ятки, прогноз погоди, здійснювати он-лайн бронювання житла і багато іншого.

У ТІЦ кожен відвідувач може отримати безкоштовні туристичні видання (карти міста і регіону, буклети, листівки, візитки, рекламну продукцію), купити путівник, сувеніри, а також зареєструватися в місцевих туристичних програмах, забронювати номери в готелі, придбати квитки на різного роду заходи. Для зручності туристів часто на території центрів відкривають кафе, магазини, виставки та галереї.

7.3. Світові тенденції розвитку туристично-інформаційних центрів

У світі вже накопичено чималий досвід роботи ТІЦ. У США ТІЦ діють в кожному штаті. Як правило, вони входять до складу «Центрів гостинності» – територій, спеціально обладнаних для відпочинку відвідувачів. Зазвичай ТІЦ розташовують поблизу кордону штату або області, вздовж автомагістралей. «Центри гостинності» фінансуються за рахунок місцевих податків, включених у кожне ліжко-місце, тобто турист платить за ночівлю, а частку від цієї плати отримує місцевий орган, якому підпорядкований ТІЦ. Отже, що більше туристів ТІЦ залучить, то отримає більше грошей на свій розвиток. Тому ТІЦ у США часто залучаються до розробки туристичної кампанії міста, ініціюють подієві заходи тощо.

У Південній Америці найбільш активно ТІЦ діють у Перу. Під егідою Комітету з просування експорту і туризму Перу і Національного інституту захисту конкуренції та охорони інтелектуальної власності діє загальнодержавна мережа ТІЦ. Центри безкоштовно надають внутрішнім та іноземним туристам туристичну інформацію про пам'ятки і рекомендовані маршрути, а також усю необхідну допомогу.

В Австралії більшість подібних центрів підпорядковані місцевим органам влади або органам штату, а в деяких випадках – Асоціації операторів туризму. Вони (скорочено VICs) надають інформацію про місцевість, а також такі послуги, як підбір житла та замовлення турів (автомобільних, авіаційних, автобусних, залізничних).

У Великій Британії діє загальнонаціональна мережа ТІЦ, якою керує Британський туристичний департамент. Є також ТІЦ, підпорядковані місцевій владі або приватним організаціям, що співпрацюють з туристичним департаментом. В Уельсі діяльність ТІЦ координує організація «VisitWales», за підтримки Національної асамблеї Уельсу. А в Шотландії уряд підтримує «VisitScotland» – офіційну туристичну організацію, якій підпорядковані ТІЦ по всій країні.

На території Великої Британії функціонує понад 800 офіційних ТІЦ, причому тільки в Англії їх понад 600. Фінансуються вони переважно за рахунок місцевих органів влади, а інформаційну підтримку отримують від регіональних рад з туризму, які реєструють ТІЦ і контролюють їх діяльність (серед основних вимог – наявність штатних працівників, а не волонтерів, доступність, особливо для людей з обмеженими можливостями, встановлений графік роботи).

Створенням і діяльністю ТІЦ у Німеччині опікується Національний комітет з туризму, який проводить маркетингові заходи у всіх сферах туризму на замовлення уряду Німеччини.

В Естонії офіційні ТІЦ для туристів діють у всіх великих містах і адміністративних центрах.

У діяльності ТІЦ чітко окреслились тенденції широкого запровадження інформаційних технологій і віртуального спілкування з туристом, адаптації до потреб туриста і забезпечення максимально швидкого надання інформації. Усе це знаходить відображення у таких напрямках функціонування ТІЦ:

- заміна друкованої інформації новітніми цифровими технологіями (максимальне залучення соціальних мереж, веб сайтів та їх мобільних версій);
- упровадження та промоція місцевого дизайну та креативності;
- екологічність;
- заохочення туристів до глибшого вивчення міста (місцевості) з відхиленням від традиційних туристичних маршрутів;
- створення інтерактивних просторів, де турист може без допомоги консультанта самостійно отримати необхідну інформацію;
- максимізація впливу на бізнес-середовище (реактивність, передбачуваність, персоналізовані сервіси, формування трендів і маркетингової стратегії для всього ринку).

За сучасних умов як державні ради з туризму, так і ТІЦ змушені переходити на самозабезпечення. Враховуючи це, вони облаштовують туристичні інформаційні пункти (ТІП), які одним із найдешевших засобів поширення інформації, надання відомостей про місцеві пам'ятки, інфраструктуру тощо. В деяких країнах їх обладнують інформаційними порталами, за допомогою яких можна забронювати номер у місцевому готелі.

ТІП часто розміщують у приміщеннях, які є видатними пам'ятками історії та архітектури, тому їх реставрація і використання для потреб туристичних організацій дозволяє не тільки вберегти їх від руйнування, а й зацікавити туристів, які мають можливість оглянути приміщення, яке за інших обставин могло би бути недоступним.

7.4. Досвід роботи туристично-інформаційних центрів в Україні

В Україні система ТІЦ лише починає формуватися.

Опубліковані в каталозі туристично-інформаційних центрів України 2012 р. результати дослідження, проведеного за підтримки USAID «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК) та проекту «This is Ukraine», свідчать, що попри повний вакуум правового регулювання у сфері функціонування ТІЦ, в Україні діяло близько півсотні таких центрів (станом на 2016 р. було значно більше). ТІЦ створені у Києві, Львові, Одесі, Миколаєві, Запоріжжі, деяких містах Криму, у малих містах західного регіону України. У західному регіоні України ТІЦ функціонують за підтримки місцевих органів влади, тобто без державного фінансування.

ТІЦ в Україні функціонують у таких формах: 1) окремі комунальні підприємства; 2) структурні підрозділи комунальних підприємств; 3) громадські організації; 4) без створення юридичної особи як підрозділи, проекти чи напрями діяльності господарських товариств і фізичних осіб – підприємців; 5) без створення юридичної особи при структурних підрозділах місцевих рад чи у їх складі.

За територіальною «юрисдикцією» ТІЦ в Україні поділяються на муніципальні (абсолютна більшість) і регіональні (Івано-Франківський, Полтавський, Запорізький та ін.).

За формою фінансування можна виокремити ТІЦ, що повністю фінансуються з місцевого бюджету (приміром, Львівський ТІЦ); ті, що частково фінансуються з бюджету, а частково заробляють, продаючи сувеніри та надаючи послуги (наприклад, Луцький ТІЦ та ТІЦ у м. Жовква); ТІЦ на повному госпрозрахунку (наприклад, Подільський ТІЦ у Вінниці); ТІЦ, діяльність яких фінансується коштом грантів і проектів міжнародної технічної допомоги (ТІЦ Бахчисарая, Берегово та Ужгорода); ТІЦ, що діють завдяки членським внескам (Верховинський ТІЦ).

Попри те що ТІЦ в Україні – досить молоді організації, вони вже вирішують чимало завдань: створюють сприятливе інформаційне поле як для українських туристів, так і для іноземних мандрівників, надають послуги бронювання, допомогу в замовленні послуг екскурсиводів і гідів. За необхідності у ТІЦ туристу нададуть транспортні послуги, а також проконсультують за тими туристичними напрямками, які цікавлять туриста.

Отже, ТІЦ є перспективним сучасним елементом туристичної індустрії, що сприяє зростанню потоків туристів і екскурсантів, спрямованих в Україну.

Рекомендована література

1. Афанасьєв О. Є. Туристично-інформаційний центр як провідний осередок формування та просування іміджу міста Дніпропетровська /О. Є. Афанасьєв// Тези доповідей Міжнародного форуму студентів, аспірантів і молодих учених. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 104-106.
2. Волчецький Р. В. Роль туристичних інформаційних центрів в сучасній індустрії туризму/ Р. В. Волчецький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/governmgt/2012/194-182-26.pdf
3. Горішевський П. А. Туристично-інформаційні центри: організаційно-економічні аспекти функціонування / П. А. Горішевський, Ю. В. Зінько, М. П. Мальська // Наукові вісті Галицького інституту менеджменту. – Спец. вип. – 2010. – С. 20-26.
4. Створення та діяльність туристичних інформаційних центрів в Україні: практ. посіб. / за ред. В. Рінова. – К., 2006. – 176 с.
5. Холлоуей Дж. К. Туристический бізнес: пер. з 7-го англ. вид./ Дж. К. Холлоуей, Н.Тейлор. – К.: Знання, 2007. – 798 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Що таке туристичний інформаційний центр?
2. Назвіть типи ТІЦ.
3. Що таке «гостьова карта»?
4. Як працюють ТІЦ у Великій Британії?
5. Які завдання ставлять перед собою ТІЦ в Україні?
6. За рахунок яких джерел відбувається фінансування ТІЦ у світі та в Україні?
7. Чи є ТІЦ у вашому місті? Якщо так, то опишіть їх діяльність.

ТУРИСТИЧНИЙ ІМІДЖ МІСТА

-
- 8.1. *Поняття про образ, бренд та імідж території.*
 - 8.2. *Бренд і брендинг міста.*
 - 8.3. *Туристичний імідж міста.*

8.1. Поняття про образ, бренд та імідж території

У сучасному світі будь-яка територія (місто, країна, регіон) конкурує з іншими територіями за залучення трудових ресурсів, інвесторів, туристів тощо. За умов глобалізації, постійного зростання конкуренції, вирівнювання умов господарювання на різних територіях, маркетинг території, її імідж і бренд виходять на перший план, усе більше країн і міст цілеспрямовано займаються маркетингом своїх територій, формуванням власних брендів, які зумовлюють інвестиційну й туристську привабливість місцевості.

Важливість створення образу, іміджу або бренду територій визнають і дослідники. За всієї подібності цих понять, що часто використовуються як синонімічні, вони мають певні методологічні відмінності. Образ – досить широке поняття, яке включає в себе множину інших, таких як імідж, стереотип, міф. *Образ міста* можна визначити як сукупність характеристик міста, що відображені в свідомості людей.

Культурно-образний підхід покладено в основу формування туристичного образу території. Як відомо, створення образу місця не є чимось принципово новим і для країнознавства. Починаючи з 90-х років ХХ ст. науковці дедалі частіше звертаються до спадщини В.П. Семенова-Тян-Шанського, який свого часу наголошував на необхідності застосування у країнознавчих описах яскравих образних характеристик. Особливий інтерес становлять ідеї вченого, викладені у книзі «Район і країна», що вийшла друком у 1928 р. У середині 90-х років ХХ ст. формується концепція «культурно-образного країнознавства» (М.С. Мироненко, Д.Н. Замятін та ін.).

Теоретико-методичні напрацювання культурно-образного підходу застосовуються при створенні туристичного образу міста. Туристичний образ міста дає змогу акцентувати його туристичні умови і ресурси, виокремити з-поміж інших міст, розкрити неповторний колорит національного туристичного простору. Зрештою, він слугує більш-менш об'єктивною основою для створення туристичного іміджу міста.

Туристичний продукт, як відомо, практично не має матеріального втілення, тому особливого значення набувають образні складові реалізованої продукції, і йдеться не лише про рекламне забезпечення того чи іншого напрямку. Уявлення про ту чи іншу територію або те, що називається «образ» (у цьому випадку – туристичний образ), безпосередньо впливає на ступінь попиту на неї з боку потенційних туристів.

Створення туристичного образу території для потреб туристичного бізнесу так чи інакше вимагає врахування особливостей цільової аудиторії.

Образ міста включає такі *елементи*:

- статус міста;
- обличчя міста;
- душа міста;
- міський фольклор;
- стереотипи про місто;
- міська міфологія;
- емоційні зв'язки з містом (емоції, почуття, очікування, пов'язані з містом);
- міська символіка (назва, герб, емблема, девіз, гімн).

Образи різних міст по-різному насичені цими елементами і від цього залежить яскравість образу.

Статус міста – це місце конкретного міста в структурі та ієрархії міст за різними ознаками: ступінь розвитку, роль в економічному, політичному, культурному житті країни. Статус міста визначається потенціалом і ресурсами міста, а також зовнішніми зв'язками з іншими містами і країнами.

Обличчя міста – це його зовнішній вигляд (архітектура, природні особливості, пам'ятки, чистота вулиць, якість доріг). Обличчя сучасного міста порівняно мало залежить від природного ландшафту. І якщо обличчя маленького міста тісно пов'язане з природним середовищем і ландшафтом, то в обличчі мегаполісів більше значення має «штучна природа» - фонтани, клумби, канали, газони.

Душа міста – це єдність усіх сторін життя: природи, архітектури, духовної сфери, психології, поведінки, творчої діяльності мешканців, побуту.

Міський фольклор – це усна народна творчість мешканців міста.

Соціальним стереотипом про місто можна назвати стандартне, стійке, емоційно насичене уявлення про місто і його мешканців.

Міф міста перетинається з душою міста, стереотипами. Міська міфологія – це сукупність емоційно забарвлених уяв-

лень про незвичайні моменти історії, мешканців, архітектуру, в яких місто є цілісним організмом.

Цілеспрямовано сформований образ території називають *іміджем регіону*. Існує багато визначень цього поняття.

Слово «імідж» англійського походження, що перекладається як «образ». У довідкових виданнях поняття «імідж» трактується як «образ, що формується цілеспрямовано», як «емоційно забарвлений образ, що склався в масовій свідомості та має характер стереотипу».

Імідж – цілеспрямовано сформований образ (особи, явища, предмета), в якому відокремлено певні ціннісні характеристики, покликаний емоційно-психологічно впливати на будь-кого з метою популяризації, реклами тощо.

Імідж виконує такі функції:

- пізнавальну (інформаційну);
- номінативну (свій стиль, своя фразеологія);
- естетичну (ушляхетнює носія за умови, що є позитивним).

Потрібно розмежовувати поняття «імідж людини» та «імідж організації (спільноти, території)».

Імідж людини – це думка про неї у групи людей, що склалася на підставі сформованого у їхній психіці образу цієї особи, який виник внаслідок їх прямого контакту з цією людиною чи внаслідок інформації про цю людину, отриманої від інших людей; тобто імідж людини – це те, як вона виглядає в очах інших.

Імідж складається із зовнішнього образу (одягу і речей, міміки, поз і жестів) і внутрішнього образу, який неможливо побачити, але який відчувається і суттєво впливає на сприйняття людини оточенням (вміння правильно налагодити спілкування, позитивні якості особистості, вміння розуміти людей і вміння справляти враження).

Імідж організації – сукупне сприйняття конкретного підприємства споживачами, діловими партнерами, громадськими організаціями, контактними аудиторіями та персоналом.

Імідж міста – сукупність стійких (але не обов’язково системних і правильних) уявлень про місто, що склалася в суспільній свідомості. Імідж міста має три складові: одну об’єктивну (характеристики території, що відображають об’єктивну дійсність) і дві суб’єктивні (особистий досвід, особисте уявлення про територію та чужі думки, стереотипи і чутки про територію).

Єдиного тлумачення поняття «бренд» не існує, кожен, хто його використовує, вкладає в нього свої характеристики і робить специфічні акценти.

З точки зору лінгвістики бренд – це клеймо, спосіб графічної ідентифікації продукції конкретного виробника.

З погляду рекламистів бренд – це сукупність всіх характеристик, матеріальних або нематеріальних, яка робить комерційну пропозицію унікальною.

У менеджменті бренд – це засіб управління взаєминами між організацією та її цільовими аудиторіями, спрямованого на усунення апріорі існуючого інтересу конфліктів.

У маркетингу бренд ототожнюють з торговою маркою і визначають як унікальну допоміжну властивість (сукупність допоміжних властивостей) товару, що виділяє його серед інших товарів, які задовольняють аналогічну потребу. Допоміжні властивості бувають раціональними (відчутними, конкретними) або емоційними (нематеріальними, абстрактними).

Бренд (brand – клеймо, полум’я смолоскипа) – це певне враження про товар в уяві споживачів, ярлик, який споживачі подумки «наклеюють» на товар; невідчутна сукупність властивостей продукту: його назви, упакування, ціни, історії, репутації та способу рекламування. Бренд визначають також як цінності і філософію торгової марки, якими послуговуються споживачі.

Бренд виконує такі функції:

- економічну;
- інформаційну;
- захисну (захист від недобросовісної конкуренції).

Кожному бренду властиві певні атрибути (позитивні чи негативні), які можуть мати різну значущість для різних сегментів ринку: функціональні, емоціональні, інформаційні, технологічні. Позитивні атрибути бренду потрібно формувати та розвивати, а негативні, що з'являються самі, як чортополох, – потрібно повсякчас «виполювати».

У туризмі питання бренду та брендингу ще остаточно не усталені. Так, у підручнику з туристичного маркетингу Ф. Котлер достатньо детально охарактеризовано бренд і брендинг у сфері послуг: «Найважливіше поняття в маркетингу – поняття бренду. Якщо ви не бренд – ви не існуєте. Хто ж ви тоді? Ви – звичайний товар. А коли ми купуємо такі товари, єдино важлива річ для нас – це ціна. Але якщо ви побудували бренд, ви можете установити ціну, більшу ніж ціна простого товару. Відомо також, що зробити бренд можна з будь-якого товару».

Одним з інструментів маркетингу території, метою якого є підвищення іміджу території, підвищення інформованості, збільшення обсягу кількості інвестицій, залучення території до участі у регіональних та державних програмах, є територіальний брендинг. Сьогодні брендинг справді надзвичайно важливий.

Брендинг міст і територій зараз є динамічною сферою, в якій регіони, міста намагаються презентувати себе для різних аудиторій, найчастіше з туристичною метою. Вперше термін «брендинг місць» у 2002 р. використав експерт з вивчення брендів країн, регіонів, міст С. Анхольд. На його думку, міста завжди були брендами в прямому значенні цього слова: Париж – це романтика, Мілан – стиль, Нью-Йорк – енергія, Вашингтон – сила, Токіо – сучасність, Барселона – культура, Ріо-де-Жанейро – розваги.

8.2. Бренд і брендинг міста

Одне з найбільш вдалих визначень бренду міста належить А. Каландідесу. Він вважає, що «бренд – це сукупність унікальних конкурентних переваг міста у середовищі інших міст-конкурентів; бренд формує уявлення про призначення міста і його специфіку. Бренд розповідає про місто через злагожену систему яскравих і позитивних символів, сигналів, ідей, асоціацій, які найкраще передають зміст, красу, конкурентні переваги й унікальність міста, завдяки чому воно стає відомим і улюбленим».

Бренд міста – це міська ідентичність, системно виражена в яскравих і привабливих ідеях, символах, цінностях, образах і максимально повно і адекватно відображена в іміджі міста.

Бренд – це виключно позитивний різновид яскраво вираженого іміджу. Будь-який бренд – це імідж, але далеко не всякий імідж стає брендом. В основу бренду кладуть унікальні можливості задоволення тих чи інших запитів споживачів міста. Розвинутим вважається бренд, який знають і можуть відрізнити від інших за ключовими елементами понад 60% споживачів. Якщо бренд знають і розрізняють від 30 до 60% споживачів, то його можна назвати брендом, що розвивається.

Бренд міста – щось, що знаходиться посередині між баченням міста зсередини і його сприйняттям ззовні. Ці два образи міста активно впливають один на одного, змінюють один одного і визначають бренд. Бачення міста зсередини – це міська ідентичність, а сприйняття міста ззовні – імідж міста.

У маркетингу міста, як і будь-якої території, важливу роль відіграє символіка. Міську символіку традиційно складають такі елементи: 1) офіційні символи міста – герб, прапор і гімн міста, штандарт і печатка міського голови; 2) офіційні символи територіальних одиниць міста – гербові емблеми і прапори, затверджені органом місцевого самоврядування; 3) архітек-

турно-меморіальні символи – зображення архітектурних та історичних пам'яток міста; 4) словесні символи – назва міста і найменування його районів, а також утворені на їх основі слова і словосполучення (скорочення), за винятком прізвищ і власних імен.

Ідентичність (міська) – це символічний, смисловий капітал міста. Ступінь (сила) прояву міської ідентичності – це рівень місцевої самосвідомості.

Атрибути бренду міста – це комплекс властивостей міста, спроможних підтримувати єдність сприйняття міста (зовнішній вигляд, просторовий дизайн, особливості, переваги, послуги, архітектура бренду, ідентифікаційні символи – знаки, логотипи, слогани, інше, медіа-стратегія, рекламні повідомлення, інформаційні канали тощо).

Дизайн бренду міста формують вербальні та візуальні елементи бренду. Вербальні елементи дизайну бренду – описова назва бренду (ім'я бренду), основні девізи бренду, елементи вербальних комунікацій (тексти та звернення до цільових аудиторій). Візуальні елементи дизайну бренду – логотип міста, фірмова колірна гамма і шрифти, графічні стандарти та правила застосування бренду.

Брендинг міста – цілеспрямована діяльність щодо створення, просування та розвитку міського бренду.

Європейські міста відчули потребу в брендингу ще на початку 80-х років минулого століття, здебільшого під тиском економічної конкуренції «азійських тигрів». Багатьом містам, особливо промисловим, довелося в прямому значенні винаходити для себе нову маркетингову стратегію, щоб підтримати життєздатність і зберегти робочі місця. І нині в Європі справжній бум тематичних міст. Це міста Моцарта й Шекспіра, Ван Гога й Андерсена. Міста театральні, гірськолижні, торговельні, книжкові, ботанічні, винні, сирні, кавові, музичні, ігрові тощо. Загалом у світі налічується понад 36 типів міських брендів, серед яких: міста-перехрестя, як, наприклад, американський

Сент-Луїс, розташований поруч із географічним центром США; фабрики інновацій, як індійський центр комп'ютерної промисловості Бангалор; «смачні» міста на кшталт турецького Кемера, що обрав своїм символом помідори. Ці бренди не склалися історично, а обрані містами свідомо.

В Україні на сучасному етапі ведуться практичні роботи з формування й просування брендів таких міст, як Одеса і Кам'янець-Подільський: Одеса – «Перлина біля моря», «Південна Пальміра»; Кам'янець-Подільський – туристичний центр, «Місто фестивалів». До брендингу дедалі частіше вдаються невеликі міста, що втрачають економічну платформу та інвестиційну привабливість і потребують формування нового образу.

Найближчим часом українським містам доведеться зіштовхнутися із жорсткою територіальною конкуренцією за ресурси розвитку, інвестиції, інформаційні потоки, талановитих викладачів, лікарів, менеджерів, туристів. За умов, коли населення країни щорічно скорочується на 300–400 тис. осіб, для більшості поселень успіхи у цій боротьбі будуть питанням виживання, адже товари, капітал, робоча сила стають більш мобільними. Інтернет проникає у найвіддаленіші куточки й зрівнює їх жителів у доступі до інформаційних ресурсів. Зручне географічне положення або наявність корисних копалин уже не гарантують території економічний успіх. Кращий спосіб знайти свою економічну й культурну нішу – освоювати технології маркетингу та брендингу міст.

Українським містам доведеться «продавати» себе, використовуючи інструменти маркетингу території, формування іміджу. Саме зусилля зі створення іміджу допоможуть місту незабаром опинитися на перших рядках різноманітних рейтингів.

Щоб створити яскравий імідж, необхідно талановито розповісти історію про місто, яка запам'ятовується. Для цього знадобиться цілий комплекс дій: переосмислення та попу-

ляризація міської символіки, залучення місцевої громади до генерування іміджевих ідей, партнерство з місцевими рекламними і дизайнерськими фірмами для «розкручування» міських культурних брендів і багато чого іншого.

Параметри, що визначають імідж міста:

- якість життя – забезпеченість житлом різних соціальних груп населення, соціальні послуги, якість продуктів харчування, місця для відпочинку, рівень і доступність освіти, лікування;
- кадрові ресурси – підготовка, підвищення кваліфікації, адаптація інфраструктура – транспорт, зв'язок, засоби передавання інформації, готелі, побутові послуги та ін.;
- високі технології – здатність території розвивати й підтримувати капітал – маса капіталу, сконцентрована на території у формі органи контролю – раціональність, мобільність, ефективність, консультації з економіки та управління – доступність і рівень послуг у сферах консалтингу, аудиту, реклами, права, інформації, public relations;
- влада – команда особистостей, компетентність членів команди нестандартність ідей, стиль ухвалення рішень, прозорість законотворчості, ставлення до соціальних проблем.

Щоб місто почали впізнавати, самої реєстрації бренду недостатньо. Місто, яке не має історичного, культурного та природного потенціалу, не буде цікавим. Для утвердження статусу також потрібні чималі матеріальні ресурси. Тільки за таких умов місто справді зможе виділитися на просторах нашої країни, а його бренд упізнаватимуть усі.

Бренд міста формується на базі поширюваної про нього інформації, відповідних індексів і рейтингів, реальних аргументів щодо його функціонування й можливостей розвитку. Наприклад, місто *Цюрих* (Швейцарія) – біржа сонячної енергії, міжнародний центр культури і розваг. Імідж Цюриха попо-

внився принципово новою екологічно привабливою ознакою завдяки ідеї біржі сонячної енергії. Починаючи з травня 1997 р., всі клієнти електростанції Цюріха змогли абонувати сонячну енергію замість електричної, забезпечивши собі, зокрема, шестикратну економію коштів і можливість зробити свій внесок у підтримку екологічної енергетики. Цей позитивний досвід набув стрімкого поширення і вже через 20 місяців вдалося підключити 16 нових сонячних установок із річною потужністю до 365 тис. кВт/год; процес розширення мережі триває.

Заслуговує на увагу, ініціатива вистав «на природі» цюріхського театру «Вистава», започаткована 1980 р. Щоліта на галявині біля озера відбуваються вистави 20-25 театральних колективів і митців з усього світу. Фестиваль фінансують спільно місто і приватні спонсори. Демократичним доповненням до офіційної програми стали вистави вуличних акторів, частування відвідувачів кулінарними смаколиками й особлива атмосфера на березі озера. Парк на два фестивальні тижні перетворюється у місце зворушливих зустрічей людей з усього світу. Тут грають, танцюють, співають, розмовляють, сваряться. Місто пишається цією культурною подією, яка стала постійною в культурному календарі Цюріха.

Ще одна ознака нового Цюріха – акваспоруди. У Цюріху діє 16 купалень під відкритим небом і 7 басейнів для аматорів плавання. Деякі купальні природного, озерного, походження виникли ще на межі XVIII–XIX ст. і тепер перебувають під охороною держави. Басейни пропонують аеробіку, йогу, масаж, дитячі атракціони, а ввечері – перетворюються в бари та ресторани. Мешканці і гості Цюріха зустрічаються тут на концертах, показах фільмів та інших культурних заходах.

Мюнхен (Німеччина) – «ворота Німеччини», сучасний, діловий, ініціативний центр. Як свідчать опитування, для німців Мюнхен – одне із найулюбленіших міст. Мюнхен посідає перше місце серед великих міст світу за безпечністю, друге місце у світі (після Ріо-де-Жанейро) – за організацією фольклорних

свят і друге місце (після Нью-Йорка) – за кількістю книжкових видавництв.

Мюнхен – осідок численних засобів масової інформації, страхових компаній, вищих шкіл, важливих індустріальних підприємств, виставок і конгресів. Мюнхен знаменитий своїм пивом, а також представництвом у місті європейського і німецького парламентів. Мюнхен – це ворота північного регіону країни для товарів з Середземномор'я і водночас двері на південь, якщо мова заходить про відпустки. Мальовничі обриси Альп проглядаються на околицях міста. Узимку багато хто із задоволенням грає у хокей на замерзлих каналах перед палацом Нюмфенбург («Міцність німф»). Таке вдале поєднання виграшних факторів: географічного положення, клімату, культури, економіки і певного стилю «жити й давати жити», – додає мюнхенцям оптимістичної життєдіяльності. Виконавча влада міста активно просуває проекти міського маркетингу.

8.3. Властивості та функції туристичного іміджу міста

Туристичний імідж міста – сукупність символічно виражених емоційних і раціональних уявлень про своєрідність і специфіку міста, сформованих у свідомості реальних і потенційних туристів. Це асоціація, яка виникає у споживачів турпродукту, коли вони обирають місто як напрямок подорожі, проведення дозвілля і відпочинку.

Туристичний імідж міста спрямований на:

- формування у потенційних туристів асоціацій міста з якісним відпочинком;
- заміну негативних уявлень про місто позитивним туристичним іміджем;
- зміцнення бажання повторного відвідання міста.

Основні функції іміджу: 1) ідентифікація – дає змогу цільовій аудиторії швидко отримати інформацію про переваги або недоліки об'єкта, не аналізуючи всі відомості про нього; 2) ідеалізація – сприяє проектуванню на об'єкт тих чи інших характеристик, створюючи позитивне або негативне інформаційне поле навколо об'єкта; 3) порівняння – базується на іміджах інших об'єктів, відображаючи позитивний або негативний контраст з об'єктом іміджу; 4) диференціація – демонструє особливі якості іміджу об'єкта в ситуації, що склалася.

Туристичний імідж міста базується, насамперед, на територіальній індивідуальності, яка, з одного боку, включає офіційні характеристики території – комплекс візуальних, вербальних та інших ознак, за якими люди ідентифікують територію (назва, герб). Офіційні візуальні символи території відіграють важливу комунікативну роль. Територіальна індивідуальність – це сукупність особливостей і ресурсів території: природних, демографічних, історичних й соціальних, економічних, інформаційних.

Принципово важливими структурними складовими іміджу міста є:

- масштаб міста та його географічне положення;
- цінність, значущість міста, його роль у національній економіці;
- соціальна, політична та економічна ситуація;
- стереотипи, пов'язані з містом.

Споживачами туристичного іміджу міста є, насамперед, наявні та потенційні туристи – внутрішні та зовнішні. Туристично привабливим є місто, до іміджу якого входять такі складові: а) визначні пам'ятки; б) необхідна підтримуюча інфраструктура (кваліфіковані туроператори, компанії-перевізники, готелі, ресторанний бізнес); в) доброзичливе ставлення місцевих мешканців до приїжджих; г) купівельна спроможність мешканців і гостей міста; д) спокій і безпека; е) низький ризик стихійних лих, епідемій, політичних заворушень, страйків. Ключовою

вимогою до туристичного іміджу (туристичної привабливості) міста є наявність «ідеї місця», або «духу місцевості».

У реальному житті туристичний образ і туристичний імідж міста іноді складно розмежувати. Обидва поняття передбачають певну ідеалізацію території. Однак якнайчастіше ми маємо справу саме з туристичним іміджем, який продукується інформаційним середовищем.

Водночас імідж, особливо туристичний, слугує основою для творення загального іміджу держави, формування її національного бренду. Не випадково саме туристичний імідж спроможний виконувати особливі представницькі, репутаційні функції, важливі не стільки на внутрішньому, скільки на міжнародному рівні, розглядають нині поряд із політикою і спортом, тобто серед конкретних знакових образів, що безпосередньо впливають на загальне сприйняття міста і його конкурентоспроможність.

Туристичний імідж, як і будь-який інший, періодично потребує оновлення, а то й зміни. Для залучення більшої кількості туристів і інвесторів проводять ребрендинг популярних туристичних міст. Так, на компанію з ребрендингу *Копенгагена*, що розпочалася 2009 р., було витрачено 74 млн євро. Як наслідок 2010 р. Копенгаген визнано найзручнішим містом світу для велосипедистів і другим за безпекою для туристів. Місто також має найточніший аеропорт в Європі, а 2012 р. Копенгаген обійшов Нью-Йорк, Прагу і Стокгольм, посівши 12-те місце в рейтингу успішності бренду.

Кардинальних змін зазнав імідж французького *Ліона*. Від «міста – кулінарів» (традиційний міф про французів-кулінарів застарів, став образливим для представників інших професій) до міста дослідників і вищої освіти (оскільки центр сучасних досліджень і вищої освіти змістився з Парижа в Ліон). Про успішність ребрендингу красномовно свідчать цифри: у 2009 р. до Ліона було здійснено 2,8 млн ділових поїздок, у 2010 р. до

міста надійшло 4 млрд євро інвестицій, а саме місто посідає дев'яте місце за привабливістю і підприємництвом у Європі.

Мадрид став яскравим прикладом того, як спроби узгодити імідж міста з модними тенденціями ледь не позбавили столицю Іспанії історичної та культурної самобутності. Метою ребрендингу було намагання відійти від стереотипу «Мадрид/Іспанія – це фламенко і корида», підкреслити сучасність і динамічність життя іспанської столиці. Врешті-решт створений образ Мадриду як суміші елементів, кожен з яких нагадує якесь інше місто, сприяв зростанню його репутації як туристичного центру. Протягом 2005-2007 рр. місто відвідало на 2,6 млн осіб більше, ніж планувалося.

Розширити туристичну привабливість міста, зробивши його універсальним, було завданням для Лондона як мультикультурного міста. Сьогодні Лондон сприймають як місто-космополіт.

Рекомендована література

1. Брендинг міст: досвід країн Вишеградської групи для України / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К.: Інститут трансформації суспільства, 2011. – 80 с.
2. Города как брэнд: десятка лидеров [Електронниц ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news.by/505/2006-01-13/9850/126/>
3. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм. – 4-е изд. / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Д. Мейкенз. – М.: ЮНИТИ, 2007. – 1071 с.
4. Котлер Ф. Маркетинг мест: привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – 376 с.

5. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий / А. П. Панкрухин. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 216 с.
6. Панкова А. Ю. Модель развития современного города / А. Ю. Панкова // Економічний простір. – 2009. – № 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_25/pankova.htm
7. Смирнов І. Г. Іміджмейкинг та брендинг туристичної дестинації (на прикладі міського туризму) / І. Г. Смирнов // Наукові записки СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Географічні науки: збірник наукових праць. – 2017. – Вип. 8. – С. 154–174.
8. Смирнов І. Г. Маркетинг у туризмі: навчальний посібник / І. Г. Смирнов. – К., 2016. – 251 с.
9. Спирченко М. А. Образ, имидж и бренд туристского города. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archvuz.ru/magazine/Numbers/2007_22/template_article?ar=K21-40/k23
10. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. І. М. Писаревського. – Х., 2011. – 284 с.
11. Холлоуей Дж. К. Туристический маркетинг: пер. с 4-го англ. изд. / Дж.К.Холлоуей. – К.: Знання, 2008. – 600 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Що таке імідж міста?
2. Назвіть функції іміджу міста.
3. Що називають брендингом міста?
4. Назвіть головні проблеми брендингу міст.
5. Наведіть приклади ребрендингу міст.

МІСТА – ЦЕНТРИ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

- 9.1. *Найвідвідуваніші міста – центри культурно-пізнавального туризму світу.*
- 9.2. *Міста – центри культурно-пізнавального туризму України.*

9.1. Найвідвідуваніші міста – центри культурно-пізнавального туризму світу

Найпоширеніший вид туризму в містах – культурно-пізнавальний. Він охоплює відвідування різноманітних історичних, культурних (археологічних, архітектурних, містобудування, монументального мистецтва) пам'яток, музеїв, театрів, фестивалів, концертів, фольклорних свят тощо. Ознайомлення з історико-архітектурними пам'ятками є найвагомішою складовою культурно-пізнавального туризму в містах: туристи від-

відують архітектурні ансамблі, історичні центри, квартали, площі, вулиці, залишки давнього планування й забудови міст, громадські та промислові споруди, пам'ятки монументального та садово-паркового мистецтва.

Найвідвідуваніші міста – центри культурно-пізнавального туризму зосереджені переважно в Європі та Азії: Барселона (Іспанія), Париж (Франція), Берлін (Німеччина), Рим (Італія), Флоренція (Італія), Афіни (Греція), Лондон (Велика Британія), Прага (Чехія), Шанхай (Китай), Пекін (Китай), Чикаго (США).

Барселона – столиця автономної іспанської області Каталонія, великий морський порт. Місто є десятим за чисельністю населення в Європі. Серед пам'яток Барселони: храм Саграда Фамілія (храм Святої Сім'ї) – найбільший католицький собор у світі; парк Гуеля, в якому знаходиться музей всесвітньо відомого архітектора Антоніо Гауді; Рамблас – найбільша пішохідна вулиця міста; Готичний квартал – історичне серце міста з Кафедральним собором, Ратушею, Великим королівським палацом); гора Тібідабо – найвища точка міста; храм Святого Серця, розташований на висоті 500 м над рівнем моря; найстаріший в Іспанії парк атракціонів; музей механічної іграшки, Ботанічний сад, Акваріум де Барселона – один з найбільших акваріумів Європи; парк Монжуїк – найбільший міський парк Іспанії.

Символом столиці Франції **Парижа** є Ейфелева вежа – одна з найвідвідуваніших пам'яток світу. Конструкція заввишки близько 300 м з трьома оглядовими майданчиками збудована в 1889 р. Ще одна відома паризька пам'ятка – Триумфальна арка (монумент, споруджений на честь перемог Наполеона Бонапарта) розташована на площі Шарля де Голя, від неї розходяться 12 проспектів (найвідоміший – Єлісейські поля). «Духовним» серцем Парижа вважають Собор Паризької Богоматері. Він розташований у центрі міста, на острові Сіте (будівництво завершено 1345 р.). Поруч з Собором є знак нульового кілометра – точка відліку всіх французьких доріг. У місті розташований

найвідвідуваніший музей Європи – Лувр, у якому зберігаються шедеври мистецтва різних епох. Серед інших відомих пам'яток – базиліка Сакре-Кер (храм Святого Серця), Центр Помпіду (національний центр мистецтва та культури), Будинок інвалідів (збудований за наказом короля Людовіка-Сонця як притулок для ветеранів війни), Люксембурзький сад (парк площею 26 га, розташований у Латинському кварталі).

Серед більшості європейських столиць **Берлін** вирізняється тим, що його архітектурні пам'ятки не сконцентровані в одному районі, а розкидані в різних частинах міста. Чи не найпопулярнішою пам'яткою Берліна є будівля рейхстагу, збудована 1894 р. для першого парламенту німецької імперії. Головним символом міста є Бранденбурзькі ворота, розташовані в кінці вулиці Унтер-ден-Лінден, перед парком Тіргартен. Початково це були одні з кількох воріт, через які можна було потрапити в місто, проте наприкінці XVIII ст. ворота були перетворені на монументальну тріумфальну арку. Неподалік знаходиться Берлінська телевежа – найвища споруда міста і символ колишньої НДР.

Гостей Берліна найчастіше приваблюють такі об'єкти:

- острів музеїв (Північна частина острова Шпрееінзель на річці Шпрее), архітектурний ансамбль якого включено в список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. На острові знаходиться Пергамський музей, в якому представлені експозиції античного та ісламського мистецтва, а також музей Передньої Азії;
- Червона ратуша, побудована в середині XIX ст. з червоної цегли, тепер це резиденція уряду землі Берлін.
- Берлінський кафедральний собор – найбільший протестантський храм Німеччини.

Рим – одне з найдавніших міст світу, столиця Стародавнього Риму, центр християнського світу, з 1870 р. – столиця Італії, одне з найвідвідуваніших міст світу. Символом міста є Колізей (амфітеатр Флавіїв), споруджувати який розпочав

імператор Веспасіан 72 р., а завершив через вісім років його син Тіт. Це найбільший античний амфітеатр у світі: довжина його зовнішнього еліпса 524 м, а висота – 50 м. Серед інших відомих пам'яток: Римський форум (економічний, політичний і релігійний центр стародавнього Риму); Пантеон (давньоримський храм усіх богів); замок Святого Ангела (початково – мавзолей Адріана, в епоху середньовіччя перебудований у замок); собор Святого Петра (найбільша церква у світі, центр католицизму, розміщений на території держави Ватикан); площа Навона (з Фонтаном чотирьох рік, спорудженим за проектом Л. Берніні); площа Іспанії та Іспанські сходи, які ведуть від розміщеного на площі Іспанії фонтану Баркачча (фонтан човник) до церкви Трініта дей Монті; Вітторіано (монумент пам'яті об'єднання Італії).

У Римі багато фонтанів – величезних і маленьких, декорованих і непримітних. Найвідоміший з них – фонтан Треві, виконаний у стилі бароко.

Ще одним відомим туристичним італійським містом з тисячолітньою історією є **Флоренція**. За кількістю архітектурних та історичних пам'яток – це «місто-музей». Історичний центр Флоренції включено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Серед найвідоміших пам'яток – Санта Марія дель Фьорі (кафедральний собор, що будувався понад 600 років і є другим за величиною храмом Італії); галерея Уффіці (найвідвідуваніший музей Італії, один з кращих музеїв Європи); палац Пітті (музейний комплекс); палац Веккьо (міська ратуша); площа Сіньорії; Понте Веккьо (найдавніший міст Флоренції, що зберігся в первісному вигляді).

Більшість культурних та історичних пам'яток **Праги** розташовані в центральній частині міста. Серед найвідвідуваніших – Празький град (колись – резиденція королів, а сьогодні – президента, найбільший палацовий комплекс у світі); Карлів міст (найдавніший міст Праги, що опирається на 16 арок, прикрашений 30 релігійними скульптурами); Староміська

площа (центр старого міста, на ній розташована церква Діви Марії перед тином); міська ратуша з астрономічним годинником; Вртбовський сад (його зовнішній вигляд залишається незмінним з XVIII ст., внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО); Йозефів (найбільший у Європі єврейський музейний комплекс).

Серцем столиці Греції **Афін** є Акрополь – одна з двадцяти найвизначніших пам'яток світу. Відповідно найвеличнішим в Акрополі є Парфенон – головний храм, збудований на честь покровительки міста й усієї Аттики Афін Парфенос. Ще одна з відомих пам'яток Афін – храм Зевса Олімпійського. У стародавні часи це був найбільший храм Греції. Біля підніжжя Акрополя розташований найдавніший район Афін Плака, єдиний район міста, де всі комунікаційні мережі проходять підземними тунелями. Серед інших відомих пам'яток – Агора (найдавніша зі збережених прадавніх агор); Вежа вітрів (восьмикутна мармурова вежа з годинником, що складається з комбінації сонячних, водяних годинників і вітрових флюгерів); пагорб Лікабетус (найвища точка міста – 277 м над рівнем моря); Керамейкос (стародавня ремісничча частина міста, а також кладовище); арка Андріана (збудована на честь приїзду імператора Андріана в 131 р.); Одеон Геродеса Аттікуса (кам'яний театр, розташований на південному схилі Акрополя). Афін багаті на унікальні пам'ятки національного образотворчого мистецтва. Загалом у місті понад дві сотні музеїв і галерей.

Найвідвідуванішими пам'ятками одного з найвпливовіших міст світу, столиці Великої Британії – **Лондона** є такі:

- Тауер – фортеця, зведена на північному березі річки Темза, історичний центр Лондона;
- Букінгемський палац – офіційна резиденція британських монархів;
- Вестмінстерське абатство – готична церква у Вестмінстері, на захід від Вестмінстерського палацу – резиденції британського уряду;

- Британський музей – головний історико-археологічний музей Великої Британії та один з найбільших музеїв світу, в якому зберігаються твори мистецтва Давнього Єгипту, Межиріччя, Античної Греції, Античного Риму, вироби середньовічних майстрів Європи та Азії;
- площа Пікаділлі – головна площа Лондона на перетині п'яти вулиць, діловий центр міста;
- Тауерський міст – розвідний міст у центрі міста над річкою Темза, неподалік від Тауера, один із символів Британії і найвідоміший міст у світі;
- Трафальгарська площа – побудована на честь перемоги у Трафальгарській битві 1805 р., завдяки якій Англія домоглася морської переваги над Францією.

Шанхай – найбільше місто Китаю. Його часто називають «Східним Парижем». Символ міста – набережна річки Хуанпу, що тягнеться вздовж вулиці Вайтань.

Визначною пам'яткою Шанхая є район Пудун, в якому вирізняються чотири споруди: хмарочос Цзінь Мао (421 м), зведений 1998 р.; телевежа «Східна перлина» (468 м), п'ята за висотою в світі (станом на 2017 р.); Всесвітній фінансовий центр (492 м); Шанхайська вежа (632 м), найвища будівля Китаю і друга в світі (станом на 2017 р.).

У місті є багато пам'яток сакральної архітектури: храм Линхуаси, храм Нефритового Будди, базиліка Шешань, мечеті Сунцзян і Сяодаоюань, собор Дунцзяду, собор Сюйцзяхуей, храм Цзиньань, синагога Охель Рахель, церква Доброго Пастиря, церкви Святого Йосипа і Святого Петра, церкви Святої Терези і Пресвятої Діви Марії.

Пекін (Бейцзін – дослівно «Північна столиця») – столиця Китаю з X ст. Офіційно в місті зареєстровано 7309 найдавніших пам'яток історії. Найвідомішими районами Пекіна є Чжун Нань Хай – урядовий центр; історичний центр – «Заборонене місто» колишніх китайських імператорів (імператорський палац Гугун – найбільший палацовий комплекс у світі); про-

мислові передмістя. Площа Небесного Спокою (Тянаньмен) – найвідоміша площа в Китаї. Тут розташований мавзолей Мао Цзедуна. Парк Іхеюань (Літній імператорський палац) вважається одним з наймальовничіших парків міста. Палац оздоблений найдовшим у світі (згідно з Книгою рекордів Гіннеса) розписаним коридором. Храм Неба (Тяньтань) – храмово-монастирський комплекс, що включає єдиний храм круглої форми в місті. Занесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Площа комплексу становить 267 га. В околицях Пекіна збереглися стоянка первісної людини – сіантропа, ділянка Великого китайського муру та підземні мавзолеї імператорів.

Місто **Чикаго** (США, Іллінойс) розташоване на березі озера Мічиган і на берегах річок Чикаго і Калумет. Це великий промисловий центр і найбільший транспортний вузол США. За кількістю жителів це третє місто в державі. Тут знаходиться найдовша вулиця в світі. А ще тут був побудований перший в світі хмарочос. Одна з найвизначніших пам'яток міста – Віллс Тауер – другий за висотою хмарочос США (110 поверхів, 442 м), найвищий будинок світу до 1998 р. Національним історичним пам'ятником Чикаго є акваріум Джона Джі Шедда, відкритий у 1930 р. Цікавою пам'яткою є зоопарк «Лінкольн Парк» – один з найстаріших зоопарків у США. Серед інших відомих пам'яток Чикаго:

- музей «Художній інститут», в якому зберігаються колекції живопису XIV ст.;
- обсерваторія Джона Хенкока – великий оглядовий майданчик на 95-му поверсі хмарочоса на Мічиган-авеню;
- квартал хмарочосів;
- будівля Першого національного банку;
- Міленіум-парк – найбільший парк у світі, облаштований на даху.

9.2. Міста — центри культурно-пізнавального туризму України

В Україні багато міст, в яких є сприятливі умови для розвитку культурно-пізнавального туризму. На державному обліку перебувають понад 130 тис. пам'яток, з них: 57 206 пам'яток археології; 51 364 пам'яток історії; 5926 пам'яток монументального мистецтва; 16 293 пам'яток архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні. Функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13 з яких мають статус національних.

Багаті на архітектурні пам'ятки Жовква (Львівська область), Кам'янець-Подільський (Хмельницька область), визначні пам'ятки архітектури є у Чернігові, Луцьку, Ужгороді, Білгород-Дністровському, Батурині, Хусті, Чернівцях та багатьох інших містах України.

На державному обліку перебуває понад 3,5 тис. пам'яток **Києва**, серед них 62 пам'ятки археології, 1396 пам'ятки історії, 433 пам'ятки монументального мистецтва, 1814 пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні та об'єкти науки і техніки. Функціонує 21 історико-культурний заповідник. Серед найвідвідуваніших пам'яток української столиці:

- Собор Святої Софії, основна культова споруда Київської Русі періоду правління Ярослава Мудрого (1019-1054). У збереглися 260 кв. м мозаїк і 3 тисячі кв. м фресок. Софіївський собор став першою українською пам'яткою історії та архітектури, внесеною у список Світової спадщини ЮНЕСКО;
- Золоті ворота – пам'ятка фортифікаційного будівництва, побудовані 1037 р., за правління великого князя київського Ярослава Мудрого. Включені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО;

- Києво-Печерська лавра – перший християнський монастир на Русі Заснований 1051 р. як печерний монастир за межами Києва. У середньовіччі був осередком грецького православ'я на Русі. На території лаври діє Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. У 1994 р. разом із Софійським собором внесений до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО;
- Хрещатик – головна вулиця Києва, розташована неподалік місцевості, де колись князь Володимир Великий хрестив свою родину. На сучасному Хрещатику знаходяться Київська міська рада і Київська міська державна адміністрація, Державний комітет телебачення і радіомовлення, Міністерство аграрної політики, Український Дім, головний поштамт, Центральний універмаг, станції метро «Хрещатик» і «Майдан Незалежності». Хрещатик також є пам'яткою Революції гідності;
- Андріївський узвіз – друга за популярністю після Хрещатика вулиця Києва, сполучає Поділ зі Старим Києвом.

У місті зосереджено понад 100 музеїв, у тому числі 24 музеї міського підпорядкування.

Львів – один із найбільш привабливих центрів культурно-пізнавального туризму України. Серед культурно-історичних пам'яток міста:

- площа Ринок – серце і головна визначна пам'ятка міста, ансамбль архітектурних пам'ятників Середньовіччя. Ця старовинна частина міста є історико-архітектурним заповідником і перебуває під егідою ЮНЕСКО;
- палац Потоцьких – колишня резиденція родини Потоцьких. Палац площею 3100 кв. м побудований у стилі французького барокового класицизму;
- театр опери та балету ім. С. Крушельницької – справжній витвір мистецтва стилю неоренесансу, побудований за проектом Зигмунда Горголевського. Відкриття відбулося 1900 р.;

- Державний історико-культурний музей-заповідник «Личаківський цвинтар» – одне з найстаріших кладовищ не тільки в Україні, а й у всій Європі, відкритий 1786 р., тут ховали переважно заможних і видатних мешканців міста. Цвинтар є музеєм, закритим для поховань. Винятки роблять для видатних львів'ян, репресованих, політв'язнів, воїнів УПА і загиблих у теперішній російсько-українській війні;
- Архікафедральний собор святого Юра – собор Галицької митрополії УГКЦ, бароково-рококовий монументальний архітектурний ансамбль з виразними національними ознаками (1744–1762).

Кам'янець-Подільський з відносно добре збереженим Старим містом – одне з найбагатших на історико-архітектурні пам'ятки українських міст (загалом близько 180):

- Кам'янець-Подільська фортеця – унікальний історико-архітектурний пам'ятник Поділля, музей під відкритим небом;
- Кафедральний костел Святих апостолів Петра і Павла XVI ст., єдиний в Україні християнський храм, у композицію якого включено характерний елемент мусульманської архітектури – мінарет, увінчаний скульптурою Богородиці;
- ратуша XV-XIX ст. – найстаріша ратуша, серед усіх, що збереглись на території України. Приклад поєднання різних архітектурних стилів, серед яких домінує готичний.
- Верхня польська брама: Кушнірська вежа, XVI ст. і Вітряна брама, XVIII ст. – фортифікаційна споруда, збудована польським королем Стефаном Баторієм, реставрована та розширена польським королем Станіславом Августом 1785 р. Виконувала функцію захисту міста з північного боку;
- Нижня польська брама, XV-XVI ст. – унікальна гідротехнічна оборонна споруда, яка не мала рівних у тогочасній

Європі. Зведена на основі давньоруської кам'яної стіни XIII ст.;

- Замковий міст XIV-XVII ст. – найдавніша інженерна споруда в Україні. Монолітна споруда, яка з'єднує острів Старого міста з фортецею.

Рекомендована література

1. Александрова А. Ю. Международный туризм / А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 464 с.
2. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
3. Про туризм: Закон України зі змінами та доповненнями від 07.03.2012 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
4. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
5. Холлоуей Дж. К. Туристический бизнес: пер. з 7-го англ. вид. / Дж. К. Холлоуей, Н.Тейлор. – К.: Знання, 2007. – 798 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Що таке культурно-пізнавальний туризм?
2. Назвіть найвідвідуваніші міста – центри культурно-пізнавального туризму.
3. Чи є культурно-історичні пам'ятки у вашому місті. Які?
4. Назвіть найвідоміші культурно-історичні пам'ятки Києва.

10 МІСТА – ЦЕНТРИ ПАЛОМНИЦТВА ТА РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

-
- 10.1. Міста – центри християнства.*
 - 10.2. Міста – центри буддизму.*
 - 10.3. Міста – центри паломництва мусульман.*
 - 10.4. Об'єкти християнського паломництва
та релігійного туризму в містах України.*
-

10.1. Міста – центри християнства

Найвідоміші міста-центри релігійного туризму та паломництва:

- Єрусалим – світовий центр християнства, іудаїзму та ісламу;
- Рим з Ватиканом – резиденція папи римського, світовий центр католицизму;
- Ассізі (Італія) – батьківщина святого Франциска Ассизького, який тут побудував перший монастир свого ордену;

- Сантьяго-де-Компостела (Іспанія) – місце зберігання мощей апостола Якова;
- Кельн (Німеччина) – найбільший готичний собор у Північній Європі;
- Солт-Лейк-Сіті (штат Юта, США) – центр мормонів.

Єрусалим є колискою трьох світових релігій – християнства, іудаїзму та ісламу. Тут зосереджена величезна кількість пам'яток, які є об'єктами поклоніння для сотень тисяч паломників.

Подорожуючи Єрусалимом, паломники відвідують місця, пов'язані з останніми днями земного життя Ісуса Христа, зокрема Гетсиманський сад, де після зрадницького поцілунку Іуди був схоплений Ісус, гору Сіон, де Господь здійснив з учнями останню трапезу й встановив таїнство Євхаристії. Проте найголовнішим паломницьким маршрутом міста є «Віа Долороза» – Скорботний шлях, яким Спаситель під тягарем хреста йшов на Голгофу. Найбільшою святинею усього християнського світу є Храм Гробу Господнього (Голгофа, Камінь помазання, Кувуклія та інші святині храму). У місті також знаходяться Оливкова гора, церква Вознесіння з каплицею; храм Страстей Господніх – «Церква усіх націй», гробниця Божої Матері та інші святині.

Місцем, до якого стікаються мусульманські паломники, є мечеть Омара в Єрусалимі – найстаріша з ісламських культових будівель, що дійшли до наших днів. Наприкінці VII ст. мусульмани, захопивши Єрусалим, побудували восьмикутну мечеть над тим місцем, звідки, за переказами, пророк Мухаммед вознісся на небо.

Святе місце для іудеїв в Єрусалимі – Західна стіна (А-Котель А-Маараві), або Стіна плачу. Це залишки перебудованого приблизно 2000 років тому за наказом царя Ірода храму, зруйнованого 68 р. н. е. римлянами. Сьогодні юдеї з усього світу приїждять, аби помолитися біля Стіни плачу. Святими місцями є печера Махпела в Хевроні, де похоронені біблійні праотці, Вифлеєм (Бейт-Лехем) – місто, поблизу якого похоронена праматір Рахіль.

Найбільшим центром християнського паломництва та релігійного туризму є столиця Італії – **Рим**. Загалом у Римі налічуються десятки соборів (базилік) і понад 900 церков. У місті є чотири великі базиліки: базиліка Святого Павла, собором Святого Петра, базиліка Святого Івана Латеранського і базиліка Пресвятої Діви Марії Великої. Усі вони внесені до списку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Собор Святого Павла розташований у південній частині міста за давніми міськими мурами. Його заклав імператор Констянтин на місці захоронення апостола. Головний храм Риму – базиліка Святого Івана Латеранського – зведена у IV ст., неодноразово руйнувалася і відновлювалася. Тут зібрані священні реліквії: голови святих Петра і Павла, іудейський Ковчег, святий жезл Аарона, накидка Марії, частина столу, за яким відбувалася Тайна Вечеря, перекладаина «істинного хреста». Збереглися привезені з єрусалимського палацу Пілата Святі сходи, якими, за переказами, Ісуса Христа вели на страту.

Держава-місто **Ватикан** – резиденція папи римського, територія Святішого Престолу, центрального органу римокатолицької церкви.

Найзнаменитіша споруда – собор Святого Петра, побудована над гробом першого папи. Це найбільша споруда Ватикану та найбільша християнська церква у світі. Собор також входить у десятку найвищих церков світу, є однією із чотирьох патріарших базилік Риму та церемоніальним центром римокатолицької церкви. Архітекторами храму були такі італійські митці, як Донато Браманте, Рафаель Санті, Бальдазаре Перуцці, Антоніо да Сангалло, Мікеланджело, Джакомо да Віньола, Джакомо делла Порта, Карло Мадерно, Лоренцо Берніні та ін.

У Ватиканському палаці розташована Сікстинська капела, споруджена у XV ст. на замовлення папи Сікста IV. Її інтер'єр прикрашають знамениті фрески Мікеланджело «Створення світу» і «Страшний суд».

Місто **Ассізі** розташоване на відстані близько 135 км на північ від Риму, за 20 км на схід від Перуджі. Це одне з найбільших міст італійського регіону Умбрія. За даними останнього перепису населення, тут мешкає близько 30 тис. осіб. Всесвітню славу місто здобуло як батьківщина одного з найбільш шанованих святих римо-католицької церкви – Франциска, який заснував тут перший монастир свого ордену. Тепер цей монастир називається Сакро-Конвенто, а в розташованій поряд базиліці Святого Франциска зберігаються мощі святого, внесені до списку об'єктів Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Базиліка Святого Франциска – головний храм ордену францисканців, одна з шести папських базилік. Храм отримав всесвітню відомість завдяки знаменитим фрескам XIII ст., автором яких вважають італійського художника, засновника проторенесансу Джотто ді Бондоне.

Іспанське місто **Сантьяго-де-Компостела** – третій після Єрусалиму та Риму центр християнства. Причиною такого шанування, що дала місту підставу називатися «християнською Меккою», є найбільша реліквія Іспанії, мощі апостола Якова, небесного покровителя країни.

Собор Святого Якова є найбільшим храмом Іспанії. Сантьяго-де-Компостела – кінцевий пункт паломницького шляху Святого Якова, головна частина якого пролягає Північною Іспанією.

Кельн – четверте за чисельністю населення місто Німеччини (після Берліна, Гамбурга і Мюнхена). Засноване у I ст. як римська колонія місто протягом 953-1803 рр. було столицею самоврядного Кельнського архієпископства (курфюрства) в складі Священної Римської імперії.

Тут розташований знаменитий Кельнський собор – резиденція католицького архієпископа Кельна, пам'ятка християнства та німецького католицизму, готичної архітектури, символ тривалої віри і стійкості мешканців міста. Будівництво цього

одного з найвідоміших архітектурних об'єктів Німеччини розпочалось у 1248 р. і тривало понад 600 років, до 1880 р. Собор — одна з найбільших у світі церков і найбільша готична церква Північної Європи. Протягом 1880-1884 рр. він був найвищою спорудою у світі.

Відомим центром християнства є місто **Афіни**, у якому на пагорбі Лікавітос розміщена стародавня візантійська церква святого Георгія, а також Ареопаг, місце, де апостол Павло виголосив свою першу проповідь. Тут розташований Кафедральний собор Благовіщення Пресвятої Богородиці. Його будівництво розпочалось 1842 р. і тривало три роки. Для зведення храму використали мармур 72 зруйнованих на той час афінських церков. Над проектом загалом працювали 3 архітектори, серед яких — Теофіл ван Гансен. Церква Святих Апостолів — візантійська церква, зведена у X ст., є одним з найдавніших християнських храмів Афін. Церква Святих Апостолів — єдина пам'ятка Афінської агори, яка збереглась у первісному вигляді.

У храмах європейських міст зберігаються численні реліквії, пов'язані з останніми годинами земного життя Ісуса Христа: у Соборі Паризької Богоматері (Нотр Дам), зберігається терновий вінець, що покривав голову Христа; у Відні — спис, який римський центуріон Гай Касій Лонгін встромив у бік Христа після його смерті на хресті; часточки святого хреста — в Римі; у Турині (Італія) — знаменита плащаниця, шматок льняної тканини, яким обгорнули тіло Ісуса після смерті.

Столиця американського штату Юта **Солт-Лейк-Сіті** є релігійним центром мормонів. Розташований у центрі міста, на Храмовій площі храм мормонів Солт-Лейк-Темпл займає цілий квартал, в якому також знаходяться штаб-квартира мормонської церкви, Табернакль-Хор, Зал зібрань (відкритий для туристів), галерея скульптурних композицій і два центри відвідувачів. Солт-Лейк-Темпл є найбільшим храмом конфесії мормонів у світі.

10.2. Міста — центри буддизму

Відомий центр паломництва буддистів місто **Бодх-Гая** (Індія) розташоване за 96 км на південь від Патни і 450 км на захід від Калькутти. Найвідоміший у ньому є храм Махабодхі та святе дерево Бодхі поблизу храму. Це дерево вирощене з насіння дерева Шрі Маха Бодхі на Шрі Ланці, яке, своєю чергою, походить від дерева Махабодхі, під яким на Будду зійшло Просвітлення.

Для буддистів Бодх-Гая – найважливіший з чотирьох пов'язаних з життям Будди центрів паломництва та релігійного туризму, до яких належать Кушинагар (Індія), Лумбіні (Непал) і Сарнатг (Індія). У 2002 р. храм Махабодхі занесено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

10.3. Міста — центри паломництва мусульман

Мекка – найпопулярніший релігійний центр ісламу, найвідоміше місто Саудівської Аравії. Тут розміщена одна з найбільших мечетей світу – Харам байт-Іллах (Аль-Харам). У середині мечеті – святилище Кааба: великий куб, складений із гранітних блоків.

Мекка розташована на висоті 277 м над рівнем моря і приблизно за 50 км від Червоного моря. У центрі міста знаходиться мечеть Аль-Харам. Головні вулиці (Аль-Муддаа і Сук Аль-Лейл) розходяться на північ і на південь. Традиційно двотриповерхові житлові будинки в місті зводять з каменю. Мекка займає площу понад 1200 кв. км.

Немусульманам в'їзд до Мекки заборонений. Паломництво до Мекки (хадж), у якому щороку беруть участь близько 3 млн віруючих із країн, де панує іслам, розпочинається за мусульманським календарем у дванадцятому місяці, який називається Зуаль-хіджа.

Паломники прибувають до Джадди, а потім – до Мекки, де відвідують мечеть Аль-Харам і здійснюють обряд поклоніння, який включає семиразовий обхід священного каменя Кааби, його цілування, пиття води із священного джерела Земзем. Потім сім разів пробігають між двома пагорбами Сафа і Марва.

На другому етапі хаджу паломники прямують у долину Міна, що у кількох кілометрах від Мекки, і цілий день проводять на горі Арафат, де відбувається масова молитва і виголошується проповідь. Наступна ніч проходить біля гори Муз-даліфа, а вдень кожен учасник хаджу має принести в жертву Аллаху вівцю чи барана. Цього дня хадж закінчується. Його учасники отримують посвідчення про здійснення хаджу і розпочинається головне свято мусульман – свято жертвоприношення – ідальадха, або курбан-байрам, яке триває три-чотири дні.

Місто **Медіна** розташоване за 451 км на північ від Мекки і близько 193 км від узбережжя Червоного моря, в найродючішій місцевості регіону Хіджаз.

Місто має форму овала, оточеного збудованими ще у XII ст. міцними мурами 9-12 м заввишки.

Розташована у східній частині міста головна мечеть Аль-Масджід Ан-Набавія (Мечеть пророка) нагадує мечеть у Мецці. Тут проповідував і похований пророк Муххамед, тут знаходяться могили пророка Мохаммеда, його доньки Фатіми, Абу Бакра, першого халіфа і батька однієї з дружин пророка, державних і релігійних діячів. Немусульманам дозволяється лише здалеку споглядати святі місця Медини.

10.4. Об'єкти християнського паломництва та релігійного туризму в містах України

У містах України такж розташовано чимало об'єктів християнського паломництва та релігійного туризму. Відомі культові споруди – об'єкти релігійного туризму – знаходяться у

Києві (Києво-Печерська лавра, Софійський собор, Андріївська церква, Михайлівський золотоверхий собор), **Львові** (собор Святого Юра, ансамбль Успенської церкви, храм Святого Андрія, Латинський кафедральний собор), **Чернігові**, **Чернівцях**, **Одесі**, **Харкові**, **Овручі**, **Почаєві** (Свято-Успенська лавра) та багатьох інших містах.

Свято-Успенська Києво-Печерська лавра є національною святинею українського народу. У печерах Лаври поховані мощі 123 людей. На території Києво-Печерського монастиря розташовано три джерела з цілющою водою. Найбільш шанованими є ікони Пресвятої Богородиці «Похвала Печерська», Воздвиження Чесного Хреста Господнього, Божої Матері «Всесцариця», Святого Миколая, архієпископа Мір Лікійських, Великомученика Пантелеймона. На території Лаври знаходиться двадцять церков, які відносять до різних історичних епох. Вони відрізняються стилем і архітектурою. Деякі неодноразово були зруйновані і згодом заново відбудовані, через що свій первісний вигляд не зберегли.

Успенський собор Києво-Печерського монастиря був закладений 1073 р. За його стилем збудовано більшість культових споруд того часу.

Свято-Успенська Києво-Печерська лавра 1994 р. внесена до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Патріарший Свято-Володимирський кафедральний собор Української православної церкви Київського патріархату – не тільки один з найвеличніших храмів світу, а й пам'ятник видатному християнському сподвижнику князю Володимирі Великому.

Чимало об'єктів релігійного туризму є у **Львові**. Архікафедральний собор Святого Юра – собор Галицької митрополії УГКЦ, бароково-рококовий монументальний архітектурний ансамбль з виразними національними ознаками, вважається однією з святинь українських греко-католиків. Собор – багатовікова резиденція греко-католицьких архієпископів та па-

тріархів. Тут знаходяться чудотворна ікона Теребовлянської Пресвятої Богородиці та Києво-Печерська ікона Божої Матері, а також мощі апостола Петра, апостола Юди Тадея, святого Антонія Падевського, святого Шарбеля, святого Юрія, святого Миколая Чудотворця тощо.

Церква Святого Андрія Первозванного – центральна споруда комплексу монастиря Бернардинців, до якого належать також будівля давнього католицького монастиря, колона і криниця святого Яна з Дуклі. В церкві є мощі католицького святого Яна з Дуклі, який у XV ст. був монахом монастиря бернардинців, а також чудотворний образ Матері Божої Страждальної, відомий також під назвою Деревнянська Богородиця.

Ансамбль Успенської церкви у Львові – пам'ятник ренесансної архітектури XVI–XVII ст. Довкола церкви гуртувалася православна громада міста. У середині XVI ст. тут виникло Успенське братство, при якому діяли друкарня і школа. Інтер'єр Успенської церкви прикрашений живописом XVII–XVIII ст., тут знаходиться іконостас 1773 р., на вікнах – вітражі П. Холодного. У храмі зберігаються мощі великомученика цілителя Пантелеймона і великомученика Меркурія.

Архікафедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії, або Латинський кафедральний собор, – католицька базиліка, головний храм Львівської архієпископії римо-католицької церкви. Пам'ятка сакральної архітектури XIV–XVIII ст. Це чи не єдина готична пам'ятка архітектури стародавнього Львова, що вціліла після пожежі 1527 р.

Церква Святих Ольги і Єлизавети (раніше – костел Святої Ельжбети) – неоготичний храм, збудований на честь Єлизавети Баварської, дружини цісаря Австро-Угорщини Франца-Йосифа I. На сьогодні це найвища у місті будівля, її висота 88 м.

У м. Умань (Черкаська область) є один із найбільш відомих у світі й найвідоміший в Україні об'єкт паломництва хасидів – могила цадика рабі Нахмана Брацлавського. Юдеї також охоче відвідують Меджибіж, де працював і похований засно-

вник хасидизму Бел Шем Тов, могили Леві Іцхака в Бердичеві, Мордехая Тверського в Житомирі, Іехія Міхеля у Новоград-Волинському.

Рекомендована література

1. Дзюбанський Т. Почитання апостола Петра у Ватикані: від простої могили до найвеличнішої базиліки у світі/ Т. Дзюбанський. – К.: Дух і літера, 2010. – 112 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://issuu.com/duh-i-litera/docs/dziubansky_uryvok/1
2. Любіцева О. О. Паломництво і релігійний туризм: монографія / О. О. Любіцева, О. В. Романчук. – К.: Істина, 2011. – 328 с.
3. Павлов С. В. Географія релігій: навчальний посібник / С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева. – К.: АртЕк, 1999. – 504 с.
4. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм: навчальний посібник / З. П. Сапелкіна. – К.: Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2012 р. – 220 с.
5. Холлоуей Дж. К. Туристический бізнес: пер. з 7-го англ. вид./ Дж. К. Холлоуей, Н. Тейлор. – К.: Знання, 2007. – 798 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть найвідоміші міста – центри релігійного туризму та паломництва.
2. Які ви знаєте об'єкти християнського паломництва та релігійного туризму в містах України?
3. Які відомі об'єкти релігійного туризму розташовані у вашому місті чи найближчому до вашого населеного пункту місті?

МІСТА – КУРОРТИ ТА ЦЕНТРИ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

-
- 11.1. Міста – лікувально-оздоровчі курорти.*
 - 11.2. Міста – приморські рекреаційно-відпочинкові курорти.*
 - 11.3. Міста – гірські активно-туристичні курорти.*

11.1. Міста – лікувально-оздоровчі курорти

Згідно зі словником О. Бейдика, міста-курорти – це урбанізовані території, які спеціалізуються на задоволенні потреб у лікуванні або розвагах; характеризуються розвиненою інфраструктурою, доповненою зміненним, «окультуреним» природним середовищем.

Відповідно до класифікаційних ознак і функціональних класів курортів міста-курорти поділяють на такі групи:

- лікувально-оздоровчі;

- приморські рекреаційно-відпочинкові;
- гірські активно-туристичні.

Такі міста володіють унікальними ресурсами для залучення туристів. Додаткові переваги їм забезпечують не тільки культурно-історичні визначні пам'ятки, а й кліматичні особливості та мінеральні води. До таких міст належать Карлові Вари (Чехія), Будапешт (Угорщина), Баден-Баден (Німеччина), Дубровник (Хорватія), Анталія (Туреччина), Монастір (Туніс).

Європа є лідером серед регіонів світу за розвитком у містах лікувально-оздоровчого туризму. Найвідомішим містом-курортом Чехії є **Карлові Вари**. Місто назване на честь імператора Карла IV, який 1358 р. заснував тут замок. На його території у більш ніж 80 місцях на поверхню виходить мінеральна вода гарячих джерел, 19 з яких визнані «природними цілющими джерелами». Тут можна оздоровити організм загалом, вилікувати порушення обміну речовин, холецистит, цукровий діабет, хвороби шлунково-кишкового тракту, остеохондрози та артрози, порушення функцій хребта, парадонтоз і стресові стани. Чеське місто-курорт **Маріанське Лазне** спеціалізується на захворюваннях опорно-рухового апарату, верхніх дихальних шляхів та урологічних захворюваннях. Місто **Подебради** є молодшим, але не менш популярним курортом. Тут знаходяться джерела з високим вмістом сірководню, кальцію і магнію. Їх води застосовують при лікуванні порушень у роботі серцево-судинної системи, шкірних захворювань і опорно-рухового апарату організму.

Визнаним бальнеологічним курортом є **Будапешт**: на території міста розташовано 123 термальних джерела. Місто вважають одним з найбагатших на термальні та лікувальні води в світі. Деякі з джерел у будайській частині міста використовували ще кельти та римляни. У Будапешті працює 27 купалень, з них 13 є лікувальними. Лікувальні води використовують не тільки для купання, а й для пиття.

Німецьке місто-курорт **Баден-Баден** завдяки гарячим хлоридно-натрієвим мінеральним водам рекомендований для за-

гального очищення організму, лікування ревматизму, хвороб опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, а також деяких захворювань шлунково-кишкового тракту та органів дихання. Баден-Баден є найбільшим курортом Західної Європи, його мінеральні джерела відкриті ще в часи Римської імперії: римляни побудували тут терми і купальні. І сьогодні головними пам'ятками Баден-Бадена вважають два термальних комплекси: Каракалла Терми і Фрідрихсбад. Лікувальною базою німецького курорту **Аахен** є джерела найгарячішої (75-78° C) в Західній Європі мінеральної води. Історія міста починається ще з часів Римської імперії. З XIII до початку XVI ст. в Аахені коронували римських монархів.

Місто **Баден** – один з найпопулярніших бальнеологічних курортів Австрії, відоме з часів Римської імперії під назвою «Терми Панноніки». Кілька членів австрійської імператорської сім'ї робили місто своєю резиденцією, зокрема й перший імператор Австрії Франц I. Особливої популярності як курорт місто набуло при імператриці Марії Терезії. Про неї нагадують сьогодні «Терезієнбад» (лікувальна ванна Терезії) та «Терезієнгартен» (сад Терезії), закладений 1792 р.

Одне з найгарніших курортних міст світу – французький бальнеологічний курорт **Віші**. В різні часи місто було резиденцією короля Генріха IV, улюбленим місцем відпочинку імператора Наполеона III. Сьогодні цей елітний курорт використовує 12 субтермальних і термальних джерел радонової вуглекислої гідрокарбонатної натрієвої води для пиття, ванн, інгаляцій, зрошень. Ці процедури забезпечують лікування захворювань печінки, жовчних шляхів, кишківника, нирок, ендокринної системи.

Одним з найпопулярніших міст-курортів Ізраїлю є **Ейн-Бокек**, що використовує грязьові родовища і сірчані джерела Мертвого моря. Тут лікують псоріаз, дерматити, захворювання дихальних шляхів, опорно-рухового апарату тощо. Ейн-Бокек – це величезний оздоровчий комплекс з розвиненою інфрас-

туктурою, що включає бальнеологічні і СПА-центри, готелі, пляжі, заклади харчування, магазини.

Серед найвідоміших лікувально-оздоровчих міст-курортів України Трускавець, Моршин, Миргород. **Трускавець** багатий розмаїттям мінеральних вод, найвідомішою серед яких є «Нафтуся». Цією водою та іншими лікувальними процедурами лікують захворювання нирок, печінки, жовчних проток, хвороби обміну речовин тощо.

11.2. Міста — приморські рекреаційно-відпочинкові курорти

Найбільшими приморськими рекреаційно-відпочинковими містами Іспанії є Санта-Крус-де-Тенеріфе, Марбелья, Пальма де Майорка, Кадіс. **Марбелья** – один з найвідоміших курортів Іспанії, розташований на узбережній смузі Коста-дель-Соль. Протяжність міста разом з приміськими селищами майже 30 км. Модним курортом Марбелья стала в 50-х роках минулого століття. Курорт часто називають «іспанською Рів'єрою». **Пальма де Майорка** – столиця Болеарських островів. Головна пам'ятка міста – Кафедральний собор – єдиний у світі собор, розташований на узбережжі. Поряд знаходиться королівський палац Альмудайна. Розташований на південному заході Іспанії **Кадіс** вважають найстарішим містом Європи. Чисті пляжі та соснові ліси – головні ознаки курорту. **Санта-Крус-де-Тенеріфе** – адміністративний центр острова Тенеріфе, відомий одним з найбільших карнавалів у Європі, який щорічно проводять у лютому, та пляжами з піском із Сахари, яким 1973 р. замінили чорний вулканічний місцевий пісок.

Всесвітньо відомими містами-курортами є розташовані у Франції Ментона, Ніцца, Канни, Антіб. Курортом є карликова держава **Монако**. Тут поширений і пляжний, активний і ді-

ловий туризм. Монако – найдорожчий і найпрестижніший з усіх середземноморських курортів. Головний і єдиний громадський пляж Монако – Ларвотто в Монте-Карло. **Ніцца** – найпопулярніший курорт «французької Рів'єри» своєрідна її столиця. 80% населення міста зайнята в туризмі. Відомими пам'ятками є набережна Променад-дез-Анж (приморський бульвар завдовжки 5 км), оперний театр, палац конгресів Акрополіс (центр ділового туризму), площа Розетті (географічний центр Ніцци) та ін. **Канни** – популярний курорт Лазурового берега, – відомий щорічним Канським кінофестивалем. Місто має 8 км загальнодоступних пляжів. Уся пляжна зона поділена на три частини: Ля Круазетт, Ля Бока, Міді. Туристичними принадами міста є набережна Круазетт (культурний центр Канн), квартал Ле Сюке (найдавніша частина міста), Палац фестивалів і конгресів (місце проведення Канського кінофестивалю), Алея зірок (алея з відбитками рук зірок), Музей парфумерії (експозиція розповідає про історію парфумерної справи). **Ментона** – найзахідніший курорт Лазурового берега. Місто відоме своїми казино та музичними фестивалями. Місто – єдине в Європі, де цілорічно цвітуть і плодоносять лимони. Щороку у лютому тут відбувається «Свято лимонів». Тут є всі умови для занять різними видами водного спорту. **Антіб** – одне з найпопулярніших міст Лазурового берега, стародавній Антиполіс, а сьогодні – наймолодіжніше місто Рів'єри і центр вітрильного спорту. Місто максимально зберегло свою ідентичність, незважаючи на розгалужену мережу туристичної інфраструктури.

Популярними приморськими лікувально-оздоровчими містами-курортами Хорватії є Дубровник, Спліт, Макарська, Рієка. **Дубровник** – вважається найкрасивішим і водночас найдорожчим містом Хорватії. Засноване ще в VII ст. місто перебуває під охороною ЮНЕСКО. В часи середньовіччя місто було самостійною республікою, в якій вирувала торгівля. Дубровник – це слов'янська Венеція за архітектурою та слов'янські Афіни – за культурою. Давню історію має і **Спліт** – друге за чисельністю

населення місто Хорватії після столиці – Загреб. Історичний центр курорту внесено до Світової спадщини ЮНЕСКО. Головна пам'ятка – палац Діоклетіана – чотирикутне міні-місто, відгороджене від іншої частини Спліта високими стінами. У місті є умови і для пляжного відпочинку, і для занять спортом (водні лижі, віндсерфінг, вітрильний спорт, дайвінг, підводна риболовля). Тут знаходяться три дайвінг-центри і два велнес-центри з багатим вибором сра-процедур. Місто **Макарська**, центр «макарської Рів'єри», одне з найвідвідуваніших туристами міст Хорватії, приваблює природним і кліматичним розмаїттям.

Серед відомих курортів Чорногорії – Будва, Котор. Місто **Будва** розташоване в центральній частині адриатичного узбережжя Чорногорії і разом з околицями утворює «будванську Рів'єру» – найбільший туристичний центр країни, відомий піщаними пляжами, розважальними закладами та зразками середземноморської архітектури. Місто **Котор** – одне з найстаріших у Чорногорії. Тут владарювали римляни, у різні часи місто входило до складу Візантійської імперії, Сербської держави, Венеційської республіки та імперії Наполеона. Найбільшою пам'яткою є Старе місто, оточене оборонними мурами, з численними соборами, церквами, фонтанами. Старе місто входить до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Відомими містами-курортами Болгарії є Несебер, Поморіє, Созопол, Албена. **Несебер** належить до найстаріших міст Європи. Воно відоме пам'ятками античних часів, Середньовіччя та Відродження. Територія старого міста є археологічним та архітектурним заповідником і входить до переліку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. **Поморіє** – бальнеологічний центр Болгарії, що приваблює туристів неглибоким морем і лікувальними грязями. **Созопол** – найстаріше болгарське місто на чорноморському узбережжі – поділене на стару та сучасну частини. Стара частина є архітектурним заповідником під егідою ЮНЕСКО. Це улюблене місто болгарської богеми.

У США найсприятливішими для приморських лікувально-оздоровчих курортів є природні умови Каліфорнії. Популярними містами-курортами тут є Лонг-Біч, Санта-Барбара, Сан-Дієго, Санта-Круз, Санта-Каталіна. Берегова лінія **Маямі Біч** – міста на південному сході штату Флорида – тут простягається на кілька десятків кілометрів.

Одним з найбільш відвідуваних курортів світу є столиця Гаваїв – місто **Гонолулу**. Це також один з найдорожчих курортів, що не впливає на його відвідуваність.

Всесвітньопопулярним є **Акапулько**, один з найстаріших і найпопулярніших курортів Мексики. Бухта Акапулько вважається однією з найкрасивіших у світі. Як курорт місто стало популярним з 50-х років минулого століття, відтоді як тут почали відпочивати зірки Голлівуду.

Напопулярнішим курортом тропічного узбережжя Атлантичного океану Бразилії є **Копакабана**, південний район Ріо-де-Жанейро, природним кордоном якого слугує чотирикілометровий пляж. Піку популярності курорт досяг у 50-60-ті роки ХХ ст., саме у той час тут оселилося багато відомих письменників, художників та артистів.

Найпопулярнішим приморським лікувально-оздоровчим містом-курортом Туреччини є **Анталія**. Туристів, окрім високого рівня сервісу, комфортного клімату, у це місто приваблюють незвичайна архітектура та історичні пам'ятки. Особливий інтерес становить історичний центр Анталії – Старе місто, з традиційною житловою забудовою, колоритними базарчиками, сувенірними крамничками, що збереглися ще з часів Римської імперії.

Популярним курортом Ізраїлю є **Тель-Авів**. Окрім того, це важливий культурний та економічний центр. Стародавня частина міста Яффа, що декілька разів згадується у Біблії, об'єднана з Тель-Авівом 1950 р.

Дедалі більшої популярності набувають приморські лікувально-оздоровчі міста-курорти Єгипту Хургада, Шарм-еш-

Шейх. Хургада – курорт на Червоному морі, що спеціалізується на пляжному відпочинку та екскурсійних турах. Це також міжнародний центр любителів водних видів спорту. Розташований у південній частині Сінайського півострова **Шарм-еш-Шейх** – місце відпочинку туристів з усього світу. В місті працює понад 200 готелів різного класу.

Танжер, Тетуан, Агадір, – міста-курорти Марокко. **Танжер** – місто на узбережжі протоки Гібралтар, околиці якого – суцільна пляжна зона. Принадами міста окрім пляжів і високого сервісу є базари. **Тетуан**, окрім пляжного відпочинку, дайвінгу, цікавий старою частиною міста Мединою, школою ремесел, а також руїнами римського міста Тамуд.

Сус, Монастір Хаммамет, Набуль, Ель-Хосейма – міста-курорти Тунісу. **Хаммамет** – один із найпопулярніших курортів країни. На місці міста в 180 р. до н. е. існувала римська колонія Путпут, яку з часом араби перейменували в Хаммамет («місце для купання»). Курортна зона міста простягається на 14 км. З півночі до нього прилягає містечко Набель, курорт, який дає Тунісу 25% усіх доходів від туризму. Хаммамет відомий як центр таласотерапії: більшість туристів їде сюди, щоб поєднати традиційний пляжний відпочинок з інтенсивними оздоровчими та омолоджувальними процедурами. Багате на історичні пам'ятки місто-курорт **Сус**. Це третє за чисельністю місто Тунісу. Статусу туристичного центру Сус набув у 60-ті роки ХХ ст. Тут уперше була реалізована ідея облаштування інтегрованих туристичних зон – територій, які цілковито спеціалізуються на готелях і розгалуженій туристичній інфраструктурі. **Монастір** – місто-курорт розташоване на центральному узбережжі Тунісу. Завдяки винесенню за межі міста туристичної зони тут вдалося зберегти автентичну атмосферу часів правління першого президента країни Хабіба Бугріби. Одне з наймолодших міст країни **Ель-Хосейма** розташоване на півночі Марокко, біля підніжжя хребта Ер-Риф, між містами Тетуан і Мелилья.

11.3. Міста — гірські активно-туристичні курорти

Найвідоміші гірські активно-туристичні міста-курорти розташовані в Австрії, Франції, Польщі, США.

Серед гірських міст-курортів Австрії найвідвідуваніші Інсбрук, Бад Гастайн, Кітцубель. **Інсбрук**, центр австрійської провінції Тіроль, двічі приймав Зимові Олімпійські ігри – в 1964 та 1976 рр. На майданчиках міста відбувався чемпіонат світу з хокею 2005 р. Свого часу Інсбрук був резиденцією та столицею імперії Габсбургів. Найпопулярніша пам'ятка міста – замок XVI ст. Амбрас, резиденція Фердинанда II. Серед інших пам'яток – середньовічна вулиця Марія-штрассе в центрі міста; вокзал-музей, в якому зібрана колекція потягів різних епох; єдиний в Європі зоопарк, розташований на висоті 750 м над рівнем моря. **Бад Гастайн** – відомий бальнеологічний курорт і центр зимових видів спорту. **Кітцубель** – один з перших гірськолижних курортів Австрії. Уже 1928 р. тут були побудовані підйомники. В околицях міста 170 км гірськолижних трас для катання, 33 км лижних маршрутів, в тому числі легендарна траса «Штрайф» завдовжки 3,3 км, що вважається найскладнішою в світі.

Найреспектабельніший курорт Швейцарії і один з найстаріших гірськолижних курортів світу – **Санкт-Моріц**. Місто двічі приймало зимові Олімпійські ігри – у 1928 та 1948 рр., а етапи різноманітних чемпіонатів світу проходять тут щорічно.

Найпопулярніший гірськолижний курорт Польщі – **Закопане** водночас є найбільшим населеним пунктом біля підніжжя Татр. Курорт має 80 км трас і 90 підйомників, 10 гірськолижних комплексів.

Рекомендована література

1. Бейдик О. О. Українсько-російський словник термінів і понять з рекреаційної географії та географії туризму / О. О. Бейдик. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.
2. Заваріка Г. М. Курортна справа: навчальний посібник / Г. М. Заваріка. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 264 с.
3. Мальська М. П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: монографія / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, Н. М. Паньків. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 268 с.
4. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
5. Рутинський М. Класифікація та типологія курортів / М. Рутинський // Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна. – 2007. – Вип. 34. – С. 236-246.

Контрольні запитання та завдання

1. Що ми називаємо містом-курортом?
2. На які групи поділяють міста-курорти відповідно до функціональних ознак?
3. Назвіть найвідоміші міста-курорти Європи.
4. Охарактеризуйте гірськолижні міста-курорти Австрії.

12 МІСТА - ЦЕНТРИ ДІЛОВОГО І ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

- 12.1. Основні центри ділового туризму світу.*
- 12.2. Міста – центри подієвого туризму.*
- 12.3. Центри ділового та подієвого туризму України.*

12.1. Основні центри ділового туризму світу

До сфери ділового туризму належить організація конференцій, семінарів, симпозіумів, «круглих столів», презентацій, тренінгів, майстер-класів, прес-конференцій тощо. У тій чи іншій формі бізнес-туризм існує давно. Сьогодні замість терміна «діловий туризм» часто вживається англійський термін-аббревіатура MICE, розгорнена форма якого точно відображає структуру цього виду туризму: meetings / incentives / conferences / exhibitions, а в перекладі – зустрічі / стимули (заохочення) / конференції / виставки. Бізнес-туризм у містах охоплює власне

ділові поїздки (відрядження) бізнесменів і підприємців, конгресно-виставковий та інсентив-туризм, проведення заходів, пов'язаних з певними подіями. Зі складових сучасного ділового туризму найдинамічніше розвиваються інсентив- і конгресно-виставковий туризм.

Для ділового туризму важливо, щоб у готельних комплексах були спеціальні зали, обладнання для зв'язку (телефони, факси, інтернет), приміщення для переговорів та ін.

Переважно ділові подорожі спрямовані до великих міст світу, які мають розвинену сучасну інфраструктуру та широкі можливості для налагодження зв'язку.

Найдорожчим містом світу для здійснення ділових поїздок, за версією міжнародної статистичної компанії Statista Inc., у 2015 р. був Каракас – столиця Венесуели. Середня ціна сніданку, обіду і вечері в місті становила 1127,07 USD. Дорогими для бізнес-туризму залишаються міста Швейцарії, ОАЕ та Китаю.

Таблиця 4

Найдорожчі для ділових подорожей міста світу,
за щоденними цінами на продукти харчування, 2015 р.*

№ з/п	Місто, країна	Щоденні витрати на харчування, транспорт і житло, USD
1	2	3
1	Каракас (Венесуела)	1127,07
2	Базель (Швейцарія)	159,45
3	Абу-Дабі (ОАЕ)	154,68
4	Цюрих (Швейцарія)	151,21
5	Женева (Швейцарія)	151,2
6	Доха (Катар)	143,82
7	Шанхай (Китай)	136,69
8	Лондон (Велика Британія)	135,01
9	Дубай (ОАЕ)	132,36
10	Ер-Ріад (Саудівська Аравія)	132,18
11	Гонконг (Китай)	130,1
12	Пекін (Китай)	123,68
13	Сеул (Південна Корея)	123,14
14	Маскат (Оман)	120,66

Закінчення табл. 4

1	2	3
15	Стокгольм (Швеція)	119,79
16	Сінгапур (Сінгапур)	117,02
17	Ставангер (Норвегія)	116,99
18	Осло (Норвегія)	116,17
19	Ель-Кувейт (Кувейт)	115,68
20	Гельсінкі (Фінляндія)	112,65

*Складено за: Most expensive cities for business travel worldwide (non-United States) based on daily food costs in January 2015 (in U.S. dollars) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.statista.com/statistics/264986/most-expensive-cities-for-business-travel-based-on-cost-of-food/>

Найчастіше місцем проведення конгресно-виставкових заходів у 2016 р. обирали Париж. За даними Міжнародної асоціації конгресів і з'їздів (ICCA — International Congress and Convention Association), 2016 р. в столиці Франції відбулося 196 великих міжнародних конгресів, з'їздів і симпозіумів. Друге і третє місця, за даними ICCA, посіли Відень і Барселона, де того ж року було організовано відповідно 186 і 181 бізнес-заходів. Київ у рейтингу міст за кількістю проведених у них ділових заходів 2013 р. опинився на 101-му місці зі 186 рейтингових позицій.

Таблиця 5

Рейтинг міст світу за кількістю
конгресно-виставкових заходів, 2016 р.*

№ з/п	Місто, країна	Кількість заходів
1	Париж (Франція)	196
2	Відень (Австрія)	186
3	Барселона (Іспанія)	181
4	Берлін (Німеччина)	176
5	Лондон (Велика Британія)	153
6	Сінгапур (Сінгапур)	151
7	Амстердам (Нідерланди)	144
8	Мадрид (Іспанія)	144
9	Лісабон (Португалія)	138
10	Сеул (Південна Корея)	137

*Складено за: International Congress and Convention Association [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iccaworld.org/>

За кількістю міжнародних ділових заходів, проведених під егідою Міжнародної асоціації конгресів і з'їздів у 2016 р., перші три місця належали США (934 заходи), Німеччині (689), Великої Британії (582).

Цетрами ділового туризму є такі міста: Дубай (ОАЕ); Гуанчжоу, Шанхай, Пекін (Китай); Ганновер, Штутгарт, Франкфурт-на-Майні, Дюссельдорф (Німеччина); Мілан (Італія); Лондон (Велика Британія); Бангкок (Таїланд).

Із 8 млн туристів, які щорічно відвідують **Дубай**, 3 млн – інсентив-туристи. Окрім того, тут щорічно відбувається близько 120 виставок. Найбільшими виставковими комплексами в місті є Дубайський центр міжнародної торгівлі, Виставковий центр Дубайського аеропорту, Торгово-промислова палата. Окрім майданчиків для проведення ділових заходів у Дубаї вже функціонують і споруджуються нові готелі, орієнтовані на потреби бізнес-туристів. Якість надання послуг у них контролює Дубайське конференц-бюро. Нещодавно в місті відкрито Міжнародний конгресний і виставковий центр, розрахований на 6 тис. осіб. Серед найвідвідуваніших виставок і подій – Дубайське авіашоу, Арабська туристична виставка (АТМ), Комп'ютерна виставка GITECH, Дубайський торговий фестиваль.

Найпопулярнішими містами для бізнес-туризму в Китаї є Шанхай, Гонконг, Пекін, Гуанчжоу. Географія поїздок у те чи інше з них залежить від цілей. У Пекіні зосереджені всі державні компанії: у Шанхаї представлені компанії фінансового сектора, Шеньчжень славиться великою кількістю компаній з виробництва електроніки, легка промисловість і торгівля зосереджені в Гуанчжоу, а в Ченду стрімко зростає сегмент ІТ-компаній. **Шанхай** – великий фінансовий і торговий центр Китаю. Місто посідає перше місце в країні за кількістю міжнародних виставок, ярмарків, конференцій, тут розташовано більше 10 сучасних експоцентрів. Найвідоміший шанхайський виставковий центр «SNIEC» (Shanghai International Expo Centre) протягом року приваблює туристів на численні шоу, виставки

та автопрезентації. Щорічно в Шанхаї відбувається туристичний форум і приурочена до нього виставка «IT&CM China» (Incentive Travel & Conventions, Meetings). Зазвичай у цій події беруть участь понад 2 тис. осіб з 50 країн. Ще однією знаковою міжнародною туристичною подією є «WTF» (World Travel Fair), що відбувається в центрі міста у виставковому центрі «SNIEC». У Пекіні функціонує 12 виставкових комплексів площею 237 тис. кв. м, в яких щороку відбувається сотні тисяч конференцій, тисячі ярмарок і виставок. Найбільший виставковий комплекс Пекіна – China International Exhibition Center – має експозиційну площу 60 тис. кв. м.

Популярним МІСЕ-напрямок є міста Таїланду – Бангкок, Паттайя, Аюттайя. Площа виставкових залів **Бангкоку** перевищує 400 тис. кв. м, у місті 80 п'ятизіркових готелів. Серед основних експозиційних майданчиків – Міжнародний торгово-виставковий центр (BITEK), виставковий центр «IMPACT Arena», Національний виставковий центр ім. королеви Сикирит (QSNCC). Найбільший у країні виставковий центр «Pattaya Exhibition & Convention Hall» розташований **Паттайї**. Місто **Аюттайя** – адміністративний центр однойменної провінції, стародавня столиця Таїланду – був одним із п'яти офіційних претендентів на проведення Всесвітньої універсальної виставки «ЕКСПО-2020». Серед інших претендентів – Ізмір (Туреччина), Єкатеринбург (Росія), Сан-Паулу (Бразилія), Дубай (ОАЕ). Виставка проходить у Дубаї.

Відомі своїми виставками та ярмарками міста Німеччини: Ганновер, Франкфурт-на-Майні, Берлін. У **Ганновері** неодноразово відбувалась Всесвітня універсальна виставка «ЕКСПО». Міжнародний аеропорт міста славиться своїм розважально-виставковим центром «Світ авіації». «Hannover Messe» – найбільша виставка сучасних промислових технологій, на 24 га виставкових площ тут щорічно демонструють свої досягнення понад 6 тис. учасників. У **Франкфурті-на-Майні**, фінансовому центрі Німеччини, щорічно відбувається понад 30 виставок світового масштабу, тисячі міжнародних конференцій і семінарів.

Особливе значення для просування туристичного продукту мають спеціалізовані туристичні виставки та біржі, найбільшими серед яких є IMEX і EIBTM. IMEX – міжнародна виставка в сфері заохочувальних подорожей і конгрес-менеджменту – відбувається у Франкфурті-на-Майні і вважається центральною виставковою подією сфери ділового туризму останніх років. IMEX стала першою в Німеччині виставкою, тематика якої цілком і повністю присвячена інсентив-туризму і конгрес-менеджменту. EIBTM проводиться щорічно з 1988 р. Це провідний туристичний форум, тематикою якого традиційно є організація конференцій, семінарів і ділових зустрічей, корпоративного туризму та спеціальних заходів. На EIBTM щорічно виставляються 3300 експонентів з 80 країн, приїздять 3994 запрошених відвідувачів з 71 країни, 6500 попередньо зареєстрованих відвідувачів, а також відбувається 54 255 заздалегідь призначених зустрічей. Однією з найбільших у світі туристичних виставок є також Міжнародна туристична біржа (ITB), що відбувається у Берліні починаючи з 1966 р.

12.2. Міста — центри подієвого туризму

Сьогодні більшість міст світу сприймають подієвий туризм як інструмент соціально-економічного розвитку. Об'єктами інтересу для цього виду туризму в містах можуть бути такі події:

- світового значення – Олімпійські ігри, конкурс краси «Міс світу», Всесвітній економічний форум, Бразильський карнавал, Канський кінофестиваль, тиждень високої моди в Парижі, Брюссельський міжнародний книжковий ярмарок;
- регіонального – чемпіонати Європи з футболу та інших видів спорту, карнавал у Новому Орлеані (США), Дейтройтський автомобільний салон (США), Франкфурт-

- ський автомобільний салон (Німеччина), Токійський автосалон (Японія), музичні конкурси «Євробачення», «Нова хвиля» (м. Юрмала, Латвія), Лондонський кінофестиваль, Краківський кінофестиваль;
- національного – музичний фестиваль «Варшавська осінь» (Польща), Зальцбургський музичний фестиваль (Австрія), Единбурзький кінофестиваль (Велика Британія), кінофестиваль «Молодість» (м. Київ), чемпіонат України з боксу (м. Харків);
 - локального – відтворення історичних битв (битва націй, м. Хотин, Україна), дні культури Середньовіччя «Срібний татош» (м. Мукачево, Україна), «Тернопільська брама» (м. Тернопіль, Україна), «Львів стародавній» (м. Львів, Україна).

Наприклад, це такі всесвітньо відомі заходи, як карнавал у Ріо-де Жанейро (Бразилія), Венеціанський карнавал (Італія), фестиваль Св. Патріка в м. Лондоні (Велика Британія) і м. Дубліні (Ірландія), фестиваль культур у м. Берліні (Німеччина), фестиваль оперного мистецтва в м. Вероні (Італія), фестиваль «Цирк майбутнього» в м. Парижі (Франція), «Октоберфест» в м. Мюнхені (Німеччина), фестиваль бонсай у м. Нара (Японія), авіасалон у Ле Бурже (м. Париж, Франція), автосалон у м. Женеви (Швейцарія), Парад квітів у м. Амстердамі (Нідерланди).

12.3. Центри ділового та подієвого туризму в Україні

Частка України на світовому ринку ділового туризму не є вагомою. У рейтингу Міжнародної асоціації конгресів і з'їздів за 2016 р. вона посіла лише 72-ге місце зі 104 рейтингових позицій. Основна проблема – відсутність сервісу високої якості, якої вимагає ділова індустрія. Найпопулярнішими бізнес-центрами

України є обласні центри з високою діловою активністю, зокрема Київ, Дніпро, Харків, Львів, Одеса. Саме до них передусім скеровуються бізнесові туристичні потоки. Київ як столиця України має величезний потенціал у сфері ділового та подієвого туризму. Тут працюють чотири експоцентри: Національний комплекс «Експоцентр України», «Міжнародний виставковий центр», «Київекспоплаза» та «Український дім», діють понад 30 бізнес-центрів, 25 великих готелів, в інфраструктуру яких входять бізнес-центри та конференц-зали. Щороку в Києві відбувається понад 10 великих міжнародних конференцій, на яких столиця виставляє свій іміджевий стенд. З метою підвищення привабливості Львова на ринку МІСЕ-послуг, а також ефективнішої промоції можливостей ділового туризму в місті протягом 2014 р. Львівське комунальне підприємство «Агенція з підготовки подій», більше відоме як Lviv Convention Bureau, здійснило інвентаризацію усіх залів, в яких можна проводити заходи ділового характеру. Відтак у місті та найближчих околицях виокремлено близько 100 локацій: готелів, унікальних закладів, бізнес-центрів і навчальних закладів.

В Україні зростає популярність подієвого туризму. Основні центри подієвого туризму – Львів, Ужгород, Одеса, Кам'янець-Подільський. В Ужгороді щороку проводяться гастрономічний фестиваль молодого вина «Закарпатське божоле», музично-творчий фестиваль «Сакура фест», у Кам'янці-Подільському Хмельницької області – історичний фестиваль «Porta temporis» («Брама часу») і кубок повітроплавання, а також фестиваль сучасного вуличного мистецтва «Республіка», фестиваль середньовічної культури «Форпост». У Львові щорічно відбувається близько 50 фестивалів. Серед них: Національне свято шоколаду, Фестиваль писанок, міжнародний фестиваль музичного мистецтва «Віртуози», Alfa Jazz Fest, Леополіс Гран Прі, Форум видавців, Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев на вулиці».

Рекомендована література

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: учебное пособие / А. Ю. Александрова. – М.: АспектПресс, 2001. – 464 с.
2. Андренко І. Б. Діловий туризм: навчальний посібник / І. Б. Андренко. – Харків, 2014. – 165 с.
3. Вишневська Г. Г. Гастрономічні свята та фестивалі як туристична атракція / Г. Г. Вишневська, А. О. Цегельник // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 18. – С. 55-62.
4. Вороніна Г. Б. Фестивальний туризм як новий напрям світового туризму / Г. Б. Вороніна // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 10. – С. 31-342.
5. Дрогомирецька М. І. Перспективи розвитку ділового туризму в мовах глобалізації / М. І. Дрогомирецька // Вісник Одеського національного університету. Серія економіка. – 2014. – Т. 19. – Вип. 3/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/vest_econom_2014_19_3_1.pdf
6. Конон П. С. Міжнародний бізнес-туризм: Інтерпретація дефініції та перспективи розвитку у ХХІ ст. / П. С. Конон // Вісник ДНУ. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2012. – Вип. 4. – С. 89-98.
7. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
8. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг [Електронний ресурс]: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк. – К., 2008. – 661 с. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/603-mjnarodniy-turizm-sfera-poslug-malska-mp.html>
9. Офіційний сайт міжнародної статистичної компанії Statista Inc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

www.statista.com/statistics/264986/most-expensive-cities-for-business-travel-based-on-cost-of-food/

10. Офіційний сайт Міжнародної асоціації конгресів і конференцій (ICCA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iccaworld.org/>

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть основні центри ділового туризму світу.
2. Які міста – центри подієвого туризму України ви знаєте?

13 РОЗВАЖАЛЬНИЙ, ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ І ШОПІНГ-ТУРИЗМ У МІСТАХ

13.1. Міста – центри розважального туризму.

13.2. Екстремальний туризм у містах.

13.3. Шопінг-туризм у містах.

13.1. Міста — центри розважального туризму

Відпочинок у поєднанні з розвагами переважає серед інших цілей подорожі і формує наймасовіші туристичні потоки у світі. Розважальний туризм – відвідування комплексів активних ігор, атракціонів, тематичних парків, дансингів, казино тощо.

Особливе місце в цьому сегменті туризму посідають **тематичні парки**. Ідея їх створення зародилася в Європі ще наприкінці XIX ст. На Всесвітній виставці в Брюсселі 1880 р. вперше

з'явився куточок атракціонів. Пізніше в Парижі з'явився перший у світі атракціон на літературній основі – «З гармати на Місяць». Атракціон разом з розташованими поряд каруселями, назвали «Луна-парком». Центри розваг, організованих у формі тематичного парку, набули поширення в США, Франції, Іспанії, Нідерландах, Данії, Німеччині, Великій Британії, Японії, Китаї, Австралії.

Коротко охарактеризуємо найбільш відомі і відвідувані тематичні парки світу.

«Діснейленд» – цей найстаріший тематичний парк США (створений у середині 50-х років ХХ ст.), перший «справжній» парк розваг. Розташований у Каліфорнії, за 40 км від Лос-Анджелеса. Парк став місцем зустрічі з героями улюблених казок. Крім розважального, відпочинок у парку має інформаційно-пізнавальний характер. Тут постійно діють експозиції, які розповідають про історію Америки, культури різних народів. Відвідувачам парку пропонують взяти участь в атракціоні «Космічна подорож».

«Євродіснейленд», розташований за 32 км від центру Парижа, в містечку Марн-ла-Валль, – найбільший в Європі (площа 1943 га) парк розваг компанії «Волт Дісней». Щорічно парк відвідує 12,5 млн осіб.

«Порт-Аventura» – парк у каталонському місті Салоу, неподалік від Барселони. Цей найвідвідуваніший парк розваг в Іспанії і шостий у Європі щорічно приймає близько 4 млн гостей. Парк розділений на п'ять екзотичних світів: «Середземномор'я», «Полінезія», «Китай», «Мексика» та «Дикий Захід», п'ять вимірів часу і простору, що їх долають шукачі пригод.

«Сади Тіволі» в Копенгагені вважається другим найстарішим парком розваг у світі (відкритий 1843 р.). У 2012 р. Тіволі відвідали 4033 млн гостей.

Територія парку «Леголенд» (Білунд, Данія) поділена на вісім зон. В одній з них – «Мініленді», що є серцем парку, «світом

мініатюр», можна побачити складену з пластикових деталей статую Свободи, єгипетські піраміди й безліч іншого.

«**Міні-Європа**» (Брюссель, Бельгія) – єдиний парк, у якому можна за кілька годин оглянути найвизначніші місця Старого Світу. Тут зібрано 350 макетів найвідоміших споруд 80 європейських міст. Масштаб відтворення – 1/25.

Заснований 1996 р. стокгольмський «**Юнібакен**» приймає 300 тисяч гостей за рік і включає парк атракціонів і музей літературних героїв Швеції. Музей є п'ятим у списку найбільш відвідуваних туристичних місць Стокгольма.

Відкритий 2000 р. парк «**Терра Мітика**» (Бенідорм, Іспанія) складається з п'яти тематичних зон, що оформлені в стилі стародавніх цивілізацій: «Єгипет», «Греція», «Рим», «Іберія» та «Острови». Щорічно в парку проводиться понад 35 вистав.

«**Світ Мумі**» (Наанталі, Фінляндія) створено на основі дев'яти книжок фінської письменниці й художниці Туве Янссон. У його створенні брала активну участь сама письменниця. В парку немає атракціонів і каруселей. Усі розваги присвячено сюжетам з книг про мумі-тролів, тому, чим краще відвідувачі знають зміст творів, тим цікавіша буде екскурсія.

Розташований у місті Руст, що в федеральній землі Баден-Вюртемберг, на стику кордонів Німеччини і Швейцарії «**Європа-парк**» – другий за відвідуваністю парк розваг у Європі, після «Євродіснейленду», – майже 5 млн гостей на рік. Парк поділено на 16 тематичних частин. У мініатюрній «Європі» можна за один день побувати в різних куточках Європи – Австрії, Великій Британії, Німеччині, Нідерландах, Іспанії, Італії, Росії, Франції, Швейцарії, країнах Скандинавії, Греції, Португалії, Ісландії, а також можна відвідати «Шоколадну землю», «Країну вікінгів» і «Палацовий парк».

Парк «**Футурископ**» (Пуатьє, Франція) – парк-експеримент, його ще називають «парком ХХІ століття» і «парком кінотеатрів», оскільки він присвячений візуальним технологіям – динамічному 3D і 4D кіно, науково-популярному, пригодниць-

кому. У футуристичних спорудах-кінотеатрах представлені всі новітні способи показу зображення. Розташовані на площі 100 га сфери, куби й дзеркала гармонують з водоймами, деревами й квітами, створюючи оригінальні й дивовижні пейзажі. Усі розваги розділені за віковими групами та інтересами. «Футуроскоп» – один з небагатьох парків розваг у світі, який активно відвідують не тільки родини з дітьми, а й дорослі (за статистикою, останні становлять майже половину усіх відвідувачів).

«Астерикс» (Париж, Франція) збудований за сюжетами популярних фільмів, мультфільмів, а ще раніше – коміксів про боротьбу предків французів проти стародавніх римлян. Парк розділено на п'ять частин – Галію, Римську імперію, Грецію, Вікінгів і перетин часів, в яких розташовано понад 30 атракціонів.

В Україні, на жаль, тематичних парків немає. В основу їх створення може бути покладена ідея відтворення різних епох і періодів з історії України: трипільської культури, Давньої Русі, козацької доби тощо.

Не менш важливими для розважального туризму в містах є такі установи грального бізнесу, як казино. Столицю грального бізнесу **Лас-Вегас** (штат Невада, США) щорічно відвідують близько 30 млн осіб. Основні центри азартних ігор і розваг у світі: Атлантик-Сіті (штат Нью-Джерсі, США), Маямі (штат Флорида, США), Монте-Карло (Монако), Баден-Баден (Німеччина), Сан-Сіті (ПАР), Макао (Китай).

В Україні немає жодного казино міжнародного класу.

13.2. Екстремальний туризм у містах

Екстремальний туризм – вид туризму, пов'язаний з певним ступенем ризику або з надважкими фізичними чи психічними навантаженнями. Серед найпопулярніших у містах – бейсджампінг, банджі-джампінг, роуп-джампінг, паркур, дигерство, руферство, міський тріал тощо.

Бейс-джампінг – стрибки-польоти з парашутом з висотних об'єктів – будинків, веж, мостів, гірських скель тощо. Найвідомішим центром цього виду туризму стало Макао (Китай). Сюди приїжджають любителі міського бейс-джампінгу, щоб стрибнути з вежі Макао Тауер заввишки 235 м (оглядовий майданчик). У столиці Малазії в місті Куала-Лумпур 2001 р. відбувся перший чемпіонат світу зі стрибків з нерухомих об'єктів. Стрибки здійснювали з близнюків-хмарочосів «Петронас» заввишки 452 м. Бейс-джампінг заборонений законом у багатьох країнах. В Україні стрибки з висотних будівель і споруд вважаються дрібним хуліганством і караються відповідно до Кримінального кодексу.

Роуп-джампінг – молодий, але вже достатньо популярний вид екстремального спорту. Це стрибки з високих промислових чи інших споруд/об'єктів з використанням професійного альпіністського спорядження. Якийсь час стрибун перебуває у вільному падінні, а потім його зупиняють завдяки амортизаційній системі. В Україні роуп-джампінг організовують в Одесі, Києві на пішохідному мості, що веде до Труханового острова, у Запоріжжі.

Банджі-джампінг – схожий на роуп-джампінг, проте тут стрибок здійснюється вниз головою із прив'язаними до ніг спеціальними тросами, що кріпляться до кранів або мостів. В Україні цей вид екстремальної розваги можна випробувати у київському Гідропарку, на найвищому мості України «Стрімка лань» у Кам'янці-Подільському, з заводської труби комбінату «Сірка» поблизу Новояворівська Львівської області.

Найвищі місця для банджі-джампінгу розташовані у таких містах:

- Макао (Китай) – вежа Макао Тауер (338 м). Стрибки проводяться з майданчика висотою 235 м;
- Окленд (Нова Зеландія) – телевежа Скай Тауер (328 м). Стрибки проводяться з майданчика висотою 192 м;

- південніше Інсбрука (Австрія) – міст Еуропабрюкке (192 м);
- Віченца, Італія – місцевість Альтопиано ді Асьяго (175 м);
- Гельсінкі, Фінляндія – атракціон парку Кайвопуйсто (150 м).

Паркур поєднує елементи легкої атлетики, гімнастики та плавання, скелелазіння і бойових мистецтв, капоейри і брейк-дансу, вчить блискавично оцінювати ситуацію, що склалася, і приймати оптимальне рішення. Цей вид туризму поширений переважно у великих містах.

Дигерство – вид індустріального екстемального туризму, метою якого є дослідження підземних комунікацій, колекторів, бомбосховищ, зачинених станцій метро. Об'єктами дигерства в Україні є катакомби в Одесі, Керчі, Харкові, дренажно-штовельні системи, лаврські, Зверинецькі, Китаєвські печери у Києві, підземелля Львова.

Руфінг – проникнення і дослідження дахів різновисотних споруд. Цей вид туризму поширений переважно у великих містах. В Україні під час подій 2014-2015 рр. прихильники руфінгства започаткували флешмоб, який полягав у піднятті державного прапора на найвищих точках міст. Часто для цього виду екстемального туризму використовують міські довгобуди.

Міський тріал – виконання трюків на мотоциклі чи велосипеді з використанням природних міських перешкод (сходів, поручнів, бордюрів).

13.3. Шопінг-туризм у містах

Шопінг-туризм – це поїздки до інших міст і країн з метою придбання товарів у місцевих магазинах і проведення вільного часу в торгово-розважальних комплексах. Часто цей вид

туризму поєднується з пізнавальними подорожами. Першими постійними маршрутами шопінг-туризму можна вважати Великий шовковий шлях, торговий шлях із варягів у греки.

Згідно з матеріалами одного з найбільших туристичних сайтів TripAdvisor, ідеально для шопінг-туризму підходять десять міст світу:

1. Лас-Вегас, США.
2. Париж, Франція.
3. Нью-Йорк, США.
4. Мілан, Італія.
5. Майамі, США.
6. Беверлі Гіллс, США.
7. Даллас, США.
8. Лондон, Велика Британія.
9. Барселона, Іспанія.
10. Токіо, Японія.

Для кожного з цих міст характерні певні групи товарів, заради купівлі яких і вирушають у подорож шопінг-туристи. У загальносвітовому рейтингу популярності шопінгових напрямків лідерами є Лас-Вегас, Париж, Нью-Йорк, Мілан і Майамі. **Лас-Вегас** славиться бутиками відомих торгових марок, в яких, за статистикою, здійснюють покупки 69% відвідувачів. Торгові центри є при кожному готелі міста, але найвідвідуваніший – Фешн Шоу Мол.

Гості **Лондона** найчастіше відвідують антикварні салони та брендові дизайнерські бутики, магазини подарунків і парфумерні крамниці. У центрі лондонського шопінгу, на Оксфорд стріт, розташовано понад 300 магазинів, серед яких «Н & М», «Некст», «Топ Шоп», «Екко», а також величезні універмаги «Селфриджіс», «Дебнемз» і «Джон Левіс». Перших відвідувачів «Селфриджіс» прийняв ще 1909 р. Зараз це торговий центр площею 50 тис. кв. м з величезною кількістю butikів з одягом, взуттям, ювелірними виробами та аксесуарами для чоловіків, жінок і малюків.

«Блошині» ринки вже давно вважаються такими ж туристичними визначними пам'ятками, як, наприклад, музеї. Та вони фактично і є музеями, тільки, на відміну від офіційних установ, експонати з історією тут можна придбати собі на пам'ять. Один з найстаріших і, безумовно, найбільш «туристичний» ринок у світі Портобелло популярністю не поступається Біг Бену чи Вестмінстерському абатству. Тут збирається вся артистична «богема» Лондона: стилісти шукають деталі реквізиту, художники і музиканти спілкуються у пабах, представники різних субкультур скуповують епатажні костюми, а туристи нишпорять у пошуках якоїсь цікавинки.

Лос-Анджелес, столиця кіноіндустрії та шоу-бізнесу, водночас є потужним центром шопінг-туризму. Тут на Родео-драйв або Уїлширському бульварі, у торговельних комплексах «Сакс П'ята Авеню» та «Барніс Нью Йорк» розташовані салони всіх головних світових брендів.

Шопоголіки з усього світу стікаються у столиці моди Париж і Мілан. У своїх найрозкішніших салонах **Париж** щорічно збирає сотні тисяч модниць з усієї планети. Найвідоміші торгові квартали міста: квартал Ле Аль, бульвар Осман і площа Перемог.

Ринок «Маршьо'Пюс» у Парижі – головний «блошиний» ринок Європи, на якому серед стародавнього одягу, вінтажних меблів і аксесуарів для дому, іншого мотлоху, можна знайти, наприклад, одні з перших суконь Шанель.

Усі відомі світові бренди одягу можна знайти у знаменитий паризькій «Галері Лафайєт», яка вирізняється цікавою архітектурою будівлі, а також наявністю жіночого і чоловічого «корпусів». Магазин загальною площею понад 50 тис. кв. м включає головний магазин (9 рівнів, на яких продають модне жіноче вбрання і дитячий одяг, парфумерію, ювелірні вироби, шкіргалантерею, сувеніри, електроніку), магазин модного одягу для чоловіків і магазин товарів домашнього побуту і меблів. Магазин співпрацює з такими грандами сучасної висо-

кої моди, як Крістіан Лакруа, Крістіан Діор, Жан-Поль Готье, Кензо, Кельвін Клайн, Лагерфельд, Ів Сен-Лоран, Соня Рікель, Труссарді та ін.

Зведений на вулиці Ле Аль новий торговий центр «Форум дез Аль», вміщує понад 180 магазинів, з'єдних між собою лабіринтом ескалаторів.

Магазин «Ла Бон Марше» – перший універмаг країни, відкритий в 1852 р. Архітектором проекту був Гюстав Ейфель. Завдяки величезному товарообігу господарі встановлювали тут низькі ціни. Сьогодні в магазині виставлені і витвори сучасного мистецтва, меблі ХХ-ХХІ ст., усього понад 80 експонатів.

«Ла Самаритайн» – заснований ще 1870 р. п'ятиповерховий комплекс з численними відділами одягу, білизни, парфумерії. Розташований в ідеальному місці – між Лувром і Нотр-Дамом універмаг піднявся до рангу архітектурного пам'ятника завдяки гармонійному поєднанню стилів модерн та арт-деко.

У **Мілані** – бутики Гуччі, Версаче, Прада, Дольче і Габана, Армани, Фенді, Гермес, Тіффані і Ко, Булгарі, Луї Віттон і багато інших – найвідвідуваніші серед шопінг-туристів. У передмісті Мілана розташовані великі аутлет-містечка, які також є центрами відвідування з метою шопінгу.

Іспанія – батьківщина популярних у всьому світі брендів для середнього класу: Манго, ЗАРА, Массімо Дутті, Ойшо, Бершка, Страдиваріус. Одяг цих марок є у гардеробі чи не кожного третього жителя планети.

Сотні елітних butikів є у **Барселоні**: Луї Віттон, Шанель, Дольче і Габана, Ескада і багато інших розташовані переважно на бульварі Пасео де Грасія.

Китай загалом і місто **Шанхай** зокрема – також потужний центр шопінгу. Найвідоміша торгова вулиця міста – Нан Джінг Лу – пішохідний бульвар уздовж магазинів і торгових центрів. Товари преміум-класу можна придбати в торгових центрах «Плаза 66», «Кітік Плаза», «Мейлонджен Плаза» та ін. «Раффлс Сіті Шанхай», «Шанхай Нью Волд», «Шанхай Фешн Сторі» –

найбільші торгові центри міста. У «Сян Янг Фейк Маркеті», розташованому у підземних переходах станції «Шанхайський музей науки і техніки», можна купити підробку будь-якого відомого бренду.

Гонконг – ідеальне місто для шопінг-туризму. Іноді здається, що торгових центрів і вуличних ринків тут більше, ніж житлових будинків.

У місті є ринок карнавальних костюмів, ринок квітів, пташиний ринок, рибний ринок, нефритовий ринок, ринок золотих виробів, ринок м'яких іграшок, антикварний ринок, ринок виробів ручної роботи, ринок візитних карток, ринок дешевих підробок і ринок електроніки, а також безліч торгових центрів. У «Ванхай Комп'ютер Центр» і «Монг Кок» пропонують техніку, в «Харбор Сіті», «Лейн Кроуфорд», «Пасіфік Плейс» – одяг і прикраси.

Куала-Лумпур тричі на рік: у березні, травні та грудні – приймає потік шопінг-туристів з усього світу. У цей час торгові центри, популярні бутики та навіть старовинні ринки влаштовують масштабний розпродаж. Поряд із такими великими торговими комплексами, як «Берджая Таймс Сквер», «Імбі Плаза», «Куала Лумпур Плаза», «Лот 10», «Стархіл Плаза», «Сангей Вонг Плаза», у місті працюють квартали з антикварними сувенірними ринками, де можна придбати унікальні вироби малайзійської культури.

Доступний і різноманітний шопінг у **Дубаї**. Завдяки низькому податку на ввезену продукцію – дизайнерський одяг, фірмове взуття, хутряні вироби та ювелірні прикраси тут можна придбати досить недорого.

Головні торгові центри міста – «Дубай Мол», «Бур Джаман», «Мол Еміратів». Торговельні комплекси Дубая вражають розмірами і дизайном. «Дубай Мол» – найбільший торговорозважальний центр у світі: його загальна площа 1,2 млн кв. м.

Однією з найдешевших столиць країн Середземномор'я вважають **Стамбул**. Сюди їдуть за турецькими килимами, ви-

робами з шкіри сучасного або старовинного покрою, золотими та срібними прикрасами, керамікою і фаянсом, начинням з міді та цинку, солодощами. «Гранд базар» (Великий базар), що розташувався в самому центрі Стамбула, в районі Султанахмет, поблизу Блакитної мечеті й Айя-Софії, – один з найбільших ринків у світі: 61 вулиця, 4400 крамничок і магазинчиків, фонтани, мечеті, кафе, школа і навіть лазня. На ринку продають те, що зазвичай туристи везуть з Туреччини: хустки для танцю живота, одяг, килими, золото, прикраси, посуд, кальяни, яблучний чай тощо. Другий за площею ринок Стамбула – «Єгипетський», або базар спецій, спеціалізується на різноманітних приправах і прянощах. Крім того, популярними товарами тут є сухофрукти, трояндова олія, парфуми місцевого виробництва, хна, а також унікальні місцеві цілющі трави. «Хорхор» – популярний «блошиний» ринок, який знаходиться в районі Фатіх, приваблює тих, кого цікавлять старовинні речі і різного роду антикваріат: посуд часів Османської імперії, унікальні сувеніри, різноманітні предмети інтер'єру, кераміка.

Величезні торгові центри електроніки, що вражає не тільки своєю оригінальністю, а й високою якістю та цілком доступними цінами, розташовані в **Токіо**. Місто – ще й батьківщина двох популярних брендів одягу Йодзі Ямамото та Кензо. У Японії процвітає індустрія прикрас із перлів. Найбільший торговий район міста – Гінза.

Рекомендована література

1. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
2. Холлоуей Дж. К. Туристический бізнес: пер. з 7-го англ. вид./ Дж. К. Холлоуей, Н.Тейлор. – К.: Знання, 2007. – 798 с.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть найбільші тематичні парки світу, розташовані в містах.
2. Які види екстремального туризму поширені в містах? Чи поширений екстремальний туризм у вашому місті?
3. Назвіть найпопулярніші міста для шопінг-туризму.
4. Розкажіть про торгові центри одного з найпопулярніших міст – центрів шопінг-туризму.
5. Які міста є популярними для шопінг-туризму в Україні?

Додаток 1

Найстаріші міста світу

Час заснування/ згадки	Назва міста	Розташування
1	2	3
9000 р. до н. е.	Єрихон	Палестина
6000 р. до н. е.	Чатал-Гуюк	Мала Азія, сучасна Туреччина
4000 р. до н. е.	Хараппа	Стародавня Індія, сучасний Пакистан
3300 р. до н. е.	Урук	Месопотамія, сучасний Ірак
3500 р. до н. е.	Сузи	Месопотамія, сучасний Іран
3000 р. до н. е.	Троя	Мала Азія, сучасна Туреччина
3000 р. до н. е.	Мілет	Мала Азія, сучасна Туреччина
2500 р. до н. е.	Ур	Месопотамія, сучасний Ірак
2500 р. до н. е.	Мемфіс	Стародавній Єгипет, сучасний Єгипет
1850 р. до н. е.	Єрусалим	Ізраїль
1800 р. до н. е.	Вавилон	Месопотамія, сучасний Ірак
1500 р. до н. е.	Фіви	Стародавній Єгипет, сучасний Єгипет
1500 р. до н. е.	Афіни	Стародавня Греція, сучасна Греція
1000 р. до н. е.	Коринф	Стародавня Греція, сучасна Греція

Закінчення дод. 1

1	2	3
700 р. до н. е.	Візантій, пізніше – Константинополь, нині Стамбул	Візантійська імперія, сучасна Туреччина
753 р. до н. е.	Рим	Римська імперія, сучасна Італія
600 р. до н. е.	Персеполис	Персія, сучасний Іран
500 р. до н. е.	Теотіуакан	Мексика
500 р. до н. е.	Мілан	Італія
315 р. до н. е.	Салоніки	Візантійська імперія, сучасна Греція
200 р. до н. е.	Чан'ань, нині Сіань	Стародавній Китай, сучасний Китай
50 р.	Кельн	Німеччина
762 р.	Багдад	сучасний Ірак
794 р.	Кіото	Японія
900 р.	Венеція	Італія
1143 р.	Любек	столиця Ганзейського союзу, сучасна Німеччина
1300 р.	Чан-Чан	Перу
1400 р.	Флоренція	Італія

Додаток 2

Найвідвідуваніші музеї світу

№ з/п	Назва музею	Місце знаходження		Кількість відвідувань, осіб
1	2	3	4	5
1	Лувр	Париж	Франція	8600000
2	Національний музей Китаю	Пекін	КНР	7290000
3	Національний музей природознавства	Вашингтон	США	6900000
4	Національний музей авіації і космонавтики	Вашингтон	США	6900000
5	Британський музей	Лондон	Велика Британія	6820686
6	Музей мистецтва Метрополітен	Нью-Йорк	США	6533106
7	Музеї Ватикану	Ватикан (Рим)	Ватикан	6002251
8	Шанхайський науково-технічний музей	Шанхай	КНР	5948000
9	Національна галерея	Лондон	Велика Британія	5908254
10	Національний палац-музей	Тайбей	Тайвань	5301860
11	Музей природознавства	Лондон	Велика Британія	5284023
12	Американський музей природознавства	Нью-Йорк	США	5000000
13	Тейт Модерн	Лондон	Велика Британія	4712581

1	2	3	4	5
14	Національна галерея мистецтва	Вашингтон	США	4104331
15	Національний музей американської історії	Вашингтон	США	4100000
16	Ермітаж	Санкт-Петербург	Росія	3668031
17	Музей д'Орсе	Париж	Франція	3440000
18	Музей Вікторії та Альберта	Лондон	Велика Британія	3432325
19	Музей науки	Лондон	Велика Британія	3356212
20	Центр мистецтв королеви Софії	Мадрид	Іспанія	3249591

Додаток 3

Список історичних населених місць України
(міста і селища міського типу)*

Назва історичного населеного пункту	Дата заснування або першої писемної згадки
1	2
м. Київ	V століття
м. Севастополь	1783 рік
Автономна Республіка Крим	
м. Сімферополь	1784 рік
м. Алушка	960 рік
м. Алушта	VI століття
м. Армянськ	XIV-XVIII століття
м. Балаклава	V століття до нової ери
м. Бахчисарай	друга половина XV століття
м. Білогірськ	XIV-XVIII століття
смт Гаспра	XVIII століття
смт Гурзуф	VI століття
м. Євпаторія	VI століття до нової ери
м. Інкерман	VIII-IX століття
м. Керч	V століття до нової ери
смт Коктебель	VIII-XIII століття
смт Кореїз	кінець XVII століття
смт Лівадія	XVIII століття
смт Масандра	1730-1750 роки
смт Новий Світ	XIX століття
смт Ореанда	VIII-IX століття
смт Партеніт	VIII-X століття
м. Саки	XIX століття
смт Сімеїз	I-III століття
м. Старий Крим	X-XIII століття
м. Судак	III-VII століття
м. Феодосія	VI століття до нової ери
смт Форос	XIII століття
смт Чорноморське	IV століття до нової ери
смт Щебетовка	VIII-X століття
м. Ялта	1837 рік

Продовження дод. 3

1	2
Вінницька область	
м. Вінниця	1363 рік
м. Бар	1425 рік
м. Бершадь	1459 рік
смт Браїлів	XV століття
смт Брацлав	X-XI століття
смт Вороновиця	1545 рік
м. Гайсин	1545 рік
смт Дашів	початок XV століття
м. Жмеринка	кінець XIX століття
м. Іллінці	середина XVII століття
смт Копайгород	1624 рік
м. Могилів-Подільський	кінець XVI століття
смт Муровані Курилівці	1493 рік
м. Немирів	XIV століття
смт Оратів	1545 рік
м. Погребище	XII століття
смт Ситківці	початок XVI століття
смт Тиврів	1629 рік
смт Томашпіль	1616 рік
м. Тульчин	1607 рік
м. Хмільник	1362 рік
смт Чечельник	початок XVII століття
м. Шаргород	XIV століття
м. Ямпіль	XVI століття
Волинська область	
м. Луцьк	1085 рік
м. Берестечко	1445 рік
м. Володимир-Волинський	988 рік
смт Голоби	середина XVI століття
смт Головно	1564 рік
м. Горохів	1240 рік
смт Іваничі	1545 рік
м. Камінь-Каширський	1196 рік
м. Ковель	1310 рік
смт Луків	1537 рік
смт Любешів	1464 рік

Продовження дод. 3

1	2
м. Любомль смт Олика смт Ратне м. Рожище смт Стара Виживка смт Турійськ м. Устилуг смт Цумань смт Шацьк	1287 рік 1149 рік кінець XII- початок XIII століття 1377 рік 1508 рік 1097 рік 1150 рік 1557 рік 1410 рік
Дніпропетровська область	
м. Дніпропетровськ (з 2016 р. Дніпро) м. Дніпродзержинськ (з 2016 р. Кам'янське) м. Кривий Ріг м. Нікополь м. Новомосковськ м. Павлоград	1778 рік 1750 рік середина XVII століття 1594 рік 1687 рік 1780 рік
Донецька область	
м. Донецьк м. Артемівськ (з 2016 р. Бахмут) м. Горлівка м. Краматорськ м. Макіївка м. Маріуполь м. Слов'яногірськ (з 2003 р. Святогірськ) м. Слов'янськ	1869 рік 1571 рік 1779 рік 1860-ті роки кінець XVII століття 1780 рік 1538-1539 роки 1645 рік
Житомирська область	
м. Житомир м. Бердичів м. Коростень м. Коростишів смт Любар смт Миропіль м. Новоград-Волинський	1240 рік 1430 рік 945 рік 1399 рік XIV століття XVII століття 1257 рік

Продовження дод. 3

1	2
м. Овруч смт Олевськ м. Радомишль	946 рік 1488 рік близько 1150 року
Закарпатська область	
м. Ужгород м. Берегове смт Буштино смт Великий Березний смт Вилоч м. Виноградів смт Воловець м. Іршава смт Королево смт Міжгір'я м. Мукачеве (з 2017 р. Мукачево) смт Перечин м. Рахів м. Свалява смт Солотвино смт Тересва м. Тячів м. Хуст смт Чинадійово	VIII століття XI століття середина XIV століття 1427 рік XIII століття IX століття XV століття XIV століття 1262 рік XII століття X століття XIII століття 1447 рік XII століття XIV століття перша половина XIV століття середина XIII століття X-XI століття 1214 рік
Запорізька область	
м. Запоріжжя м. Бердянськ м. Гуляйполе м. Мелітополь м. Оріхів м. Токмак	1770 рік 1827 рік 1785 рік XVII століття 1775 рік 1784 рік
Івано-Франківська область	
м. Івано-Франківськ смт Більшівці смт Богородчани м. Болехів смт Букачівці м. Бурштин	1662 рік XV століття 1442 рік 1371 рік 1438 рік 1554 рік

<i>Продовження дод. 3</i>	
1	2
сmt Войнилів сmt Ворохта м. Галич (разом із селами Крилос і Шевченкове) сmt Гвіздець м. Городенка сmt Делятин м. Долина сmt Заболотів м. Калуш м. Коломия м. Косів сmt Кути м. Надвірна сmt Обертин сmt Отиня м. Рогатин сmt Рожнятів м. Снятин сmt Солотвин м. Тисмениця м. Тлумач	1443 рік XVII століття IX століття 1373 рік кінець XII століття 1578 рік друга половина X століття 1579 рік 1241 рік до 1240 року 1565 рік XVIII століття 1596 рік 1416 рік XIII століття XII століття XII століття 1158 рік XII століття 1143 рік XII століття
Київська область	
м. Біла Церква м. Богуслав м. Васильків м. Вишгород м. Переяслав-Хмельницький сmt Ржищів м. Фастів м. Яготин	1032 рік 1195 рік 988 рік 946 рік 907 рік XI-XII століття 1390 рік 1552 рік
Кіровоградська область	
м. Кіровоград (з 2016 р. Кропивницький) м. Бобринець сmt Нова Прага м. Новомиргород м. Новоукраїнка м. Олександрія	1754 рік 1767 рік 1758 рік 1740 рік середина XVIII століття 1751 рік

Продовження дод. 3

1	2
Луганська область	
м. Луганськ	1795 рік
м. Алчевськ	1895 рік
смт Біловодськ	1686 рік
м. Зимогір'я	1753 рік
м. Краснодон (з 2016 р. Сорокине)	1906 рік
м. Лисичанськ	1710 рік
смт Новопсков	близько 1643 року
м. Сватове	1665 рік
смт Слов'яносербськ	1753 рік
м. Старобільськ	1598-1600 роки
Львівська область	
м. Львів	1256 рік
м. Белз	1031 рік
м. Бібрка	1211 рік
м. Борислав	XIV століття
м. Броди	XII століття
смт Брюховичі	XV століття
м. Буськ	1097 рік
смт Великий Любін	XIII століття
м. Великі Мости	кінець XV століття
м. Винники	XIII століття
м. Глиняни	1379 рік
смт Гніздиців	1491 рік
м. Городок	1213 рік
м. Добромиль	1374 рік
м. Дрогобич	1233 рік
смт Дубляни	1440 рік
м. Жидачів	1164 рік
м. Жовква	1368 рік
м. Золочів	1442 рік
смт Івано-Франкове	1611 рік
м. Кам'янка-Бузька	1464 рік
м. Комарне	XII-XIII століття
смт Краковець	1425 рік
смт Куликів	XIV століття

Продовження дод. 3

1	2
сmt Магерів	XIV століття
сmt Меденичі	1395 рік
м. Миколаїв	1570 рік
м. Моршин	1482 рік
м. Мостиська	1392 рік
сmt Немирів	1580 рік
сmt Нижанковичі	1408 рік
сmt Новий Яричів	1370 рік
сmt Олесько	1366 рік
м. Перемишляни	1437 рік
сmt Підкамінь	1441 рік
сmt Поморяни	1437 рік
м. Пустомити	1441 рік
м. Рава-Руська	1455 рік
сmt Роздол	1569 рік
м. Рудки	1462 рік
м. Самбір	1238 рік
м. Сколе	1397 рік
м. Сокаль	1441 рік
сmt Стара Сіль	1255, 1421 роки
м. Старий Самбір	XI століття, 1553 рік
м. Стрий	1396 рік
м. Судова Вишня	1230 рік
м. Турка	1431 рік
м. Угнів	1360 рік
м. Хирів	1374 рік
м. Ходорів	1394 рік
м. Червоноград	1692 рік
сmt Шкло	XV століття
сmt Щирець	XII століття
м. Яворів	1376 рік
Миколаївська область	
м. Миколаїв	1788 рік
м. Вознесенськ	кінець XVIII століття
м. Очаків	XV століття
м. Первомайськ	1743 рік

Продовження дод. 3

1	2
Одеська область	
м. Одеса	1794 рік
м. Ананьїв	1750-ті роки
м. Балта	перша половина XVI століття
м. Білгород-Дністровський	IV століття до нової ери
м. Болград	1821 рік
смт Велика Михайлівка	кінець XVIII століття
м. Вилкове	1708 рік
м. Ізмаїл	кінець XVI століття
м. Кілія	VII століття до нової ери
м. Кодима	1754 рік
смт Овідіополь	1795 рік
м. Рені	1548 рік
Полтавська область	
м. Полтава	IX століття
смт Велика Багачка	кінець XVI- початок XVII століття
м. Гадяч	1634 рік
смт Диканька	XVII століття
м. Зіньків	1604 рік
смт Козельщина	друга половина XVII століття
м. Кременчук	1571 рік
м. Лохвиця	X-XI століття
м. Лубни	988 рік
м. Миргород	XVI століття
смт Опішня	перша половина XVII століття
м. Пирятин	1155 рік
м. Хорол	1092 рік
Рівненська область	
м. Рівне	1283 рік
смт Березне	1584 рік
смт Володимирець	1570 рік
смт Гоща	1152 рік
м. Дубно	1099 рік
м. Дубровиця	1005 рік
смт Клевань	1458 рік

Продовження дод. 3

1	2
м. Корець сmt Мізоч сmt Млинів м. Острог м. Радивилів сmt Степань	1150 рік 1322 рік XVI століття 1100 рік 1564 рік 1292 рік
Сумська область	
м. Суми м. Білопiлля м. Ворожба сmt Вороніж м. Глухів м. Конотоп м. Кролевець м. Лебедин сmt Низи м. Охтирка м. Путивль м. Ромни м. Середина-Буда сmt Терни м. Тростянець	1655 рік XI століття 1665 рік перша половина XVII століття кінець X століття 1638 рік 1601 рік 1654 рік 1662 рік 1641 рік X століття 1096 рік середина XVII століття друга половина XVII століття середина XVII століття
Тернопільська область	
м. Тернопіль м. Бережани м. Борщів м. Бучач сmt Вишнівець сmt Гримайлів сmt Гусятин сmt Залізці м. Заліщики м. Збараж м. Зборів сmt Золотий Потік сmt Козова	1540 рік 1375 рік 1456 рік 1397 рік XV століття 1600 рік 1559 рік 1483 рік 1340 рік 1211 рік XV століття XIV століття 1440 рік

Продовження дод. 3

1	2
м. Копичинці	XIV століття
смт Коропець	1421 рік
м. Кременець	1226 рік
смт Ланівці	1444 рік
смт Мельниця-Подільська	1615 рік
смт Микулинці	1096 рік
м. Монастириська	1454 рік
смт Підволочиськ	1463 рік
м. Підгайці	1463 рік
м. Почаїв	1450 рік
смт Скала-Подільська	1569 рік
м. Скалат	1564 рік
м. Тереховля	1097 рік
смт Товсте	1449 рік
м. Хоростків	1564 рік
м. Чортків	1522 рік
м. Шумськ	1149 рік
Харківська область	
м. Харків	1654 рік
м. Балаклія	1663 рік
м. Богодухів	1571 рік
м. Валки	1646 рік
м. Вовчанськ	1674 рік
м. Зміїв	XII століття
смт Золочів	1677 рік
м. Ізюм	1639 рік
смт Кегичівка	друга половина XVIII століття
м. Красноград	1731 рік
смт Краснокутськ	1651 рік
м. Куп'янськ	1685 рік
м. Люботин	середина XVII століття
м. Мерефа	середина XVII століття
м. Чугуїв	1627 рік
смт Шарівка	початок XVIII століття

Продовження дод. 3

1	2
Херсонська область	
м. Херсон	1778 рік
м. Берислав	XVI століття
м. Генічеськ	1784 рік
м. Каховка	1781 рік
м. Нова Каховка	1950 рік
м. Скадовськ	1894 рік
м. Цюрупинськ	1711 рік
Хмельницька область	
м. Хмельницький	початок XV століття
смт Антоніни	XVIII століття
смт Білогір'я	друга половина XIV століття
м. Волочиськ	1463 рік
м. Городок	1362 рік
смт Гриців	XI-XII століття
м. Деражня	початок XVI століття
м. Дунаївці	1403 рік
м. Ізяслав	XIII-XIV століття
м. Кам'янець-Подільський	II століття
м. Красилів	1444 рік
смт Летичів	XIII століття
смт Меджибіж	1146 рік
смт Нова Ушиця	1439 рік
м. Полонне	1171 рік
смт Сатанів	початок XV століття
м. Славута	XVII століття
смт Смотрич	XIV століття
смт Стара Синява	XVI століття
м. Старокостянтинів	XVI століття
смт Чорний Острів	1366 рік
м. Шепетівка	1594 рік
смт Ямпіль	X століття
смт Ярмолинці	1400 рік
Черкаська область	
м. Черкаси	1147 рік
м. Городище	XVI століття
м. Звенигородка	до XIII століття
м. Золотоноша	1576 рік

Закінчення дод. 3

1	2
м. Кам'янка м. Канів м. Корсунь-Шевченківський смт Лисянка м. Сміла смт Стеблів м. Тальне м. Умань м. Чигирин	початок XVII століття 1078 рік 1032 рік 1593 рік початок XVI століття 1036 рік 1609 рік 1616 рік 1589 рік
Чернівецька область	
м. Чернівці м. Вижниця м. Герца смт Глибока смт Кельменці м. Кіцмань смт Лужани м. Новоселиця смт Путила м. Сторожинець м. Хотин	XII століття XV століття 1437 рік 1438 рік 1559 рік 1413 рік 1453 рік 1456 рік 1501 рік 1448 рік XIII століття
Чернігівська область	
м. Чернігів смт Батурин м. Борзна м. Ічня смт Козелець смт Короп смт Любеч м. Ніжин м. Новгород-Сіверський м. Остер м. Прилуки смт Седнів смт Сосниця смт Срібне	VII століття 1625 рік 1239 рік XIV століття початок XVII століття XIII століття 882 рік 1147 рік 989 рік 1098 рік 1092 рік 1068 рік 1234 рік 1174 рік

*За матеріалами постанови Кабінету Міністрів України 26 липня 2001 р.

Додаток 4

Туристично-інформаційні центри України

Вінницька область

Подільський туристично-інформаційний центр

м. Вінниця, вул. Огудова, 20 (вежа)

+38 096 698 76 51, +3 0432 50 85 85, 59 53 02

Email: podiltur@meta.ua

Графік роботи: пн – пт від 10:00 до 18:00 (цілорічно)

Вихідні: сб, нд

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Волинська область

Центр туристичної інформації та послуг м. Луцька

м. Луцьк, вул.Сенаторки Левчанівської, 2

+38 033 272 34 19, +38 099 644 77 79

Веб-сторінка: www.visitlutsk.comwww.facebook.com/VisitLutskcomEmail: info@visitlutsk.com

Графік роботи:

З 15 березня до 15 листопада (літній період): пн - нд: 9:00-18:00

З 15 листопада до 15 березня (зимовий період): пн - нд: 9:00-17:00

Без вихідних, без обіду

Мови обслуговування: українська, російська, англійська, польська. В ТІЦі працює сувенірна крамниця, інтернет.

Закарпатська область

Туристично-інформаційний центр Закарпатської ОДА

Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Народна, 4, каб. 214.

(0312)61-44-11

Веб-сторінка: www.transcarpathiatour.com.uaEmail: tur_info@uzez.gov.ua

Графік роботи: пн – пт з 8:00 до 17:00 (цілорічно).

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Берегівський туристичний інформаційний центр

Закарпатська обл., м. Берегово, вул. Зріні, 25/2

+380 314 143270, +38 050 551 0360, +38096 2861200

Веб-сторінка: www.berehovo-tour.info

Email: tourinfo.berehovo@gmail.com

Графік роботи: пн – пт з 8:00 до 17:00;

Вихідні: сб, нд.

Мови обслуговування: українська, російська, угорська, німецька, англійська.

Мукачівський туристичний інформаційний центр

Закарпатська обл., м. Мукачево, вул. Духновича, 59

+38 050 207 88 63

Email: ofisturinfo@gmail.com

Графік роботи: пн – пт з 09:00 до 17:00 (цілорічно)

Вихідні: сб, нд;

Мови обслуговування: українська, російська, угорська.

Інформаційний центр Ужанського національного парку

Закарпатська обл., Великоберезнянський р-н, с. Ужок

+38 050 19 50 188, 050 43 21 736

Email: uzhanskij@gmail.com

Графік роботи: пн - нд: 8:00-17:00 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, російська, за попередньою домовленістю - англійська.

Туристично-інформаційний центр у готелі «Інтурист-Закарпаття» (м. Ужгород)

Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Кирила і Мефодія, 5

+38 031 267 13 70, +38 099 305 33 00

Веб-сторінка: www.intur-zak.com

Email: intour.zak@gmail.com

Графік роботи: пн - нд: цілодобово

Послуги: екскурсії, інформація про місто.

Мови обслуговування: українська, російська, англійська, словацька, угорська.

Туристично-інформаційний центр «Сент-Міклош»

Закарпатська обл., смт Чинадійово, вул. Волошина, 53 Б

+38 066 973 94 49

Веб-сторінка: www.stmiklos.com

Email: sentmiklosch@gmail.com

Графік роботи: пн - нд: 9:00-18:00 (цілорічно).

Мови обслуговування: українська, російська, угорська, англійська.

Туристично-інформаційний центр «Сторнац»

Закарпатська обл., м. Мукачево, вул. Ярослава Мудрого 67/1

+38 050 523 08 39, 067 799 73 42, +38 031 314 22 90

Веб-сторінка: www.stornats.com.ua

Email: stornats@gmail.com

Години роботи: пн - пт: 9:00-17:00 (цілорічно), Сб: 9:00-15:00

Мови обслуговування: українська, російська, німецька.

Івано-Франківська область

Регіональний туристично-інформаційний центр

м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 67, офіс 203

+38034 250 24 74

Веб-сторінка: www.facebook.com/tourism.if.ua

Email: rtic.if.ua@gmail.com

Графік роботи: пн - пт: 10:00-16:00 (цілорічно).

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Богородчанський туристично-інформаційний центр

Івано-Франківська обл., смт Богородчани, вул. Шевченка, 65

+38 034 712 11 68, +38 034 712 15 31

Email: turyzm-bogo@ukr.net

Графік роботи: пн - пт: 8:00-17:00 (цілорічно).

Мови обслуговування: українська, російська, польська, англійська.

Туристично-інформаційний центр «Верховина»

Івано-Франківська обл., смт Верховина, вул. Миколи Рибчука, 7

+38 096 372 44 00, +38 067 882 28 00, +38 034 32 21941, +38 034 32 21971

Веб-сторінка: www.verkhovyna.info

Email: skala2002@ukr.net

Skype: skala2002

Графік роботи: пн - нд: 8:00-18:00 (цілорічно).

Мови обслуговування: українська, російська, румунська.

Туристично-інформаційний центр м. Калуш

Івано-Франківська обл., м. Калуш, вул. Грушевського, 25

+38 034 726 28 32, +38 099 461 66 25

Email: biscentr@optima.com.ua

Години роботи: пн - пт: 9:00-20:00 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, польська, англійська, німецька.

Надвірнянський туристично-інформаційний центр

Івано-Франківська обл., м. Надвірна, вул. Шевченка, 29 (2-й поверх)

+38 034 752 21 57, +38 096 861 84 38

Веб-сторінка: www.tur.nadvirna.info

Email: ntic@i.ua

Години роботи: пн - нд: 10:00-18:00 (3 місяці літа)

Мови обслуговування: українська, російська, польська, англійська.

Екотуристичний візит-центр Карпатського національного природного парку

Івано-Франківська обл., м. Яремче, вул. Стуса, 6

+38 034 342 11 55, +38 034 342 22 59

Веб-сторінка: www.cnnpr.if.ua

Email: cnnpr@meta.ua

Години роботи: пн - пт: 09:00-16:00 (цілорічно)

Обідня перерва: 12:00-12:45

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Центр спадщини Вигодської вузькоколійки

Івано-Франківська обл., Долинський район, смт Вигода, вул. Д. Галицького, 66

+38 066 808 32 22

Веб-сторінка: www.carpathian-heritage-railways.com

Email: info@carpathian-heritage-railways.com

Години роботи: вт - сб: 09:00-18:00, нд: 09:00-17:00; обідня перерва з 12:00 до 13:00

Вихідний: пн.

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Київська область**Мережа київських туристично-інформаційних центрів "TourInfo"**

вул. Хрещатик, 7/11 (навпроти Будинку профспілок)

тел.: 067-242-26-30

email: tic_01@tourinfo.kiev.ua

вул. Володимирська, 24 (Софійська пл.)

тел.: 067-239-91-08

email: tic_02@tourinfo.kiev.ua

Контрактова площа, 4

тел.: 067-441-68-12

email: tic_03@tourinfo.kiev.ua

вул. Рогнідинська (біля Центральної Синагоги)

тел.: 067-238-55-13

email: tic_04@tourinfo.kiev.ua

вул. Хрещатик, 19 (навпроти виходу з м. Хрещатик)

тел.: 067-679-52-67

email: tic_05@tourinfo.kiev.ua

вул. Б. Хмельницького, 2/38 (біля центрального входу в ЦУМ)

тел.: 067-242-27-63

e-mail: tic_06@tourinfo.kiev.ua

б-р Т. Шевченка, 20 (Володимирський собор)

тел.: 067-539-22-37

email: tic_07@tourinfo.kiev.ua

вул. Мазепи, 1 (м. Арсенальна)

тел.: 067-679-52-66

email: tic_08@tourinfo.kiev.ua

вул. Хрещатик, 29/1 (Бессарабська площа)

тел.: 067-679-52-71

email: tic_09@tourinfo.kiev.ua

вул. Спаська, 3/7 (біля виходу з м. Контрактова пл.)

тел.: 067-238-54-35

e-mail: tic_10@tourinfo.kiev.ua

вул. Трьохсвятительська, 8а (Михайлівська пл.)

тел.: 067-539-22-71

email: tic_11@tourinfo.kiev.ua

вул. Лаврська, 27
тел.: 067-239-91-04
email: tic_12@tourinfo.kiev.ua

пл. Перемоги, 2 (напроти Національного цирку)
тел.: 067-242-27-66
email: tic_13@tourinfo.kiev.ua

вул. Хмельницького, 8/16 (біля входу в м. Театральна)
тел.: 067-242-27-65
email: tic_14@tourinfo.kiev.ua

вул. Андріївський узвіз, 36 (біля Андріївської церкви)
тел.: 067-442-36-55
email: tic_15@tourinfo.kiev.ua
Веб-сторінка: www.tourinfo.kiev.ua<https://www.facebook.com/tourinfo.kiev.ua/>
Email: ceo@tourinfo.kiev.ua, content@tourinfo.kiev.ua
Графік роботи: пн - сб з 9:00 до 19:00, нд – з 9:00 до 17:30.
Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Львівська область

Туристичний інформаційний центр м. Дрогобич

м. Дрогобич, пл. Ринок, 1
+38097 786 6009
Email: drogo.cent@gmail.com
drogtravel.com
Графік роботи: пн – пт від 09:00 до 18:00;
сб, нд від 10:00 до 16:00
Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Туристичний інформаційний центр м. Жовква

Львівська обл., м. Жовква, пл. Вічева, 1 (міська ратуша)
+380 67 583 6780, +380 3252 22 498
Веб-сторінка: www.zhovkva-tour.info
Email: info@zhovkva-tour.info
Години роботи:
квітень–жовтень: пн - нд: 9:00-18:00
грудень–березень: пн - пт: 9:00-18:00, сб, нд - вихідні
Мови обслуговування: українська, російська, англійська, польська.

Центр туристичної інформації м. Львів – центр міста

Львів, пл. Ринок, 1 (приміщення Львівської міської ради, вхід від фонтану Нептун, ліворуч від центрального входу в Ратушу)

+38 032 254 60 79

Веб-сторінка: www.touristinfo.lviv.ua

Email: lviv.tic@gmail.com

Години роботи:

високий сезон (травень-вересень): пн – пт - 10:00-20:00; сб – 10:00 – 19:00, нд – 10:00 – 18:00 (у вихідні та святкові дні до 18:00)

низький сезон (жовтень-квітень): пн – пт - 10:00-18:00; сб – 10:00 – 17:00, нд – 10:00 – 16:00 (у вихідні та святкові дні до 16:00)

Мови обслуговування: українська, російська, англійська; деякі працівники – польська, німецька, чеська

Центр туристичної інформації м. Львів – залізничний вокзал

Львів, пл. Двірцева, 1 (центральний касовий зал, поруч із вікном №1)

+38 032 226 20 05

Веб-сторінка: www.touristinfo.lviv.ua

Email: lvivtic2@gmail.com

Години роботи: пн - пт: 09:00-18:00, сб – 09:00 – 17:00, нд – 09:00 – 16:00 (у вихідні та святкові дні до 16:00)

Мови обслуговування: українська, російська, англійська; деякі працівники – польська, німецька, чеська

Центр туристичної інформації м. Львів – аеропорт

Львів, вул. Любінська, 168 (у приміщенні терміналу «А» Міжнародного аеропорту «Львів» імені Данила Галицького – новий термінал)

+38 067 673 91 94

Веб-сторінка: www.touristinfo.lviv.ua

Email: lviv.tic3@gmail.com

Години роботи: пн: 11:30-18:30, вт: 13:30-18:00, ср: 11:30-18:00, чт: 12:00-18:00, пт: 10:30-18:00, сб: 12:30-18:00, нд: 12:30-18:00

Мови обслуговування: українська, російська, англійська; деякі працівники – польська, німецька, чеська

Туристично-інформаційний центр м. Самбір

Львівська область, м. Самбір, вул. Руська, 4 (біля органного залу)

+38 (067) 798-64-82

Веб-сторінка: www.sambir.lviv.ua

Email: sambir.tour@ukr.net

Години роботи: пн – вихідний, вт – сб – 10:00 – 18:00, нд – 10:00 – 15:00

Мови обслуговування: українська, російська, англійська

Одеська область

Регіональний інформаційно-туристичний візит-центр «Дністер»

Одеська обл., м. Біляївка, вул. Отамана Головатого, 412

+38 048 2 52 22 , +38 068 000 47 22, +38 066 859 96 14

Веб-сторінка: www.bilyaivka.od.ua/v-zit-centr

Email: vizitczenr@mail.ru

Години роботи: пн - пт: 8:00-17:00 (обідня перерва 12:00-13:00)

Мови обслуговування: українська, російська.

Інформаційно-туристичний центр Дунайського біосферного заповідника

Одеська обл., м. Вилкове, вул. Нахімова, 4

+38 048 433 23 40, +38 067 117 28 76

Веб-сторінка: www.dbr.org.ua

Email: itc_club@ukr.net

Години роботи: пн - нд: 8:30-17:30 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Туристичний інформаційний центр міста Одеси

м. Одеса, Л. Качинського, 5 (вхід з боку Польського спуску, 10) - адміністративний офіс

Адреси філій центру:

1. Приморський бульвар (будівля фунікулера біля Потьомкінських сходів)

2. На перетині вулиць Дерибасівська і Катерининська

+380 48 725 1717

Веб-сторінка: www.tic.in.ua

www.odessatourism.org

Email: tic.odessa@ukr.net

Години роботи: пн - чт: 9:00-18:00 (цілорічно), пт – 09:00 – 17:00; обідня перерва: 13:00-14:00; сб, нд – вихідні

Мови обслуговування: українська, російська, англійська, німецька.

Полтавська область**Обласний центр туристичної інформації Полтавщини**

м. Полтава, вул. Конституції, 2 (в Полтавському краєзнавчому музеї ім. Василя Кричевського)

+38 05322 7 06 26, +38 05322 7 42 34

Веб-сторінка: www.pkm.poltava.ua

Email: poltava_local_museum@ukr.net

Години роботи: вт - нд: 9:00-17:00, пн: 10:00-17:00

Вихідний: середа

Мови обслуговування: українська, російська, англійська, німецька.

Тернопільська область**Тернопільський обласний туристично-інформаційний краєзнавчий центр**

м. Тернопіль, вул. Грушевського, 2

+38 0352 520 720

Email: ternotravel@ukr.net

Години роботи: пн - пт: 9:00-17:00 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, російська.

Туристично-інформаційний центр м. Бережани

Тернопільська обл., м. Бережани, пл. Ринок, 1 (ратуша)

+38 097 309 19 38

Email: klaster@ber.te.ua

Години роботи: пн - сб: 9:00-18:00 (цілорічно), вихідний: неділя

Мови обслуговування: українська, англійська, польська.

Харківська область**Харківський обласний туристично-інформаційний центр**

м. Харків: пл. Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 5-й пов., к. 799

Туристично-інформаційні пункти:

- Міжнародний аеропорт «Харків», термінал «А», вул. Ромашкіна, 1;

- Залізничний вокзал «Харків-Пасажирський», пл. Привокзальна, 1.

+38 057 757 45 13, +38 057-780-02-01

Веб-сторінка: www.tic.kh.ua

Email: tickh@i.ua

Години роботи: пн - пт: 9:00-18:00 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, російська, англійська.

Хмельницька область

Кам'янець-Подільський туристично-інформаційний центр

м. Кам'янець-Подільський, пл. Польський ринок, 18

+38 038 492 55 33; +38 067 6701268

Веб-сторінка: www.facebook.com/ПІСКамПод/

Email: tickskr@gmail.com

Години роботи: пн: 9:00-16:00, вт - нд: 9:00-17:00 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Черкаська область

Комунальне підприємство «Туристичний інформаційний центр міста Канева»

м. Канів, вул. 206 Дивізії, 1, Туристичний комплекс «Авто-Ріка»

Тел./факс: +38 (04736) 33 0 99, +38 (067) 376 24 06, +38 (063) 756 79 79

Веб-сторінка: www.kanivtur.info

Email: kanivturinfo@i.ua

Email: iakiv@i.ua

Графік роботи: пн. - нд. 9.00-18.00 (цілорічно)

Прокат велосипедів: пн. - нд. 9.00-21.00 (літній сезон)

Мови обслуговування: українська, російська

Оглядові екскурсії Каневом та на Тарасовій горі: українська, російська, англійська, німецька.

Чернівецька область

Туристичний інформаційний центр Чернівецької міської ради

м. Чернівці, пл. Центральна, 1

+38 0372 55 3684

Веб-сторінка: chernivtsy.eu

Веб-сторінка: <https://www.facebook.com/ChernivtsiTouristInformationCenter>

Email: tourinfocv@ukr.net

Години роботи: пн - нд: 9:00-18:00 (цілорічно)

Мови обслуговування: українська, російська, англійська, німецька.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Марта Пилипівна МАЛЬСЬКА
Оксана Миколаївна ГАТАЛЯК

ТУРИЗМ У МІСТАХ

ПІДРУЧНИК

Підписано до друку 12.09.2018 р. Формат 60х84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 14,0. Титраж 300 прим.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.